TOPLUMSAL
Tarih
151
TEMMUZ
2006

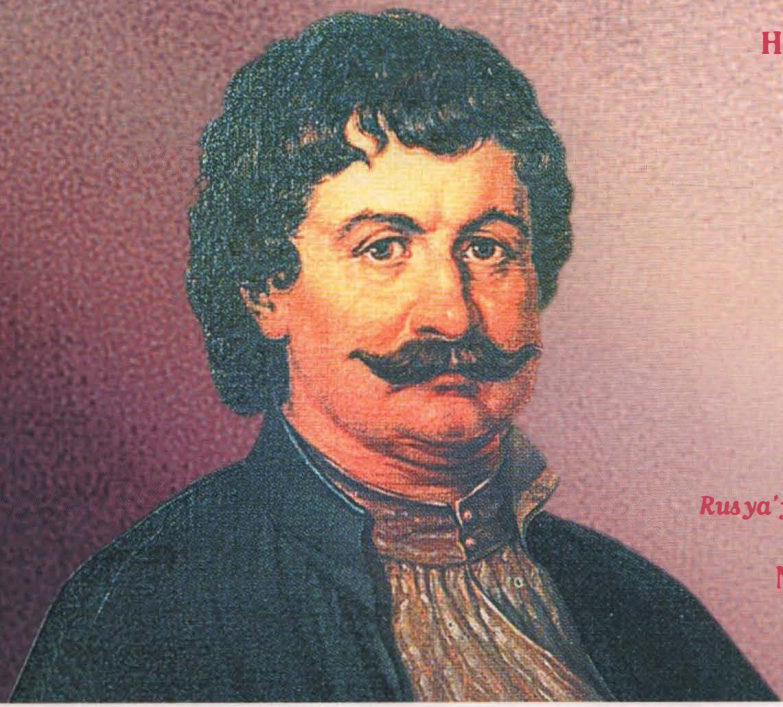

EK
II. MEŞRUTİYET POSTERİ

II. Meşrutiyet'in yürürlüğe girmesi
Osmanlı Başkentinde Hürriyet Bayramı Kutlamaları
Filiz Çolak

Osmanlı Modernleşmesinde Kızılay'ın Rolü
Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Ernest Tucker

I. Dünya Savaşı'nda Rusya'ya karşı savunmada
Bektaşi Mücahit Alayı ve Balabanlılar
Vatan Özgül

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 5,00 YTL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

OSMANLI'DA İLK ANAYASAYI YAZAN EYLEM ADAMI

Velestinli Rigas

1797'de, henüz milliyetçilik kavramı Osmanlı topraklarında ortaya çıkmadan, Rigas Helenlere, Türklere, Ermenilere, Yahudilere ve başka bütün uluslara eşitlik, özgürlük, can ve mal güvenliği vaat etmektedir. **Herkül Milas'ın yazısı 16. sayfada**

ISSN 1300-7025 151 41

151. SAYIMIZLA MERHABA

1988 yılında bir bayram ziyaretinde, Niyazi Akşit'e o sıralarda üzerinde çalıştığı bir şey olup olmadığını sormuştum. Beklemediğim bir cevap aldım: "Evladım biz sipariş üstüne çalışırız." İşin akışında şaşılacak bir şey yoktu esasen: bakanlık kitabı ısmarlıyor, amcam da yazıyordu. Şaşırtıcı olan taraf, amcamın kitabın içeriğini de sipariş edilmiş gibi yazmasıydı. Bakanlık muhtemelen yazarlara içerikle ilgili ayrıntılı direktifler vermiyordu ama yazarlar ne yazılması gerektiğini biliyordu ya da bakanlık işini bilen yazarları seçiyordu. Öyle veya böyle, resmi tarih anlayışının elinde, anlama kaygısı olmayan, bir şekilde ona ulaşan bilgilerden şüphe etmeyen kuşaklar yetişiyordu.

Defter dergisinde, Yunanlı yazar Aristides Baltas başka şeylerin yanı sıra İstanbul'a gelip de Süleymaniye Camii'ni ilk kez gördüğünde, Sultan Süleyman'ın sadece Türklerin değil ama kendi atalarının da hükümdarı olduğunu yazmıştı. Dolayısıyla, Süleyman "onun" da hükümdarıdır. Bir yıla yakın bir zaman Atina'da yaşadım; böyle düşünmenin, hele ki yazmanın kolay olmadığını biliyorum. Ama işte tarih denen şeyin bence bir amacı da bu olmalı: Başkasının içinde kendini bulabilmek ya da kendinde başkasını bulabilmek ve bütün bu "başkalar" ve "kendiler"den şüphe ederken, geçmişi anlama çabasını sürdürmek. Bunu denemeye kalkışmak bile resmiyetten ve şovenizmden uzak bir tarih anlayışını zorunlu kılıyor.

151. sayının kapak yazısı "Velestinli Rigas"ın yazarı, Yunanistan ve Türkiye'de şovenizmlere ve resmi tarih anlayışlarına karşı duran Herkül Milas. Bir araştırmacı için çok şanslı; iki ana dili ve iki ülkesi var. Dünyaya bakabilceği en az iki penceresi var, ama bir de o pencerelerden ona bakanlar var.

Künyeden belki takip ediyorsunuz, Toplumsal Tarih'i altı aydır yenilenmiş bir ekip çıkarıyor, ben de ekibe üç ay önce dahil oldum. Tarih anlayışı konusunda bir şeyler yazmaya ve "Merhaba" demeye ancak fırsat bulabildim. Bu sebepten, diğer yazılara değinmek için yer kalmadı; bu seferlik mazur görün.

Ağustosta görüşmek umuduyla.

Ahmet Akşit

Velestinli Rigas

Rigas Velestinlis Leandru Vranosi, (Atina, 1998) kitabından alınmıştır.

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 GÜNCEL

08 YAPI KREDİ'DEN YENİ BİR SERGİ
TOPRAKTAN SONSUZLUĞA ÇATALHÖYÜK
Oğuz Tekin

10 MÜZİK KONGRESİ'NDEN MÜZİK MÜZESİ'NE
Gönül Paçacı

12 (1896) VİYANA'DA OSMANLI TİFTİK KEÇİLERİ...!
Yavuz Selim Karakışla

14 ÇERKES HASAN VAKASI
Hazırlayan: Edhem Eldem

16 OSMANLI'DA İLK ANAYASAYI HAZIRLAYAN AYDIN VE EYLEM ADAMI VELESTİNLİ RİGAS
Herkül Milas

28 ARJANTİN TANGOSUNUN DEĞİŞEN ANLAMI VE TÜRKİYE
Melin Levent Yuna

32 OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE KIZILAY'IN ROLÜ
HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ
Ernest Tucker

38 İSTANBUL EMNİYET MÜDÜRÜ NİHAT HALÛK PEPEYİ'NİN ALMANYA GEZİSİ-2
SACHSENHAUSEN TEMERKÜZ KAMPI'NIN TÜRK ZİYARETÇİLERİ
Rafat N. Bali

44 OSMANLI MİZAHINDA BİR KADIN SEDASI (1914)
LEYLÂK DERGİSİ
Yavuz Selim Karakışla

52 BEKTAŞİ MÜCAHİT ALAYI VE BALABANLILAR
Vatan Özgül

60 SOVYET ARŞİVLERİ'NDEN YENİ BELGELER
CEMAL PAŞA'NIN AİLESİNE SOVYET YARDIMI
Mehmet Perinçek

62 II. MEŞRUTİYET'İN BAYRAM İLAN EDİLMESİ
OSMANLI BAŞKENTİNDE HÜRRİYET BAYRAMI KUTLAMALARI
Filiz Çolak

70 II. MEŞRUTİYET'İN İLAN GÜNÜ DAĞITILAN BİR BEYANNAME VE GAZETE İLAVELERİ
Nuran Yıldırım

72 CUMHURİYET DÖNEMİNDE 1908 HÜRRİYET BAYRAMI KUTLAMALARI
Melis Süloş

76 LYDİA KRALLIĞI VE "KARUN'UN HAZİNESİ"
Oğuz Tekin

80 SARDİNYA KRALLIĞI'NIN KIRIM SAVAŞI'NA KATILMASI
Fabio L. Grassi

88 SON ORDİNARYUS PROFESÖR REŞAT KAYNAR: 1910-2006
Necdet Sakaoğlu

92 60'LARDAN 70'LERE 45'LİK ŞARKILAR
Betül Urhan

94 KİTABİYAT

95 WEB'DE TARİH DERNEKLERİ
Gürel Tüzün

96 ANAKRONİK
Aydan Çelik

28 ARJANTİN TANGOSUNUN DEĞİŞEN ANLAMI VE TÜRKİYE

Melin Levent Yuna, tangonun dünyadaki ve Türkiye'deki evrimini irdeliyor.

38 SACHSENHAUSEN TEMERKÜZ KAMPI'NIN TÜRK ZİYARETÇİLERİ

Rıfat N. Bali, Halûk Nihat Pepeyi ve Türk heyetinin 1943 yılında Sachenhausen'i ziyaretini anlatıyor.

44 LEYLÂK DERGİSİ

Yavuz Selim Karakışla, Osmanlı'da kadınlar tarafından ve kadınlar için çıkarılan ilk ve tek mizah dergisini tanıtıyor.

76 LYDİA KRALLIĞI VE "KARUN HAZİNESİ"

Oğuz Tekin, ilk sikkeyi basan Lydia Krallığı'nın ve Karun Hazinesi olarak bilinen buluntuların tarihini yazıyor.

80 SARDİNYA KRALLIĞI'NIN KIRIM SAVAŞI'NA KATILMASI

Fabio L. Grassi, Kırım Savaşı'nı İtalyan birliği açısından değerlendiriyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 151, Temmuz 2006
TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
0 212 227 37 33-227 37 34
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Erden Akbulut, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Gökhan Çetinsaya, Edhem Eldem, Murat Güvenç, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Nevra Necipoğlu, Mutlu Öztürk, Necdet Sakaoğlu, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mele Tunçay, Gürel Tüzün, Nuran Yıldırım.
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen
S.YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ
A. Munise Mahmutoğulları

YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit
YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCILARI
Esin Kumral (yayın)
Nilgün Dalgıç (teknik)
REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgin Sunal
KATKIDA BULUNANLAR
Ayşe Çavdar, Güldereen R. Erbaş, Ömür Gültepe, Tan Morgül

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen
KAPAK UYGULAMA
Alaaddin Çiçek, Myra
SAYFA UYGULAMA
Aysel Kazıcı
İLETİŞİM
0 212 2432670 (Dahili 1611)
0 212 2432671 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
ekumral@tarihvakfi.org.tr
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
0 312 426 16 54

BASKI
Bileşim Yayıncılık, Fuarcılık ve Tanıtım Hizmetleri A.Ş.
Barbaros Caddesi No: 11
4. Levent / İstanbul
Tel: 0212 324 44 43
BASKI TARİHİ
28.06.2006
DAĞITIM
YAYSAT
0 212 622 2222
www.yaysat.com.tr
YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

REKLAM VE ABONELİK
Tarih Vakfı
0 212 2273733 (Dahili 31)
0 212 2273732 (Faks)
BİR YILLIK ABONE BEDELİ
50,00 YTL

Toplumsal Tarih ve İstanbul Dergileri: Myra'dan grafik tasarım desteği, Marjinal'den basın danışmanlığı, Girişim'den dönanım servis hizmeti, alarak yayınlanmaktadır.

HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

Tulumbacılar

6 TEMMUZ 1906
SABAH

Levant Herald refikimiz geçen haftaki nüshasında şehrimiz tulumbacıları hakkında bir makale yazmış; mahalle tulumbacılarının yangına ne suretle gittiklerini, itfâ-yı harike nasıl çalıştıklarını tasvir ve tulumbacıların daha ziyade taht-ı intızama alınmağa muhtaç olmakla beraber itfâ-yı harik emrinde ale'l-ekser hidmetleri görüldüğünü beyan etmiş idi. Refikimiz dünkü nüshasında tulumbacılara bir makale daha tahsis eylemiştir. Tulumbacılardan bazılarının itfâ-yı harikten ziyade harik-zedegânın kıymettar eşyasını aşırmağa çalıştıklarına, bu hususta büyük bir maharet ve cüret ile hareket ederek memurin-i zabıtanın nazar-ı dikkat ve tarassutundan yakayı kurtardıklarına dair bir mektup aldığını beyan ettikten sonra diyor ki :

"Mahallât tulumbacılarının daha muntazam, terakkiyat-ı cedideye daha muvafık bir şekle girmeleri şüphesiz ki lazımdır. Mamâfih tulumbacıların hiç bir işe yaramadıklarını iddia etmek de doğru değildir. Omuzlarında götürdükleri küçük tulumbalar her yere götürülebilir, en dar sokaklardan dahi geçebilir. Halbuki itfaiye taburlarının büyük ve muntazam tulumbaları şehrimizin bazı cihetlerinde bulunan dar sokaklardan geçemez. Ale'l-ekser dar bir sokakta zuhur eden harik vaktiyle yetişen tulumbacılar tarafından hemen itfâ edilerek büyük bir mahalle muhterik olmak tehlikesinden tahlis ediliyor.

Mahalle tulumbacılarını daha mükemmel bir hale ifrağ için ne yapılmak lazım geleceğini tayın ve beyan erbab-ı vukufa ait olmasına mebni bu bâbda bir şey söyliyemiyeceğim. Yalnız itfâ-yı harike şitâbân olan bu adamlara hiç olmassa münasip bir serpuş ve ayakkabı giydirilmeli, balta ve kanca gibi alât-ı itfaiye verilmelidir bu suretle teşkil ve tensik olacak tulumbacılar bi't-tabi şimdikinden ziyade taht-ı inzibat ve intizama alınacaklarından o zaman başkalarının emvâlini ziyâdan, ateş ve suyun tesirinden muhafaza etmek başlıca vazifelerinden olduğu kendilerine bihakkın telkın ve tefhim edilebilir (anlatılabilir). Zaten bu yoldaki teşkilat hem sehl-ül-icra (kolayca yapılabilir), hem de masrafsızdır. Her mahallenin tulumbası ve tulumbacıları vardır. Bunları Avrupa'da mevcut olan gönüllü itfaiye heyetleri şekline koymak pek kolaydır.

Hükümet-i seniyye harike karşı pek çok tedabir-i musibe ittihaz buyurmuştur. Otuz altı sene evvel Beyoğlu'nda vukua gelen büyük bir yangını müteakip itfaiye taburları tesis edilmiş ve bunlardan şimdiye kadar saye-i şahanede pek çok faide görülmüştür. İtfâiye zabıta ve efradının itfâ-yı vazifede cansiperane gayret ve himmetlerini en müşkil mevkide ibraz eyledikleri metanet ve cesareti herkes takdir ve istihsân (müdafaa) etmektedir.

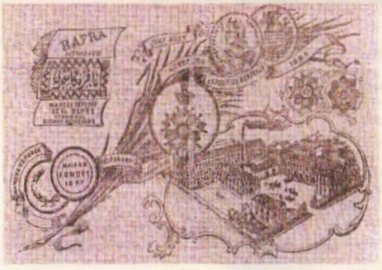
Bilâhare Terkos suyunun şehre isalesi ve hemen her mahallede harik musluklarının tesisi vesait-i itfâiyeyi ikmal etmiştir. Mamafih Dersaadet gibi ebniyesinin bir kısmı ahşap olan vasi ve muazzam bir şehirde bu vesait ihtiyaca kafi gelmediğinden mahalle tulumbacıları haliyle ibka edilmiştir (yerinde bırakılmıştır).

İtfâiye taburlarının teşkilatından akdem şehrimizde yangınlar pek ziyade ika-i hasar eder idi. Vakıa harike karşı hiç bir tedbir-i ihtiyatı ittihaz olunmaz idi. Yeniden yeniye mahallât tesisinde lede'l-icap tulumbalara lüzumu olan suyun tedariki cihetine asla dikkata alınmaz idi. Mahalleler arasında yazın suyu azalan, yahut büsbütün kuruyan çeşmeden maada su alınabilecek bir yer bulunmaz idi.

Vaktiyle Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda vukua gelen harik elan gözümün önündedir. Üsküdar'dan Çamlıca'ya giden yol üzerindeki ahşap hanelerin birinden ateş çıkmış idi. Su yok idi. Harik musluklarının henüz vaz edilmemiş idi. Sakalar civardaki çeşmelerden taşıdıkları suyu tulumbalara yetiştirmeye çalışıyor idi. Fakat tulumbaların hortumundan çıkan su aynı zamanda beş altısı birden yanan hanelerin etrafına neşrettiği hararet ile derhal buhara munkalip oluyor, hiç bir faidesi görülmüyor idi. Harik yavaş yavaş tevsi ediyor (genişliyor) idi. Ateş iki sokak arasında ve bahçe içinde bulunan küçük bir ahşap haneye sirayet edince bütün mahallenin muhterik olacağını herkes görüyor, anlıyor idi. Nihayet bu hane hedm edildi (yıkıldı). Fakat tulumbalarda su yok. Karşıdan seyirci olmaktan başka bir iş yapamayan tulumbacıların gözleri önünde hedm edilen hane ateş aldı, onunla beraber bir kaç yüz ev daha yandı idi."

Bafra Kâğıdının Delil-i nefaseti

3 TEMMUZ 1906/SABAH

Bafra kâğıdının en mükemmel sigara kâğıtlarına fâik olduğu erbâb-ı merak tarafından öteden beri malum idi. Bu kere mezkûr kâğıdın nefis ve hıfz-ı sıhhate muvafık olduğunu her türlü şüpheden azade olarak tasdiki için "Londra" "Paris" Berlin ve Avrupa'nın bilâd-ı meşhure-i sairesinde açılmış sergilerde ihrâz edilen altın madalyaları zikr etmek kifayet eder. Nefaseti zaten malum olan bu kâğıdın bu kere muhtelif sergilerden altın madalyalar ihraz etmesi iktısap ettiği rağbeti bir kat daha tezyit edecektir.

Ateş Gecesi

6 TEMMUZ 1906
SABAH

Bu akşam Hıristiyanların ateş gecesine müsadif olmağla Boğaz'ın Yenimahalle, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, İstinye, Bebek Bahçesi, Arnavutköyü, Kandilli, Çengelköy, Kuzguncuk gibi mevâkiyle Yenikapı, Samatya semtlerinde, Makriköy, Adalar, Kadıköyü, Moda, Maltepe, Kartal taraflarında ber-mutat ateş yakılarak icra-yı tenezzüh edilir.

Haziran'ın yirmi dördüncü gecesine tesadif eden bu âdet âdât-ı kadîme-i avâmdandır (eski bir gelenektir). Hıristiyanlığa Golvalıların güneş mabudu namına icra ettikleri şenliklerinden müdevverdir Fakat eazze-i nasaradan Jan Batist namına icra olunur. Yine azizeden Ogüstin'in beyanına göre Jan Batist gündüzlerin kısalmaya başladığı eyyamda doğmuştur. Bu cihetle Hazıran'ın evâhirine (sonlarına) doğru kısalmaya yüz tutan eyyamdan yirmi dördüncü akşam intihap olunmuştur. Vaktiyle Paris'te de bu tahavvül-i sayfi yortusu icra olunurdu. Bir meydana odundan bir yığın yapılır, ortasına bir ağaç dikilirdi. Tüccar kahyası ile belediye memurları vesaire çıçekten hamâil takarak üç defa bu odun yığınının etrafında devrederler, ondan sonra ateş verirlerdi. 1768 Senesinde bu âdet ilga edilmiş ise de 1774 sene-i miladiyesine kadar mehtaplarla icra olunurdu.

Şehrimizde eski sandal veya sandal taklidi kâğıt vesaireden yapılma şeyler ve öbek öbek ateş yakılarak eğlenilir.

İğfal-i denâet-kârâne

11 TEMMUZ 1906
SABAH

Paşabahçesi'nde Tepeköyü'nde bir kulübede ikamet etmekte olan Gül Habibe namında bir kadın Üsküdar sakinelerinden hidmetçilikle temin-i maişet eden otuz yaşlarında Firdevs isminde diğer bir kadını Paşabahçesi'nde bir yere hidmetçilik ile kapılandıracağını va'd eder

Safdil Firdevs bu kadının sözlerine itimat ederek geçen sabah her ikisi birlikte Üsküdardan vapora binerek Kanlıca'ya çıkarlar. Firdevs mahall-i mezküre ne için çıktıklarını Habibe'den sorar. Habibe gidecekleri yer tepede olduğundan buradan daha kolaylıkla ve daha kestirme gideceklerini beyan eyler. Bunun üzerine ikisi dağ yolundan giderek Gazhane üstüne vardıklarında önlerine üç şahıs çıkar ve kadınlara taarruz ve tasalluta başlar. Firdevs bu heriflerin taarruzuna karşı Habibe'den muavenet beklerken Habibe bir alçak kadına yakışır kayıtsızlık ile zaten kendisini bunlara getirdiğini söyler. Bu sırada heriflerden biri hamil olduğu kamayı teşhir ve Firdevs'i tehdide cüret eder. Firdevs işin vehametini anlar. Etrafına bir göz gezdirir ve iffet ve ismetini muhafaza için hayatını hiçe sayarak sahile müntehi (sahilde son bulan) bir uçuruma kendisini kapıp atar.

Herifler Firdevs'in bu cüretinden bir aralık şaşırırlar ise de arkasını takipten vazgeçemezler Nihayet Firdevs kâh koşa koşa kâh yuvarlana yuvarlana Çubuklu'ya kadar iner. Orada tesadüf ettiği bir polis memuruna vakayı hikâye eder. Polis efendi refakatine bir jandarma alarak mezbüreyi Paşabahçe Karakoluna isâl eder. Paşabahçe polis komiseri Ahmet Efendi tarafından icra olunan tahkikatta eşhas-ı şerirenin (kötü kişilerin) Gül Habibe'nin akrabasından ve boşta gezen takımından Palaz Ali, şişe fabrikası amelesinden Ali, muhacir Hasan oldukları anlaşılarak merkûm ile Habibe'yi derdest ile Beykoz Kaymakamlığı'na i'zâm eylerler. Kaymakam saadetlu Halis Beyefendi deni (rezil) herifleri ve alçak Habibe'yi isticvap eder. Cümlesi itiraf-ı cürüm eylerler. Habibe ile akrabası Palaz Ali'nin zaten bu gibi ahval-i redie ve şeniayı irtikâp ve icra hususunda sevâbık-ı ahvalleri mazbut (geçmişte işledikleri suçları) bulunduğundan haklarında lazım gelen muamelenin ifasına ibtidar olunmuştur.

İzmir Halıları

24 TEMMUZ 1906
SABAH

İzmir Şehri Milan Sergisi'nde gayet güzel bir numune-i sanat göstermiş, hususiyle halılar; makinaların henüz müyessir olamadıkları belki de müyessir olamayacakları bir nefasetle dest-i beşerin pek eskilerden beri muhafaza edilmiş bir tarz-ı nesc (dokuma tarzı) ile vücuda getirdiği bu enâfis emtia bütün züvâr-ı meşherin (sergi ziyaretçilerinin) enzâr-ı takdir ve hayretini her şeyden ziyade celp ve eylemiştir.

Sanayi-i tezyiniye kısmının resm-i küşadı ahiren sabık İtalya kıraliçesi hazır bulunduğu halde icra edilmiştir. Müşârünileyhâ sanayi-i dahiliyemizin en bedii asarını câmi' olan dairedeki halıları temaşa ederek halıcılarımız hakkında bir çok beyanat-ı takdiriyede bulunmuştur.

İdareli Haneler

23 TEMMUZ 1906
İKDAM

Kostantinopolis Gazetesi şehrimizde ve bilhassa Beyoğlu cihetinde icâra verilmek üzere inşa ettirilen hanelerde tertibat ve şerâit-i sıhhiyeye riayet edilmediğinden bahsettikten sonra mütefennin bir mimardan aldığı malumat üzerine Avrupa'nın ekser cihetinde olduğu gibi bizde dahi ya eshâb-ı sermayenin ve ya bir anonim şirket teşkili ile bu şirketin ucuz arsalarda şerait-i sıhhiyeyi câmi' olarak iki kattan ibaret fakir ailelere mahsus yeknesak haneler inşa ettirmesinden faide hasıl olacağını ve bu suretle yapılacak hanelerin arsa ve inşaat bedeli ancak ikiyüz elli liraya baliğ olacağından meblağ-ı mezkûr üzerine yüzde altı faiz ilave edilerek arsa, binanın bedeli olan re's-ül- mal ile faiz tediyatının temini için bu hanelere senede on yedi buçuk lira kadar bedel-i icar tahsis olunursa bu hanelerin yirmi bir senede müstecirlerinin taht-ı tasarrufuna geçeceği bu usul ile hem eshâb-ı sermaye paralarını emin bir surette faize vermiş hem de fıkara-yı ahali hissetmeksizin bir para vererek bir müddet sonra ikamet ettikleri hane yed-i tasarruflarına geçmesi ile istifade etmiş olacaklarını yazmış ve bu surtıle şerait-i sıhhiye dahilinde haneler inşa edilmiş olacağı gibi bu hanelerde ikamet edenler bilâhare bu meskenlerin kendi tasarruflarına geçeceğini düşünerek adi kiracılar gibi oturdukları haneleri gelişi güzel tahrip etmekten de tevakki eyleyeceklerini (sakınacaklarını) ilave etmiştir.

TARİH VAKFI'NDAN İLBER ORTAYLI'YA YANIT:

"DARPHANE, ALDIĞIMIZDA HURDA ÇÖPLÜĞÜYDÜ"

İlber Ortaylı'nın, Darphane binasının durumuyla ilgili Tarih Vakfı aleyhine yaptığı açıklamalara, Vakıf Başkanı Halim Bulutoğlu bir basın açıklamasıyla yanıt verdi.

Darphane'nin eski metruk hali ve şimdiki hali.

Vakıf kaynaklarından toplamı 3,5 milyon dolar tutan büyük bir miktar Darphane'nin rehabilitasyonu için harcandı.

Topkapı Sarayı Müze Müdürü İlber Ortaylı'nın Darphane-i Amire binalarının durumuyla ilgili çeşitli basın organlarında Tarih Vakfı aleyhinde yürüttüğü kampanyaya, Halim Bulutoğlu, Yönetim Kurulu adına yanıt verdi. İlber Ortaylı, "Darphane-i Amire Binası çöküyor. Tarih Vakfı burayı rant kapısı olarak kullanıyor, Vakıf Darphane'den çıkmalı," demişti.

TARİH VAKFI DARPHANE'Yİ ÇÖPLÜK OLMAKTAN KURTARDI

Darphane-i Amire'nin, aralarında Kültür Bakanlığı'nın da bulunduğu bir dizi kamu kuruluşunun onayıyla, tapuya da tescili yapılarak, Mart 1995'te 49 yıllık bir süre için Tarih Vakfı'na tahsis edildiğini ifade eden Bulutoğlu, tahsisten önceki 28 yıl boyunca Darphane'nin metruk bir hurda çöplüğü olarak tutulduğunu, asıl o dönemde binaların çökmesine seyirci kalındığını söyledi. Darphane'nin, Tarih Vakfı'nın devralmasından itibaren on ay içinde bayındır hale getirildiğini ve sadece 1996'da 50.000 yerli ve yabancı ziyaretçinin ulaşmasının sağlandığını belirten Bulutoğlu, rant sağlamak bir yana, İstanbul Müzesi projesinin gelştirildiği 1994-96 yıllarından başlamak üzere toplamı 3,5 milyon dolar tutan vakıf kaynaklarının da Darphane'nin rehabilitasyonu ve Habitat sergileri için kullanıldığını ifade etti.

İSTANBUL MÜZESİ ANAKENT BELEDİYESİ VE KÜLTÜR BAKANLIĞI İLE ORTAK

Darphane'nin, İstanbul'un en büyük kültür projelerinden biri olan İstanbul Kent Müzesi'ni gerçekleştirmek için tahsis edildiğini vurgulayan Bulutoğlu, Tarih Vakfı'nın İstanbul Müzesi projesinin Vakfın değil, İstanbul'un projesi olduğuna işaret etti. Bulutoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Sultanahmet Müzeler Adası projesi başta olmak üzere birçok proje sunulduğunu hatırlatarak, "10 Ekim 2005'de Tarih Vakfı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında İstanbul Müzesi'nin birlikte kurulması ve Tarih Vakfı'nın bu amaçla desteklenmesi için bir protokol imzalanmıştır. Şimdi bu protokol ile, çevre müzelerle de işbirliği içinde İstanbul Müzesi'nin kuruluşuna yönelik çalışmalar hız kazanmıştır," dedi.

İSTANBUL DERGİSİ YENİDEN

Dokuz aydır yayın hayatına ara veren "İstanbul" dergisi Temmuz ayında yeniden bayilerde! Tarih Vakfı tarafından 3 ayda bir yayımlanan "İstanbul" dergisi, Nisan 1992'den bu yana İstanbul ortak paydasında okurlarıyla buluşuyordu. İstanbul'a tutucu bir bakışla değil, eleştirel ve anlamaya yönelik bir üslupla yaklaşan dergi, şehircilikten edebiyata, mimarlıktan müziğe, sosyolojiden sinemaya kadar, kenti ilgilendiren her alanda, bilim ve sanat dünyasının önde gelen isimlerini bir araya getirmeye, İstanbul'un kimliği ve kentin dönüşümü üzerine tartışmalar açmaya devam edecek. "İstanbul" dergisinin Temmuz ayında yayımlanan 56. sayısı, İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti (AKB) seçilmesini ele alıyor. AKB projesinin detayları Asu Aksoy, Cengiz Aktar, Nuri Çolakoğlu, Emine Çaykara, Korhan Gümüş, Görgün Taner, Nilgün Mirze ve Faruk Pekin'in kaleminden değerlendirilirken, İstanbul 2010 AKB Danışma Kurulu üyeleriyle yapılan yuvarlak masa söyleşisi de derginin sayfalarına taşınacak.

MÜZELERİMİZ VE TARİH BİLİNCİMİZ

Türkiye'nin, 40 milyon dolar harcayarak verdiği 10 yıllık hukuk mücadelesinden sonra ABD'deki Metropolitan Müzesi'nden geri almayı başardığı Karun Hazinesi'nin en önemli parçalarından "Kanatlı Denizatı" (hippokampos) şeklindeki altın broşun yerine sahtesinin konulduğu belirtildi. Bu olayın ardından başka iddialar da ortaya atıldı. Aynı ay içinde Kahramanmaraş Müzesi'ndeki sikkelerin ve Topkapı Sarayı'nda sergilenen Kaşıkçı Elması'nın da sahte olduğu ileri sürüldü. Ayrıca Topkapı Sarayı'ndaki bazı eserlerin yerinde olmadığı ve Bodrum Sualtı Müzesi'ndeki zindan girişinde bulunan Latince "Tanrının bulunmadığı yer" anlamına gelen yazının sahte olduğu iddiaları da uzun bir süre kamuoyunu meşgul etti.

KIBRIS'TA ATÖLYE ÇALIŞMALARI

Avrupa Konseyi tarafından 9-10 Haziran tarihlerinde "Kıbrıs'ın kültürel ve sosyal tarihini öğretirken, tarihsel kaynakların kullanımı" konulu bir atölye çalışması düzenlendi.

Atölye çalışmalarında "Çocuk Emeğinin Kıbrıs'ta Sömürülmesi", "Kadın'ın Gelenekler İçindeki Pozisyonu" ve "Eski Kıbrıs Pazar Yerleri" ele alındı.

DÜNYANIN EN ESKİ TAPINAĞI URFA'DA BULUNDU

YOKSA "ADEM VE HAVVA" HEMŞERİMİZ Mİ?

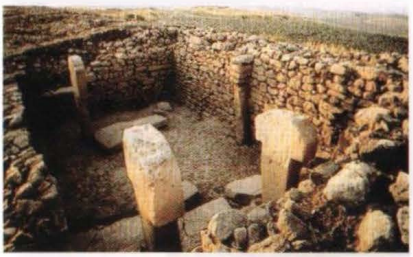
Urfa'nın 11 bin yıllık yerleşim alanı Göbeklitepe'de dünyanın en eski tapınağı bulundu. Göbeklitepe'nin insanlığın ilk yerleşim alanı olduğu iddia ediliyor.

Der Spiegel dergisi, 3 Haziran sayısında kapakları verdiği araştırma yazısında, 11 bin yıl geriye uzanan cennetin izlerinin arkeologlar tarafından Türkiye'nin doğusunda bulunduğunu yazdı. Makaleye göre, "Adem ve Havva" Şanlıurfa'da bulunan 11 bin 500 yıllık yerleşim alanı Göbeklitepe'de yaşadı.

Neolitik döneme ait bir yerleşim birimi olan Göbeklitepe, ilk kez 1963 yılında fark edilmişti. Şanlıurfa'ya 15 kilometre mesafede bulunan bölgedeki kazılar 10 yıl önce başladı. Bu süre içinde, 80 bin metrekarelik alanın sadece yüzde biri ortaya çıkarılabildi. Alman arkeolog Klaus Schmidt'in danışmanlığında sürdürülen kazılarda, neolitik döneme ait, dünyanın en eski tapınağı bulundu. Ayrıca bölgenin, dünyanın ilk yerleşim bölgesi olabileceğine ilişkin bulgulara da rastlandı. Schmidt, "Bölgenin çok yakında dünya çapında bir üne kavuşacağını" belirtti.

İLK TARIMIN İZLERİ

Göbeklitepe'de bulunan kalıntılardan, ilk tarımın da bu bölgede yapıldığı anlaşılıyor.

Göbeklitepe'de bulunan kalıntılardan, ilk tarımın da bu bölgede yapıldığı anlaşılıyor.

Max Planck Enstitüsü'nün Köln'de bitkiler üzerine yaptığı araştırmada, 68 yeni buğday çeşidinin kıyaslandığı ve tüm tahılların kökeninin Karacadağ eteklerinde bugün de halen yetişen yabani buğday bitkisi olduğunun anlaşıldığı vurgulandı.

Konu üzerine açıklama yapan Şanlıurfa Kültür ve Turizm Müdürü Selami Yıldız, Göbeklitepe'de sürdürülen arkeolojik kazılarda, tarihöncesi yaşam ve uygarlığa geçişle ilgili yerleşik bilgileri altüst edecek buluntulara rastlandığını ifade ederek şöyle konuştu: "Yapılan arkeolojik kazılar, bölgenin dinsel bir merkez olduğu kanısını uyandırmaktadır. Kazılarda ele geçen alet ve artıkların iyi kalitede çakmaktaşından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazalttan satır, havan, öğütme taşı gibi yüzey buluntularının yanı sıra kazıda, kazı bezekli taş kap parçaları gibi bazalt ve kireç taşından çok zengin çeşitlemesi olan buluntular elde edilmiştir. Ayrıca çıkarılan ilginç objeler arasında timsahı temsil eden bir sürüngen kabartması, ağzı açık, dişleri korkutucu şekilde betimlenen bir canavar kafatası gibi, o dönem insanlarının inançlarını yansıtan simgeler de bulunmaktadır."

HOŞ GELDİN RODİN!

Ünlü heykel sanatçısı Auguste Rodin'in 203 parça eserinin yer aldığı "Heykelin Büyük Ustası Rodin İstanbul'da" sergisi Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi'nde açıldı. Sergi, 3 Eylül 2006'ya kadar ziyaret edilebilecek. Bu sergi için heykeltıraşın koleksiyon ve yapıtlarının mirasçısı Rodin Müzesi'nden ödünç alınan 203 parça arasında, sanatçının "Düşünen Adam", "Öpüşme", "Yürüyen Adam" gibi ünlü yapıtlarının yanı sıra 100'e yakın heykel, çok sayıda desen, eski fotoğraflar ve yine sanatçının koleksiyonundan bir dizi antik dönem heykeli yer alıyor.

GÖRME ENGELLİLER DE GEZEBİLECEK

Sergide bazı heykeller için "dokunma izni" alındığından ve tanıtım yazıları kör alfabesiyle de yazıldığından, görme engelliler cuma günleri müzeyi gezme olanağına sahip olacaklar.

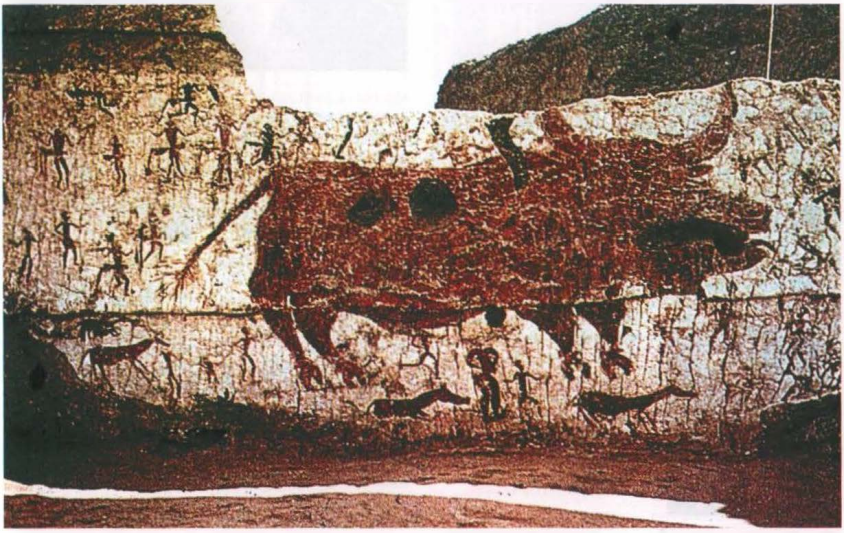

"Heykelin Büyük Ustası Rodin İstanbul'da" sergisinde Rodin Müzesi'nden ödünç alınan 203 parça eser sergileniyor.

YAPI KREDİ'DEN YENİ BİR SERGİ

TOPRAKTAN SONSUZLUĞA ÇATALHÖYÜK

Prof. Dr. Oğuz Tekin, Vedat Nedim Tör Müzesi'nde düzenlenen "Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük" sergisi hakkındaki izlenimlerini ve Çatalhöyük'ü yazdı: Çatalhöyük bir evrimin simgesiydi; bu evrim, o zamana kadar avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanoğlunun, artık toprağı işleyerek yiyeceğini sağlamayı öğrenmesiydi. İnsanoğlu, tohumu keşfetmişti; bu neredeyse her şey demekti. Bundan böyle yiyecek (av) peşinde koşmayacak, yaşadığı yerde daha uzun süre kalabilecekti.

Büyük kırmızı bir boğanın insanlar tarafından kızdırılışının resmi. (Çatalhöyük'te bir evden)

Bütün görsel malzemeler *Çatalhöyük* (Y K Y 2006) kitabından alınmıştır.

İç Anadolu'da, Konya Ovası'nın göbeğinde yer alan ve pek de yüksek olmayan bir tepenin insanlık tarihindeki önemini anlamak için, "atalarımızın yaşadığı en erken yerleşim yerlerinden biri" dersek, bu bir şey ifade eder mi? Aslında, bir yerleşim bölgesinin tarihinin çok eskilere gitmesi elbette çok önemli ama asıl vurgulanması gereken, Çatalhöyük'ün bir evrimin simgesi olması. Bu evrim, o zamana kadar avcılık ve toplayıcılıkla geçinen, diğer bir deyişle, yaşamak için gerekli olan yiyeceğini o günkü şansına göre elde etmeye çalışan insanoğlunun, artık yiyeceğini toprağı işleyerek sağlamayı öğrenmesiydi. İnsanoğlu, tohumu keşfetmişti; bu neredeyse her şey demekti. Bundan böyle yiyecek (av) peşinde koşmayacak, yaşadığı yerde daha uzun süre kalabilecekti.

Avcı toplayıcılıktan tarıma dayalı topluluğa geçiş dönemine tarihlenen Çatalhöyük'ün keşfi, bilinen tarihöncesi yerleşimlere bir yenisini katmıştı. O zamana kadar tarıma dayalı yerleşik düzen, esas olarak Yakın Doğu coğrafyasında bilinıyordu James Mellaart'ın keşfi, dikkatleri Anadolu'ya çevirdi.

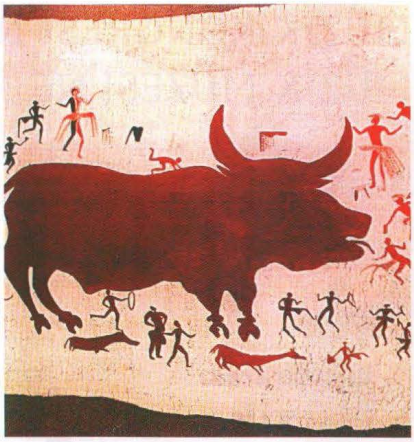
Kimdi, James Mellaart? O zamanlar İngiltere'de çalışan genç bir arkeologdu. 1950'li yılların sonunda Konya Ovası'ndaki eski yerleşimleri saptamak üzere yaptığı yüzey araştırması sırasında Çatalhöyük'ü keşfetmişti. Mellaart'ın kazıları 1961-1965 arasında, dört yıl sürdü. Bu süre, yerleşimin kazılarak ortaya çıkarılmasına yetecek bir süre değildi; ancak çok önemli bir yeri kazdığının farkındaydı. Nitekim ortaya çıkan yapı kalıntıları ve buluntular bunu doğruluyordu.

1993 yılında Çatalhöyük kazılarına yeniden başlandı; bu kez kazı başkanlığını, yine bir İngiliz bilim adamı olan Ian Hodder üstlendi. Çatalhöyük kazıları halen bu bilim adamının başkanlığında sürdürülmektedir.

15-20 metre yüksekliğindeki höyük, insanların burada uzun süre iskân ettiklerinin işaretiydi. Yapı katlarının hepsi neolitik döneme tarihleniyordu. Yapılan incelemeler ve tarihleme çalışmaları, Çatalhöyük'ün günümüzden yaklaşık 9000 yıl önce iskân edilmeye başlandığını göstermektedir.

İskâna yaklaşık MÖ 7400 civarında başlanmış ve yerleşim yeri MÖ 6200 civarında terk edilmiştir. Böylece, yapı katlarının 1200 yıl boyunca üst üste binmesiyle 20 m yüksekliğinde bir suni tepe (höyük)

James Mellaart'ın çizimiyle Çatalhöyük duvar resimleri.

Çatalhöyük'ün kerpiç evleri, bazılarında ilave odalar bulunsa da genellikle tek odalıydı ve aralarında sokaklar bulunmayan, duvarları birbirine bitişik bir plan göstermekteydi. İnsanın aklına, bu evlerde yaşayanların içeri nasıl girdiklerini sormak geliyor. Yanıt basit ama ilginç: Damdan. Merdivenle dama çıkılıp oradan evin odalarına ulaşılıyordu. Evlerin pencereleri olmadığı için, günün önemli bir bölümünü dışarıda ya da damda geçirmek, karanlık ve dar odalara tercih ediliyor olmalıydı.

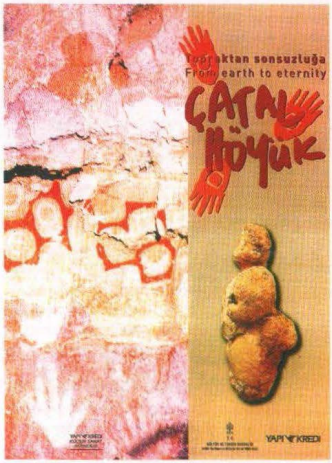
oluşmuştur. Çatalhöyük'te ortaya çıkarılan yapı temelleri ve duvarlar, yerleşim planı hakkında da fikir vermektedir. Tarihöncesi bir yerleşimde belirli bir plan anlayışının uygulanmış olamayacağı açıktır, ancak topluluk büyüdükçe, ihtiyaca göre gelişen bir yerleşim düzeni ortaya çıkmıştı.

Çatalhöyük'ün kerpiç evleri, bazılarında ilave odalar bulunsa da genellikle tek odalıydı ve aralarında sokaklar bulunmayan, duvarları birbirine bitişik bir plan göstermekteydi. İnsanın aklına, bu evlerde yaşayanların içeri nasıl girdiklerini sormak geliyor. Yanıt basit ama ilginç: Damdan. Merdivenle dama çıkılıp, oradan evin odalarına ulaşılıyordu. Evlerin pencereleri olmadığı için, günün önemli bir bölümünü dışarıda ya da damda geçirmek, karanlık ve dar odalara tercih ediliyor olmalıydı. Nitekim, günümüzde de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde dam, günlük yaşamın önemli bir unsurudur.

Çatalhöyük evlerinin duvarları sıvalıydı ve resimlerle süslüydü, ayrıca çeşitli kabartmalar vardı. Ev içlerinde duvar boyunca uzanan sekiler olasılıkla yatmak içindi; hemen hepsinde ısınma ve pişirme amaçlı ocaklar/fırınlar vardı. Önceleri taş ya da ahşap malzemeden yapılmış eşyalar ağırlıktayken, zamanla çanak çömlek yapımı da ortaya çıkmıştır. Çatalhöyük buluntuları arasında bir tür volkanik cam olan obsidyen aletler yoğunluktadır. Yapılan analizler, obsidyenin Çatalhöyük'e yaklaşık 200 km uzaklıkta bulunan Kapadokya'daki Göllü Dağ'ın doğusundan ve Nenezi Dağı'ndan sağlandığını ortaya koymuştur. Çatalhöyük'te yaşayanlar ölülerini evlerinin altına gömüyorlardı. Bacaklar karna çekik pozisyonda yatırılan (hoker) ölülerin yanlarında bulunan boncuk ve kolye parçaları, onların ölüyle birlikte gömüldüğüne işaret etmektedir.

1960'lı yılların bu büyük keşfi günümüze kadar önemini korudu, ilgi ve merak uyandırdı. Konya Ovası'na gidip de Çatalhöyük'ü görmeyenler için Beyoğlu Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi'ndeki sergi gerçekten kaçırılmayacak güzellikte. Bence, Yapı Kredi'de düzenlenen en iyi birkaç sergiden biri.

Proje danışmanlığını Nurcan Yalman'ın yaptığı serginin koordinatörü, Yapı Kredi'nin diğer sergilerinde olduğu gibi Şennur Şentürk. Bir de, her zaman olduğu gibi, oldukça kaliteli basılmış bir sergi kitabı mevcut. Kitapta, Kazı Başkanı Ian Hodder'ın giriş yazısını takiben, Çatalhöyük uzmanları tarafından hazırlanmış ve yemek pişirme, çanak çömlek, damga mühürler, obsidyen, tarım, figürinler, mimari ve hayvanlar gibi çeşitli konuları içeren 14 yazı yer alıyor ve yazıların tümü fotoğraflar ve çizimlerle desteklenmiş.

Kitabın sonunda, James Mellaart'ın 1961-1965 yılları arasında yaptığı Çatalhöyük duvar resimlerinin orijinal eskizleri de yer alıyor.

PROF. DR. OĞUZ TEKİN,
İÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ESKİÇAĞ ANABİLİM DALI

Y.K.Y., "Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük Sergisi" için bir de kitap yayımladı.

MÜZİK KONGRESİ'NDEN MÜZİK MÜZESİ'NE

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteği ve Bilkent Üniversitesi'nin organizasyonuyla 29-31 Mayıs 2006 tarihlerinde Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi'nde "Uluslararası Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü Kongresi" düzenlendi. İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda Sanatçı Öğretim Elemanı olarak çalışan Dr. Gönül Paçacı bu konuda bir değerlendirme yazısı kaleme aldı.

Konferansta, şimdiye dek hep yarım kalan "Müzik Müzesi" girişimlerinin bu kez gerçekleşeceği yönünde bir umut doğdu.

29-30-31 mayısa rastlayan günlerde, "Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü" altbaşlığı kapsamında açımlanan bir "Uluslararası Müzik Kongresi" düzenlendi. Kültür Bakanlığı ve Bilkent Üniversitesi'nin ortak projesi olan bu kongre, ön hazırlık süreci ve altyapı-koordinasyon-içerik-uygulama açılarından belirgin bir tutarlığın hissedildiği seviyeli bir organizasyondu. Hem kurumlar açısından, hem de türler, yaklaşımlar ve meseleler açısından bir hayli dağınık ve karmaşık görünen günümüz müzik ortamını kavrayabilmek, kapsayabilmek endişesinden olmalı, ilk bakışta birbiriyle fazlaca ilgisiz görünen -hatta biz klasik çizgidekileri şaşırtan- isim ve konu seçimleri de, program akışının iyi planlanması ve farklı salonlara eşzamanlı dağıtılmasıyla memleketin müzik haritası içinde yerlerini almış oldular. Yani, bir anlamda bugün gelinen noktayı da kayıt altına alarak sürecin yakın ucunu tanımlamaya çalışan içeriğin "fazlası var, eksiği yok"tu. Harbiye Askeri Müzesi'nin dingin salonları, Kongre Onursal Başkanı Halil İnalcık'ın açılış konuşmasıyla başlayan üç gün boyunca, paralel akan 19 oturum, atölye, seminer ve konserler ile, aralıklı olarak süren hararetli müzik konuşmaları, salonlar arası mekik dokuyan meraklı gençlerden oluşan bir yoğunluğu ağırladı. Bu mekân harıcında Aya İrini Salonu, Arkeoloji Müzesi ve Topkapı Sarayı'nın bahçelerinde üç akşam boyunca konserler de verildi.

Mevsim normallerinin üstünde bir sıcaklıkta ve gündelik kültür sanat iklimimizin üstünde bir seviyede cereyan eden, uluslararası katılımın da iyi olduğu bu projenin kaba emek ve ince ayarını bir arada götüren isimlerin başında gelen Kültür Bakanlığı'ndan Bayram Bilge Tokel ve Oğuz Elbaş, Bilkent Üniversitesi'nden Mehmet Kalpaklı zikredilmeli. Tabii ki pek çok uzman, tarihçi ve sanatkârın sinerjisi de geri planda yer alıyordu.

Ciddi bir edvar geleneği olan Klasik Türk Müziği'nin; evrilen kültür hayatımız, değişen tarihi ve coğrafi koşullar göz önüne alınarak derli toplu anlatılabileceği, dinlenip izlenebileceği ve dağınık-yetersiz müzikoloji malzemesine, kaynaklarına ulaşma yolundaki mevcut elyordamı ortamının medeni standartlara ulaşırılabileceği bir girişimin ilk adımı olması açısından da bu kongrenin önemini vurgulamak gerekiyor. Kurulacağı ilan edilen ve kongrenin ilk gününde tanıtım filmi de gösterilen Müzik Müzesi, gerçekleştirilebilirse, çağdaş dünyada ciddi bir ayıbımızı kapatacak gibi görülüyor. Muhtelif tarihlerde dile getirilen, birkaç nakış teşebbüsten ibaret kalan Müzik Müzesi'nin bu kez, eski deyimle kuvveden fiile çıkarak kurulacağı, hatta yerinin belirlendiği ilan edildi. Kongrenin ilk gününde de "Müzik ve Müzecilik" başlıklı bir oturum düzenlenerek, dünyada müzik müzeciliği, müzik müzelerinin yapılanması, sunum-bakım-onarım-güvenlik meseleleri, organoloji ve müzede yerleşim gibi açılardan bildiri sunan yabancı konuklar yer aldı.

Tanpınar, İbnülemin Mahmud Kemal'in ölümünden sonra yazdığı bir yazıda onu ve eserlerini anlatırken, sanatkâr duyarlılığı için de "sonradan gelen bir tanıklık," der ve "(...) toplamak, tasnif etmek ve dikkatle saklamak. Böylece koleksiyon yavaş yavaş teşekkül edince, boşluklar kendiliğinden meydana çıkar İşte o zaman arama ve bulma başlar. Bir bakıma eseri zaman içinde bir merak ve ihtirasın etrafında kendiliğinden bir istalaktit gibi teşekkül etti; o kadar yalnız malzemesinden ibaret hissini bırakır. Bazı kuş yuvaları gibi en dağınık ve birbirine yabancı unsurları ifrazlarıyla birleştirerek,bütün bir kütüphaneyi hazırladı," diye devam eder. Osmanlı'nın son dönemi içinden kopup -daha doğrusu kopamadan- gelen bu özgün ve velût adamın günümüzün bilimsel kriterlerine hiç uymayan, ama lezzeti inkâr edilemeyecek bir üslupta yazdığı onca şey ve yüzlerce anekdot için "iyi ki var" diyoruz. Oysa bugün bir şeyleri araştırmak, bir araya getirmek isteyenler için, "sahih" müzikolojik malzeme gerekiyor. Eski görgümüz -ki bu, Tanpınar'ın ifrazat dediği şey oluyor- de olmadığına göre...

Müzik bilimine, arşive ve ancak geriye doğru uzanabildikçe ilerlenebilen yolculuklara meftun olan az sayıda insan da, bugünün tuhaf İbnülemincikleri olarak kendi yuvalarını örmeye gayret ediyor, darmadağınık.

Ülkemizin yakın müzik tarihindeki önemli müzik kurumlarının başında gelen, ilk resmi müzik okulu Darü'l Elhan'dan miras kalan müzikolojik malzemeyi, bu kurumun varisi olan Belediye Konservatuvarı'ndan günümüze dek takip etmiş bir kişi olarak; belli bir merkezde, güvende, koruma standartları gözetilerek bir araya toplanacak müzik malzemelerinin kültür hayatımızın hizmetine sunulmasının önemini heyecanla bir kez daha yinelemek istiyorum. Bakanlığa bağlı müzelerde, kütüphanelerde, bu arada Aynalıkavak Kasrı ve Topkapı-Dolmabahçe sarayı gibi merkezlerde bulunan önemli müzik aletleri ve yazmalar, şahıs koleksiyonlarında ve TRT, konservatuvar gibi kurumlarda duran dağılmış malzeme bir an önce toplanıp tasnif edilmeli ve bu önemli kültür zenginliğimiz günümüz anlayışına uygun bir bilimsellikle sergilenmeli, hayatiyet kazandırılmalı

Bizler kaybolan, kötü koşullardan ve ihmalden harap olan, bilinçli veya bilinçsizce zarar gören çok yazmalar, kırılan/bozulan enstrümanlar duyduk, gördük. Son derece kısıtlı bütçelerle ve özverilerle oluşturulmuş, İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın elindeki tek yüzlü nümune taş plakların, Anadolu'da yapılmış ilk türkü derleme plaklarının (1926'da başlayan gezilerden itibaren) yıllar içinde oradan oraya taşınırken (kamyonlara kürekle atılmak gibi hikâyeler de var) nasıl yok olduğunu gözlemledik. Gönüllü olarak tasnifine çalıştığımız 1986-92 yılları arasında yığınla kırık plak parçasına, çöpe attırılan master'lara tanık olduk, kalorifer kazanı tutuşturulan kenarı yaldızlı, ciltli nota defterleri hikâyelerini eski müstahdemlerden içimiz burkularak dinledik. Avrupa'dan ve Amerika'dan konservatuvara gönderilen A serisi koleksiyon plaklarının rutubetli köşelerde yığın halinde bekletildiğine tanık olduk. (Meraklısı için, tarihin tekerrür ettiğini ve kalan birkaç dolaplık kitap, yazma ve plağın da derdest edilerek, "yer yok" bahanesiyle İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt'taki dokümantasyon merkezine gönderildiğini ekleyelim. Yine meraklılar, bu malzemeden boşalan mekânın ve dolapların aynen durduğunu, Kadıköy'deki konservatuvara gidip görebilirler.)

Bu hüzünlü parantezin açılması gerekiyordu, muhtemelen pek çok müze ve arşiv materyali de aynı koşulları paylaşmakta. Bu müze bilincinin geliştirilmesi, hatta belki ilerde bu konuda eğitim programlarının konservatuvarlara eklenmesi gerekiyor. Müziği çalmak, söylemek, dinlemek buz dağının görünen kısmı. Kültür Bakanlığı'nın bu teşebbüsü gecikmiş, ama önemli bir karar olarak değerlendirilmeli ve konuya duyarlı olan herkes tarafından desteklenmelidir. Bu açıdan, "Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü" kongresiyle atılan ilk adım kayda değerdi. Sürecin müzeyle devam edip etmeyeceğini ise hep birlikte göreceğiz.

DR. GÖNÜL PAÇACI

DİPNOT

1 *Hoş Sada – Son Asır Türk Musıkişinasları* adlı kitabın giriş yazısından alınmıştır (İstanbul, 1958)

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU'NDA BİR HAYVANAT BAHÇESİ

(1896) VİYANA'DA OSMANLI TİFTİK KEÇİLERİ...!

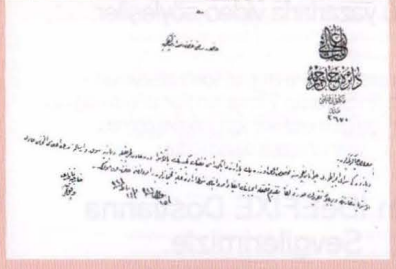
"Arşivden Bir Belge" dizimizin bu ayki 75. sayısında. Avusturya Macaristan İmparatoru Franz Joseph'in Viyana yakınlarında bulunan Schönburn Sarayı'nda yer alan İmparatorluk Hayvanat Bahçesi'nde sergilenmek üzere 1896 yılında Karahisâr-ı Sahib'den (Şebinkarahisar) 6 erkek ve 20 dişi;[1] 1899 yılında da Ankara'nın Beypazarı ilçesinden[2] biri erkek biri dişi toplam iki tiftik keçisinin satın alınarak gönderilmesine ilişkin çeşitli belgeler yer almaktadır.[3]

DİPNOTLAR

1 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Husûsiye, Genel No: 122 (114), HususiNo: 27, 10.S.1314.

2 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Husûsiye, Sıra No: 940, Genel No: 1075, Husûsi No: 65, 24.L.1316.

3 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Hâriciye, Genel No: 2506 (1558), Husûsi No: 4, Aded:3, 30.L.1316.

Bâbıâlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
aded 2670

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i sadâret-penâhiye
Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir
Viyâna'daki sarây-ı imparatorî
hayvânât bağçesine mahsûs
olmak üzere Beypazarı'ndan iki re's tiftik
keçisinin bi'l-iştirâ Dersaâdet tarikiyle
Viyana'ya sevk ü irsâline müsâade i'tâsı
ilhimâsını hâvi Avusturya sefâretinden
verilen takririn leffen takdim kılınmağla
icâbının ifâ ve emr ü inbâsı menût-ı
irâde-i aliye-i fehimânelerîdir
emr ü ferman hazret-i
veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Şevvâl sene 1316 ve 14 Şubat sene 1314 (26 Şubat 1899)
Hâriciye Nâzırı
Ahmed Tevfik

BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Hâriciye, Genel No: 2506 (1558), Husûsi No: 4, Aded: 3, 30.L.1316, Vesika: 2.

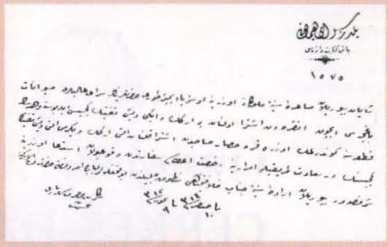
Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dâiresi
1575

Şâyân buyurulan müsâde-i seniyye-i mülûkâne üzerine Avusturya İmparatoru hazretlerinin sarây-ı âlileri hayvânât bağçesi için Ankara'dan iştirâ olunan bir erkek ve iki dişi tiftik keçisi ile Bosna ve Hersek kıt'asına gönderilmek üzere Karahisâr-ı Sâhib'den iştirâ kılınan altı erkek ve yirmi altı dişi tiftik keçisinin Dersaâdet tarikiyle imrârına ruhsât i'tâsı

sefâretden vukû bulan istid'â üzerine şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cânib-i hilâfet-penâhi mantûk-ı celîlinden bulunmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

fî 10 Safer sene 1314 ve fî 9 Temmuz sene 1312 (21 Temmuz 1896)
Serkâtib-i hazret-i şehriyârî
Tahsin.

BOA, İrâdeler Tasnîfi, İrâde-i Husûsiye, Genel No: 122 (114), Husûsi No: 27, 10.S.1314.

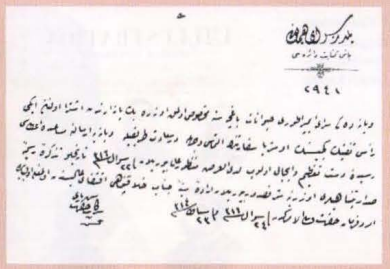
Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dâiresi
2941

Viyana'daki sarây-ı imparatorî hayvânât bağçesine mahsûs olmak üzere Beypazarı'ndan iştirâ olunan iki re's tiftik keçisinin Avusturya sefâretinin iltimâsı vechile Dersaâdet tarikiyle Viyâna'ya irsâline müsâade i'tâsı reside-i dest-i ta'zîm ve ibcâl olup lede'l-arz manzûr-ı âlî buyurulan fî 22 Şevvâl sene 1316 tarihli tezkere-i resmiye-i sadâret-penâhileri üzerine

şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cânib-i hilâfet-penâhi iktizâ-yı âlîsinden olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

fî 24 Şevvâl sene 1316 ve fî 23 Şubat sene 1314 (7 Mart 1899)
Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin.

BOA, İrâdeler Tasnîfi, İrâde-i Husûsiye, Sıra No: 940, Genel No: 1075, Husûsi No: 65, 24.L.1316.

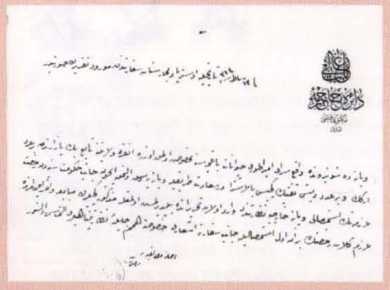

Bâbıâlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
aded

fî 13 Şubat sene 1314 (25 Şubat 1899) tarihiyle Avusturya ve Macaristan sefâretinden mevrûd takrîrin sûretidir. Viyâna'da Schönburn'da vâkî' sarây-ı imparatorî hayvânât bağçesine mahsûs olmak üzere Ankara Vilâyeti'ne tâbi' Beypazarı'ndan bir aded erkek ve bir aded dişi tiftik keçisi bi'l-iştirâ Dersaâdet tarikiyle Viyana'ya sevk olunmak için cânib-i hükûmet-i

seniyyeden ruhsat-ı lâzımenin istihsâli Viyana Hariciye Nezâreti'nden vârid olan tahrîrâtda bildirilmiş olmağla mezkûr keçilerin mübâyaa ve ihrâcı emrinde lâzım gelen ruhsatın bir an evvel istihsâliyle cânib-i sefârete iş'âr hususuna ta'mîm-i celîle-i nezâret-penâhileri iltimâs olunur.
Aslına mutâbıkdır.
Müsteşar. (mühür)

BOA, İrâdeler Tasnîfi, İrâde-i Hâriciye, Genel No: 2506 (1558), Husûsî No: 4, Aded: 3, 30.L.1316, Vesika: 1.

Bâbıâlî
Dâire-i Sadâret
Amedî-i Divân-ı Hümâyûn
3045

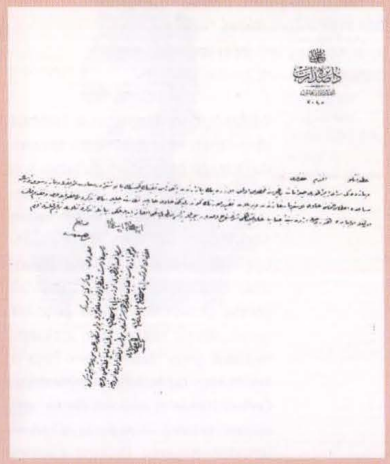
Atûfetlû efendim hazretleri,
Viyana'daki sarây-ı imparatorî hayvânât bağçesine mahsûs olmak üzere Beypazarı'ndan iki re's tiftik keçisinin bi'l-iştirâ Dersaâdet tarikiyle Viyana'ya sevk ü irsâline müsâade i'tâsı iltimâsını hâvî Avusturya sefâretinden verilen takrîr sûretinin gönderildiğini hâvî Hâriciye Nezâret-i celîlesinin tezkeresi melfûfuyla arz ü takdîm kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cânib-i hilâfet-penâhi şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkere-i senâveri terkîm kılındı efendim.

fî 22 Şevvâl sene 1316 ve fî 21 Şubat sene 1314 (5 Mart 1899)
Sadrâzâm
Halil Rıfat

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki Reside-i dest-i ta'zîm olup melfûfuyla beraber manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkere-i sâmiye-i sadâret-penâhileri üzerine fî 24 Şevvâl sene 1316 tarihinde tehlîğ kılındığı vechile mûcibince irâde-i seniyye-i cânib-i hilâfet-penâhileri şeref-müteallik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

fî 30 Şevvâl sene 1316 ve fî 1 Mart sene 1315 (13 Mart 1899)
Serkâtib-i hazret-i şehriyârî
Tahsin

BOA, İrâdeler Tasnîfi, İrâde-i Hâriciye, Genel No: 2506 (1558), Husûsî No: 4.

8 TEMMUZ 1876

ÇERKES HASAN VAKASI

L'illustration dergisinin 8 Temmuz 1876 tarihli kapağı.

L'Illustration dergisinin 8 Temmuz 1876 tarihli sayısında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son olaylarla ilgili bir haber yer alıyordu: Çerkes Hasan adlı genç bir subay, devrik Sultan Abdülaziz'in intikamını almak üzere Hüseyin Avni Paşa'yı hedef alan bir suikast düzenlemişti. Çerkes Hasan, Hüseyin Avni Paşa'nın da bulunduğu nazır ve büroların toplantısını basmış, tabancasıyla Paşa'yı vurmuş, ardından, korkudan bayılan Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yla, Midhat Paşa'nın uşaklarından birini öldürmüş, sonra teslim olmuştu.

L'Illustration dergisinin 8 Temmuz 1876 tarihli ve 1741 numaralı sayısında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son olaylarla ilgili yeni bir haber yer alıyordu: Çerkes Hasan Vakası. Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmesi ve 4 Haziran günü intihar etmesinden sonra, 15 Haziran gecesi, Çerkes Hasan adlı genç bir subay, devrik hükümdarın intikamını almak üzere Hüseyin Avni Paşa'yı hedef alan bir suikast düzenlemişti. Çerkes Hasan'ın intikam almak için iki nedeni vardı. Abdülaziz'in kadınlarından Neşerek Üçüncü Kadınefendi'nin kardeşi olduğundan, enişte sinin Hüseyin Avni Paşa'nın kurbanı olduğuna inanıyordu. Üstelik, ablası da padişah tahttan indirildiğinde hasta olduğu halde kötü muameleye maruz kalmış, 11 Haziran'da da ölmüştü. Bir şeylere kalkışabileceği kuşkusuyla 14 Haziran'da tutuklanarak Bağdat'a tayin edilen, ancak ertesi gün yola çıkacağına söz verdiği için salıverilen genç subay, o akşam Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın konağına gitmiş, kendisinin orada olmadığını öğrenince de toplantıda olduğu Midhat Paşa'nın konağına yönelerek, Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa dahil 13 nazır ve bürokratın toplantısını basmış, tabancasıyla Hüseyin Avni Paşa'yı vurmuş, ardından, diğerleri kaçışırken korkudan bayılan Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yla Midhat Paşa'nın kendisine saldıran uşaklarından birini de öldürdükten sonra yetişen zaptiye kuvvetlerine teslim olmuş, ama o arada bir subayla bir eri de vurmuştu. İki gün sorguya çekilen Çerkes Hasan, 17 Haziran günü sabaha karşı Bayezid Meydanı'nda Seraskerat Kapısı'nın yanındaki dut ağacına asılarak idam edildi.

L'Illustration'daki haber bu olayları neredeyse üç hafta sonra aktarırken, bazı ilginç hatalara ve klişelere de yer vermekteydi. Çerkes Hasan Bey'in Üçüncü Kadın'ın kardeşi yerine oğlu olarak tanıtılması en bariz hataydı. En çarpıcı klişe ise, Çerkeslerin "kana susamış" ve "vahşi" olarak nitelenmesi olsa gerek...

HASAN BEY

Henüz vefat etmiş Üçüncü Kadın'ın oğlu olan ve Türk bakanlarını katletmiş olan (Hasan Bey), Abdülaziz'in oğlunun yaveri olarak görev yapmıştı. Doğumu, eğitimi, ilgi alanları, bu kışının sabık hükümdara karşı olan bağlılığını ve haksız bir şekilde yerine geçtiğini düşündüğü halefine karşı beslediği derin nefreti izah etmeye yeterlidir. Çerkes kökenli olan Hasan Bey, hemcinsleri gibi kana susamış bir insandı ve birkaç kere çok ciddi cezalandırmayı gerektirecek türden olaylara ismi karışmıştı. Ancak saraydaki ilişkileri sayesinde her defasında affedilmişti.

Bütün beden hareketlerinde son derece mahir ve az görülmüş bir kuvvete sahip olan bu kişi, en asi atlara rahatlıkla biniyor ve havaya atılan yumurtalara bütün kurşunlarını isabet ettiriyordu; üstlerinin bile çekindiği bu adam, hayatını İstanbul'un belli başlı meyhane ve bataklıklarında geçirmekteydi. Daha yeni tutuklanmış ve Bağdat'a gidip oradaki garnizona teslim olma emrini almıştı.

Tam bir sürgün olarak algıladığı bu uzaklaştırma, hamilerinin iktidardan düşmesi, yaveri bulunduğu şehzadenin gözden düşmesi, padişahın ise tam da onu Asya'ya süren harbiye nazırı tarafından tahttan indirilmesi, bu fevri ve vahşi tabiatlı kişide müthiş bir kızgınlık yaratmaya yeterli olmuştu. Şahsi bir intikamın feveranı ve hiddetiyle gerçekleştirilmiş bu cinayetin arkasında komplolar ve başkalarıyla yapılmış planlar aramak abestir. Tutuklama emri kaldırılır kaldırılmaz kızgınlığı doruğa ulaşmıştı. Serakserlikte bütün bakanları toplanmış bulacağını umarak oraya kadar koşmuş, fakat aslında Midhat Paşa'nın konağında

L'Illustration'daki haber bu olayları neredeyse üç hafta sonra aktarırken, bazı ilginç hatalara ve klişelere de yer vermekteydi.

toplanmış olduklarını öğrenmişti. Hiç düşünmeden oraya kadar koşmuştu; askeri kıyafeti ve eski yaverlik görevi her yere rahatlıkla girmesine imkân veriyordu. Zaten pek iyi bilinir ki Doğu'da yüksek rütbeli görevlilere ulaşmak bizde olduğundan çok daha kolaydır.

Bakanların toplanmış olduğu odaya girebilmek için her ne yola başvurmuşsa, odaya girdiği anda Hüseyin Avni Paşa'ya yönelmiş ve göğsüne nişan aldığı bir kurşunla onu yere sermişti. Bundan sonraki olaylar çeşitli şekillerde anlatıldı; her halükârda saldırının akıl almaz bir vahşette olduğu muhakkaktır. Midhat Paşa arkadaşlarından bazılarıyla yan odaya sığınabilmişti; ancak harbiye nazırından sonra Hariciye Nazırı Raşid Paşa da delirmiş subayın kurşunları altında can vermişti. Ardından Bahriye Nazırı Kayserili Ahmed Paşa bırkaç bıçak darbesine maruz kalmıştı. Bu korkunç vahşetin kurbanları arasından ölümcül yara almadan kurtulabilen bir tek o olmuştur.

Sadakatlerinin neticesinde hayatını kaybeden birkaç cesur hizmetçinin de dahil olduğu bu katliamın sona ermesi, ancak Hüseyin Avni Paşa'nın yaverinin imdada çağırdığı çok sayıdaki askerin yetişmesiyle mümkün oldu. Midhat Paşa saldırganın yerinde öldürülmesine mani olabilmişti; ertesi gün askeri şura toplanmış, onu takip eden günün şafak vaktinde ise Hasan Serasker-

Çerkes Hasan, 17 Haziran günü sahaha karşı Bayezid Meydanı'nda Seraskerat Kapısı'nın yanındaki dut ağacına asılarak idam edildi.

lik Meydanı'nın ortasında yükselen ağaca asılarak idam edilmişti. Ardında iki yaralı ve beş ceset bırakıyordu.

OSMANLI'DA İLK ANAYASAYI HAZIRLAYAN AYDIN VE EYLEM ADAMI:

VELESTİNLİ RİGAS*

HERKÜL MİLAS

Ekim 1797'de Rigas, bir ayaklanmayı ve Fransa'daki rejime benzer bir gelişmeyi hedefler: İnsan Hakları Bildirgesi'ni ve Anayasa İlkeleri'ni hazırlar ve bastırır. Rigas, Anayasa'sında bütün Osmanlı halklarını kapsayan bir politik değişiklik önermektedir: "Hellenlerin evlatları olan halk, ki Rumeli'de, Küçük Asya'da, Akdeniz'in adalarında, Eflâk-Boğdan'da yaşamaktadır ve iğrenç Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkese (...) ayrıntısız herkes diyorum. Hıristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden(...) çünkü herkes Tanrı yaratığı ve evladıdır.(...)"

Rigas'ın 1824'te yapılan portresiyle mukayese edildiğinde, bu portrede belirli bir idealizasyon göze çarpar.

II. Franz ve III. Selim hariç bütüngörsel malzemeler, *Rigas Velestinlis Leandru Vranosi*, (Atina, 1998) kitabından alınmıştır.

Rigas, 1757 yılında Tesalya'nın Velestino Köyü'nde doğmuş, Türkçe dilbilgisi kurallarına göre 'li' ekiyle oluşan "Velestinli" ismini almıştı. Antik Pherai kenti de aynı yörede olduğundan, ölümünden sonra Yunanlı aydınlar tarafından, "Feraios" ismi ona daha uygun görülmüş ve Rigas Fereos adıyla da anılmıştır.

Rigas'ın doğduğu Velestino Köyü'nde Arnavutlar ve Ulahlar da yaşıyordu. Bu yüzden, Stavrianos'un yazdığına göre, Yunanlılardan başka günümüzde Arnavutlarla Romenler de Rigas'ı "kendilerinden" sayarlar (Stavrianos 1964).[1]

Rigas'ın köyünde yaygın olan inanca göre, Velestinli'nin babası tarla ve han sahibi zengin bir köylüydü. Kesin olan, oğlunun öğrenimi için çaba harcamış olduğudur. Rigas önce köyünde, muhtemelen bir köy papazından okuma yazma öğrendikten sonra, ilk öğrenimini Tesalya'da, o yıllarda önemli bir ekonomik ve kültürel merkez olarak geli-

* Bu yazı, Herkül Milas'ın *Yunan Ulusunun Doğuşu*. (İstanbul 1914), adlı kitabının "Velestinli Rigas" bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

şen Pilio'nun Zagora Köyü'nde (ya da Ampelakia'da) okumuş olmalıdır. Henüz gençlik çağındayken 1769-1774 yıllarının karışık ve acılı günlerine yakından tanık olan Rigas, o yıllarda başka gençlerin de yaptığı gibi okumak, çalışmak ve daha iyi bir yaşam sağlamak için İstanbul'a gitmişti.

İstanbul'da bir süre özel öğretmenlik yapmış, ticaretle ilgilenmiş ve nihayet 1782 yılında, Yunan İhtilali'nin tanınmış liderlerinden olan Aliksandros ve Dimitrios Hypsilantis'lerin büyük babası Aliksandros Hypsilantis'in yanında sekreter olarak çalışmıştı. A. Hypsilantis, 1774-1781 yıllarında Eflâk'ta voyvoda olarak bulunmuş soylu bir Fenerli ailenin tanınmış ve bir saygın üyesiydi. Bu yıllarda Rigas öğrenimini sürdürmüş, birçok yabancı dil öğrenmiş (Yunanca, Fransızca, Türkçe, Arapça, İtalyanca ve Almanca konuşurdu) ve Batı kültürüyle tanışmıştı.

Rigas'ın, ölümünden 26 yıl sonra yapılan ilk portresi. Fotoğrafın olmadığı o yıllarda, muhtemelen gerçeğine en yakın çizim, bu portredir.

Rigas İstanbul'da özel öğretmenlik yapmış, ticaretle ilgilenmiş ve 1774-1781 yıllarında Eflâk'ta voyvodalık da yapmış olan soylu bir Fenerli ailenin saygın üyesi Aleksandros Hypsilantis'in yanında sekreter olarak çalışmıştı. Öğrenimini İstanbul'da sürdürmüş, birçok yabancı dil öğrenmiş (Yunanca, Fransızca, Türkçe, Arapça, İtalyanca ve Almanca konuşurdu) ve Batı kültürüyle tanışmıştı.

1786-1790 yıllarında Rigas'ın bir süre Eflâk'ta yerel bir bey olan Brancovanu'nun,[2] sonra ise Eflâk Beyi Nikolaos Maurogenis'in yanında çalıştığını biliyoruz; artık devlet yönetimiyle ilişkili "Fenerliler"in çevresinde bulunacak ve kâtip olarak çalışacaktır.

Rigas'ın, Viyana'da "Yunan Tavernası" adlı lokalde duvara işlenmiş imzası: "Rigas Velestinlis."

Maurogenis[3] hesabına, bir süre Osmanlı ordusunun iaşesi görevini de üstlenmişti. Kaymakamlık yaptığı da, oyunsu ile ilgili söylentiler arasındadır. Bu yıllarda, sonradan "Marş Şiir"inde anacağı ve o zamanlar Budin Papası olan Pazvantoğlu ile tanışmış olduğu söylentisi de vardır.

Elli yaşlarına geldiğinde Rigas'ın çevresi içinde saygın bir yeri vardı. Fenerli "soylular" ve Eflâk-Boğdan'ın ileri gelenleri arasında hem ekonomik konumu hem de kültürel düzeyi yüzünden tanınmış bir kişi haline gelmiş ve bu çevrelerin beğenisini kazanmıştı. Eflâk'ta mal mülk sahibi olduğu da sanılmaktadır. Romen tarihçilerinin araştırmaları, kesin olmamakla birlikte Rigas'ın, Kosti adındaki kardeşinin ve annesinin de Eflâk'ta onun yanında olduğunu, Voyvoda Mikhail Soutsos ile ilişkisi olduğunu, büyük bir çıftliğin sahibi olduğunu ve Fransız Konsolosluğu'nda tercümanlık yaptığını ortaya koymuştur.

Avusturya-Rusya ordusu Bükreş'e girdiğinde (Ekim 1790), Rigas bu kentte kalır. 1790 yılında Baron Langenfeld'in[4] hizmetinde çevirmen ve sekreterdir; haziran ayında Viya-

na'ya gider ve Ocak 1791 tarihine kadar, altı ay orada kalır. Bu kısa süre içinde iki kitap yayımlar. Birincisi, *Duyarlı Âşıkların Okulu*, ikincisi ise *Bilgisever Hellenler için Fizik Derlemesi*'dir.

İlk kitap, gerçekçi akımın öncülerinden sayılan Retif de la Bretonne'un adamlarının kaleme almış olduğu ve halk dilinde yazılmış bir astronomi ve fizik kitabıydı. Bu kitapta Fransız Ansiklopedistleri'nin anlayışı egemendi. Rigas'ın sonraları sık sık anımsatılacak ünlü "Özgür düşünen iyi düşünür" tümcesi de bu kitaptadır. Önsözde, amacın "peşin yargılara ve hurafelere son vermek" olduğu belirtiliyordu.

Rigas'ın doğduğu yer olan Velestino Köyü'nün Yunanistan haritasındaki yeri.

Rigas, Anayasa'nın "Giriş"inde "Hellenlerin evlatları olan halk" ifadesini kullanmış, bu halkı da "Hıristiyan ve Türkler" olarak nitelemiştir. Rigas "Hellen demokrasisi"nden söz eder, ancak "Hellen" sözcüğü etnik bir içerikten çok, Eski Yunan'da da görmüş olduğumuz bir yönetim biçimini belirtir: Parlamento ve halkın oluşturduğu meclislerle işleyen cumhuriyet yönetimini.

Fransızca'dan çevrilmiş altı öyküsünü içeriyordu. Parisli kadınların serbest yaşamlarını konu alan kitapta Fenerlilerin şarkılarından dizelere de yer vermişti. Zamanın Fransız edebiyatına örnek oluşturan bu kısa öyküler yaşam sevincini, özgür aşkı, liberal yaşama biçimini dile getiriyor, püriten anlayışa karşı çıkıyordu. İkinci kitap, Fransız ve Alman bilim adamlarının kaleme almış olduğu ve halk dilinde yazılmış bir astronomi ve fizik kitabıydı. Bu kitapta Fransız Ansiklopedistleri'nin anlayışı egemendi. Rigas'ın sonraları sık sık anımsatılacak ünlü "Özgür düşünen iyi düşünür" tümcesi de bu kitaptadır. Önsözde, amacın "peşin yargılara ve hurafelere son vermek" olduğunu okuyoruz. Kitabın son sayfasında, "Yakında Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu*"nu da yayımlayacağını, çevirisinin yarı yarıya tamamlanmış olduğunu okuyoruz, ancak bu kitap Rigas tarafından hiçbir zaman yayımlanmayacaktı.

Viyana ve genel olarak Avusturya, söz konusu dönemde Hellenler için çok önemli bir ülkeydi; çok sayıda zengin iş adamını da içeren 400 bin kişilik bir Hellen cemaati burada yaşıyordu.

1790 yılında Viyana'daki bu cemaat hem Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan tutucu Rusya'dan, hem de "halkların özgürlüğünü" savunan "tiran düşmanı" Fransa'dan yana politik eğilimler sergiliyordu. Örneğin 1788'de (Rus yanlısı) Lampros Katsönis Trieste'ye geldiğinde, bu cemaat Katsönis'in küçük filosunu kendi parasıyla donatacak; 1791'de Poulios kardeşler *Ephimeris* gazetesinde Fransız Devrimi yandaşı yazılar yazacak ve Avusturya sansürünün ve polisinin dikkatini gazetelerine çekecekti.[5]

Rigas, bu cemaat içinde en faal ve politik açıdan en bilinçli olan kişilerle ilişkiler kuracaktı. Poulios kardeşlerle tanıştığı bilinmektedir; *Ephimeris*'in yayımlanması için yapılan hazırlık çalışmalarına katılmış olması da olasıdır. Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı barış antlaşmaları sonucunda (4 Ağustos 1791'de Ziştovi; 9 Ocak 1791'de Yaş), Hellen dünyasının "kurtuluş" umutları Fransızların vatanlarına yönelecekti. Fransa'dan gelmekte olan "Liberte, Egalite, Fraternite" sloganları ve Napolyon adındaki komutanın "tiranlı hükümetleri" (müstebit hükümetleri) yıkma eylemleri Avrupalı liberal güçler arasında heyecan yaratacaktı.

1793 yılında Eflâk'ta bulunan Fransa temsilcisi Emile Gaudin'in Rigas ile ilişki kurduğu bilinmektedir. "Tiran düşmanı" Fransızlar da, sık sık "Antik Hellenler" gibi davrandıklarını, eski demokrasiyi yeniden canlandırdıklarını söyleyeceklerdi. Paris'te yaşayan Korais, 1792 yılında, "Bugünün savaşında gerçekten Hellen'e özgü olan durumlar gördük (...) Dünyada ancak Hellenler böylesine yüreklilik göstermişlerdi; ve gene yalnız Fransızlar bugün bu geçmişi taklit etmektedirler (...) Bugün hep 'Maraton', 'Salamin' vb. gibi sözleri işitiyoruz," diyecekti.

1 Ağustos 1796 tarihinde Rigas ikinci

kez Viyana'ya gidecek, bu kentte 16 ay kadar kalacak, bu sürede çok yanlı yoğun bir faaliyet içinde olacaktır. Ama Viyana'da politik hava değişmiştir. Fransa ile savaş halinde bulunan Avusturya, "düzen"i değiştirmek isteyen liberallere karşı kuşkuludur. Rigas Budapeşte'den Viyana'ya hareket ederken, Avusturya Konsolosu Merkelius, "Rigas adında bir kâtibin" Viyana'ya gelmekte olduğunu ülkesine bildirecekti. Gelenin Fransızlarla ve özellikle Fransız temsilcisi Gaudin ile temasta olduğunu da yazacaktı.

Rigas, 1797 yılında *Eflak'ın Yeni Haritası*, *Boğdan'ın Genel Haritası* ve *Hellas'ın Haritası*'nı yayımlar. İlk iki haritada dönemin yöre voyvodaları Aleksandros Hypsilantis'in ve Aleksandros Kallimakhes'in resmi vardı ve "Tesalyalı Velestinli Rigas" imzasıyla yayımlanmıştı, ayrıca haritaların, "Hellenlerin ve Filhellenlerin adına" yayımlandığına da işaret ediliyordu.

Ama önemli yapıtı, üçüncü haritadır. *Hellas'ın Haritası* 12 parçadan oluşuyor ve 2x2 metre boyunda bir pano oluşturuyordu. Kapladığı alan Tuna boylarından Girit'e ve Adriyatik Denizi'nden Anadolu'nun ortalarına uzanıyordu. Haritada her yörenin antik ismi yazılmış. Antik Yunan Uygarlığı zamanındaki önemli olaylar, ünlü kimseler belirtilmişti. Haritaya antik paralar ve Bizans imparatorları da eklenmişti. Bu, genelde Antik Yunan'ın yüceliğini anımsatan bir çalışmaydı. Aynı yıl, *Büyük İskender'in Portresi*'ni de yayımlayacaktı. Krokiler Viyanalı François Miller tarafından hazırlanmıştı.

Rigas, eski çevirilerini de yayımlar: İtalyan Metastasio'nun *Alplerin Kız Çobanı*, Fransız Marmontel'in kısa öyküsü, Alman Gessner'in *İlk Denizci*'si, arkadaşlarıyla birlikte hayranlıkları Barthélemy'nin *Voyage du jeune Anacharsis en Grice* adlı ve 1788 tarihli gezi notlarının dört cildi. Rigas'ın amacı herhalde soydaşlarına ve devrimci çevrelere genel olarak çağdaş "Batı" anlayışını aşılamak ve "Hellas"ın önemini ve yüceliğini anımsatmaktı.

POLİTİK EYLEMLERİ

Rigas bu yıllarda kültürel çalışmalarının yanı sıra devrimci pratiğe de geçer. Fransız Devrimi'ni doğuran düşüncelerin etkisinde kalmış ve eylemini de bu "Aydınlanma" dünyasının amaçlarına yöneltmişti. Fransız Devrimi bir ülkenin iç sorunu olmaktan çok, artık dünya halklarını özgürlüğe götüren bir ideolojiye dönüşmüştü.

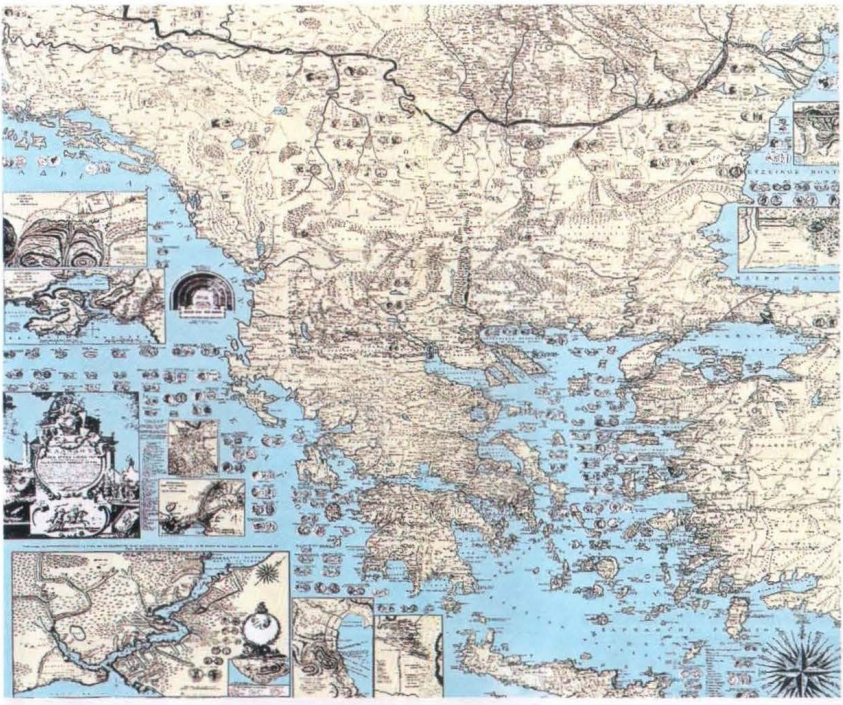
Rigas'ın 1797 yılında yayımladığı gravürde Büyük İskender, 4 komutanı ve muzaffer savaşları görülüyor.

"Demokratik" Fransa'nın orduları, Napolyon komutasında Alpler'i aşıp Avusturyalıları yenmiş, Mayıs 1796'da Milano'da İtalya'nın "kurtuluşu"nu ilan etmiş ve İtalyan halkını "özgürlük ve demokrasi" için mücadeleye çağırmıştı. Eski düzenden yana olan güçler her yerde yenilmiş, aynı yılın haziran ayında bütün İtalya Napolyon'un ordusunun getirdiği yeni düzene geçmişti.

Bu "demokratik" ordu, bu kez Avusturya'ya yönelmişti. Avusturya yenilmektedir; 1797 baharında Viyana düşmek üzeredir. İtalya'da yüz yıllık Venedik düzenine son verilmekte (Mayıs 1797). Korfu Adası'na asker çıkarılmaktadır. Avusturyalılarla yapılan Campo-Formio Antlaşması'yla (Ekim 1797) bu ada artık Fransızların eline geçecektir. Napolyon, "tiranlar"a karşı savaşmakta olduğunu söylemektedir; amaç, ilan edilen hedeflere göre, "halkların egemenliği"dir.

Osmanlı egemenliği altında yaşayan Hellenlerin bir bölümü, ama özellikle "Batı"da, örneğin Venedik, Padua, Piza, Livorno gibi İtalyan kentlerinde ve Viyana, Leipzig, Amsterdam gibi önemli merkezlerde yaşayanlar bu yeni devrimci heyecanı paylaşmakta; Belgrad, Kırım, Trieste'dekiler de gelişmeleri yakından izlemekteydi. Fransızların her an Avusturya'ya, Dalmaçya'ya, Balkanlar'a, Mora'ya girmesi beklenmekte ya da umulmaktaydı.

Rigas bu dönemde devrimci güçler içinde ünlü ve saygın biriydi ve eylemleriyle "doğal" bir lider konumundaydı. Rigas'ın Napolyon ile ilişki kurmaya çalıştığı ve kurmuş olabileceği biliniyor. Rigas Avusturya polisi tarafından tutuklandığında, ya-

Rigas'ın ünlü haritası. Rigas bu coğrafyadaki halklara seslenmeyi planlıyordu.

Yunanca "Anayasa"nın çevirisinde Rigas'ın başarı ile üstesinden geldiği bir başka konu da, metnin dili ve kavramların seçimidir. 18. yüzyılın sonunda siyaset biliminin kimi terimleri Yunancada bulunmamaktaydı. Rigas'ın, "egemenlik", "insan hakları", "devlet", "halk meclisi" gibi sözcükleri yaratması ya da eski sözcüklere yeni kavramlar katması gerekiyordu. Örneğin metinde, bilinmeyen "devlet" sözcüğü yerine, "krallık" sözcüğü kullanılmaktadır.

nında Napolyon'a hitabeden yazılmış bir mektup bulunmuştu. Bu mektup, bir süre polis dosyalarının içinde tutulmuş fakat sonra kaybolmuştur. Mektubun içeriği, dosyada kalan özetinden ve Rigas'ın Avusturya polisine verdiği ifadeden bilinmektedir.

Mektup, Temmuz 1797'de, yani Fransızların Korfu Adası'na çıkmalarından hemen sonra Viyana'da kaleme alınmış, Napolyon'a verilmek üzere Trieste'deki Fransız Konsolosu Brechet'e gönderilmişti. Bu mektubu Rigas'ın, "Tüm Hellenlerin adına" yazdığını, kurtulmaları için Napolyon'dan yardımda bulunmasını istediğini biliyoruz. İlginç olan, böyle bir yardım geldiğinde, "Bir Hellen'in aralarındaki ilişkiyi sürdürmek üzere görev alacağı"nın da eklenmesiydi. Bu kişi herhalde Rigas'ın kendisi olacaktı.

Rigas'ın Fransızlara umut bağlaması anlaşılır bir davranıştı. Fransız ordusu Korfu Adası'na çıktığında (18/29 Haziran 1797), ordunun komutanı Gentili Fransızca, İtalyanca ve Yunanca olarak yayımladığı bildiri ile ada halkına ve genel olarak Hellenlere hoş bir gelecek vaat ediyordu. Napolyon'un direktiflerine göre hazırlanan ve Antik Hellen hayranı bir aydın olan Arnault'nun kaleminden çıkan bildiri, liberal görüş taraftarlarını heyecanlandıracak biçimde yazılmıştı: "Atalarınızın erdemi sizde de çiçek açsın! Eski canlılığı ve gücü kazanarak Hellen adına eski şanı ve parlaklığı yeniden kazandırın!" Fransızların geliş amacı, "demokratik kurumlarıyla ün kazanmış olan ilk ulusun evlâtlarına özgürlüğü sağlamaktı (...) Fransa İtalya'ya özgürlüğünü vermiştir (...) Bütün özgür ulusların doğal müttefiki ve yardımcısı olan General Bonapart ve Fransa Cumhuriyeti adı-

na, sizlere büyük yardımlar yapacağımıza söz veriyoruz".

Fransız Devrimi'nden sonraki büyük mücadele, monarşi güçleri ile cumhuriyetçi güçler arasındaydı. Fransa ordusu "yeni" görüşleri yaydıkça, Avusturya gibi Rusya da tutucu bir yaklaşımla eski rejimi korumaya çalışarak, (yeni) Fransa'ya ve yandaşlarına karşı çıkacaktı.

Rusya'nın cumhuriyetçiler için bir tehlike oluşturduğu, Rigas'ın çevresinden birinin yazdığı iki mektupta da çok açık bir biçimde dile getirilmektedir. Mektupların sahibi, Philippos Petrobits (Petroviç) adında çok genç, Sırp kökenli ama Hellen kültürü almış (Hellenleşmiş) bir kişiydi. Avusturya polisinin eline geçen ve böylece dosyalarda bulunarak gün ışığına çıkan (ve doğal olarak adresine hiç ulaşmamış) 17 Haziran 1797 ve Ağustos 1797 tarihli mektuplar, Mirabeau'nun "hocası" ve beş ay kadar sonra Fransa Meclisi başkanı olacak "Directoire" üyesi Abbe Sieyes'e gönderilmişti. Mektuplarda, insanlığın kurtarıcıları olarak selamlanan Fransızların devrimci başarıları övülmekte ve "Fransızlar ruhsal konularda nasıl şimdi ileriyseler, biz de bir zamanlar birinci olmuş olan Yunanlıların torunlarıyız" denerek şöyle devam edilmektedir: "Helleniz! Bildiğiniz gibi uzun yıllardır boyunduruk altındayız. Kurtulabilmek için olanaklardan yoksunuz." Genel bir yardım isteğini dile getiren bu mektuptan sonra, diğer mektupta bu kez Rusya ile ilgili kaygılar dile getirilmektedir: "Ama Hellas, kendi başına, dış yardım olmadan nasıl ihtilal yapabilir? Yabancı bir tiran (Rusya, H.M.) kanlı mücadelemize karışacak ve biz boyunduruktan kurtulamayacağız. Biz atalarımız gibi hür olmak istiyoruz. Bunun için Rusya ellerini kavuşturup bizi izlemeyecek; tiran elini hemen üzerimize uzatacaktır. Bize yardım eder gibi yapacak ve böylece topraklarımızı bizden alacaktır. Biz ise ikinci bir düşmana karşı savaşacak güçte değiliz. Bunun için sizin yardımınızı bekliyoruz... Size kesinlikle söylüyorum, sayın Sieyes, birkaç günde büyük bir ihtilali başlatabiliriz. İhtilalle birlikte küçük bir güçle, birkaç kenti elimize geçirebilecek durumdayız. Bu olduğunda bütün Hellas, tiranları yere sermek için intikam kılıcını eline alacaktır."

Yunan Devleti kurulduktan ve geçmiş yeniden yorumlanıp milli paradigma oluştuktan sonra Rigas "millileştirildi". Ressam Panayotis Zografos'un tablosunda, Rigas efsanelere yol gösteriyor.

Rigas'ın çevresindeki egemen anlayışın buna yakın olduğunu tahmin edebiliriz. 1792-1797 yılları arasında umutlar Rusya'dan Fransa'ya kaymıştı. Rusya'nın politikası yalnız düş kırıklığı yaratmakla kalmamıştı; devrimci güçler Rusya'dan korkmakta ve çekinmekteydiler ve artık yeni umut ışığı Fransa idi. "Yurtsever Marşı" adlı şiirinde Rigas, "Bakın İtalya'ya/nasıl erdi hürriyete/üne doğru koşuyor/sevinçle ateşe" dizelerini yazacaktı. Bu marş, o yıllarda devrimci Fransa'nın ünlü "Carmaniole" şarkısının bestesiyle söylenirdi.[6]

"RİGAS'IN ANAYASASI"

Ekim 1797'de Rigas, bir ayaklanmayı ve Fransa'dakı rejime benzer bir ge-

Rigas Viyana'da yakalandığında, II. Franz (1792-1835) Avusturya imparatoru idi.

üzerinde. Osmanlı gerçeği ile uyum sağlamak için önemli değişiklikler yapmamış olsaydı, bir çeviriden bile söz edebilirdik. Oysa bu Anayasa, çevirinin ötesinde bir çalışmadır. Esin kaynağı belli olmakla ve Fransız Devrimi ideolojisi izlenmekle birlikte, Rigas farklı toplumsal koşullar için uygun olabilecek ve yenilikler taşıyan bir anayasa hazırlamıştı.

Yunanca olarak yazılmış Anayasa'nın çevirisinde, Rigas'ın başarı ile üstesinden geldiği en önemli konulardan biri, metnin dili ve kavramların seçimidir. 18. yüzyılın sonunda siyaset biliminin kimi terimleri Yunanca'da henüz bulunmamaktaydı. Rigas, uyarlamasını hazırlarken "egemenlik", "insan hakları", "devlet", "halk meclisi" vb. gibi anlamları aktaracak sözcükleri yaratmak ya da eski sözcüklere bu yeni kavramları katmak gibi zor bir sorunla karşılaşmıştı. Örneğin, bilinmeyen "devlet" sözcüğü yerine, krallığa son vermek istemekle birlikte, zorunlu olarak "krallık" sözcüğü kullanılmaktadır. Bu yazıda ele alınmayacak olan bu sorunun Rigas tarafından genel olarak başarı ile çözüldüğünü söylemekle yetinelim.

Rigas'ın örgütlemeye çalıştığı ayaklanma, bugünkü Yunanistan toprakları üzerinde ulusal bir devlet kurmayı hedefleyen bir eylem değildi. Amaç, "Bosna'dan Arabistan'a" yayılacak ve tüm halkları içerecek sosyal, demokratik, bir burjuva devrimi; Fransız Devrimi paralelinde bir projeydi.

lişmeyi hedefleyen eylemlerine gizlilik içinde hız verir; *İnsan Hakları Bildirgesi*'ni ve *Anayasa İlkeleri*'ni hazırlar ve bastırır. Bu iki metin, bir arada "Rigas'ın Anayasası" olarak bilinir.

Bu Anayasa'nın ilk cümlelerinde, politik değişikliğin kimin için istendiğini okuyoruz: "Hellenlerin evlatları olan halk, ki Rumeli'de, Küçük Asya'da (yani Anadolu'da, H.M.), Akdeniz'in adalarında, Eflâk-Boğdan'da yaşamaktadır ve iğrenç Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkese (...) ayrıntısız herkes diyorum, Hıristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden (...) çünkü herkes Tanrı yaratığı ve evladıdır(...)"

Bu Anayasa'nın "İnsan Hakları" başlığını taşıyan 1. bölümü 35, "Anayasa İlkeleri" başlığını taşıyan 2. bölümü ise 124 maddeden oluşmaktadır. Rigas'ın Anayasa'sı, 27 Haziran 1793 tarihli Fransız Anayasası'nı izlemektedir. Eğer Rigas Fransızca metin

İkinci ve genel olan bir diğer fark da, metnin ifadesinde görülür. Fransız Anayasası, Avrupa'da yüzyıllardır sürmüş olan siyaset tartışmaları sonucunda halkın kolayca anlayacağı bir "siyaset dili" ile kaleme alınmıştı; Rigas ise söylediklerini "anlatmak" gereği duymaktadır. Kısa bir Fransız maddesine karşılık çok uzun, yeni ve açıklayıcı maddelere sık rastlanmaktadır. Örneğin Fransız Anayasası'nda, "Bir tek ferdin ezildiği yerde toplumun bütünü ezilmektedir, toplumsal bütünün

ezildiği yerde her kişi ezilmektedir" ifadesi yer alırken, Rigas buna benzer bir anlamı oluşturmak ve Osmanlı gerçeğine uyarlamak için uzun bir paragraf yazmaktadır:

"Bir krallığın (devletin) bir yurttaşı haksızlığa uğradığında her yurttaş haksızlığa uğramakta ya da yurttaşa karşı çıkılmaktadır; bundan dolayı, şu ülkeye karşı savaş verilmektedir, bana ne, ben kendi ülkemde rahatım', denemez, bütünün içinde bir ülkeye karşı bir durum varsa, bana karşı da savaş veriliyor demektir; Hellen sıkıntıdaysa Bulgar harekete geçmelidir ve o da sırasıyla ötekinden yana olmalıdır; her ikisi de Arnavut'un ve Ulah'ın yanında olmalıdır (I.H. 34)"?

Kimi zaman bir maddenin hukuksal sonuçlarını ya da anlamını okuyucuya anlatabilmek için örnekler de verir. Böyle durumlarda dili resmi bir anayasa metni dilinden uzaklaşmakta, ama aynı zamanda halka yaklaşma kaygısının tatlı yalınlığı dizelere bir çekicilik vermektedir. Örneğin, "Yani eğer bir çiftçi öküzleri olmadığı için boş oturuyorsa, vatanın ödevi onları vermek ve ödenmeleri için beklemektir" sözleriyle, Fransız Anayasası'ndaki, "Toplum mutsuz yurttaşlara geçim araçlarını sağlar" anlamını aktarmaktadır (I.H. 21).

İlginç bir fark da I.H. 27'de görülür. Fransız Anayasası "halk egemenliğine" karşı çıkanların hemen ve halk tarafından öldürülmesini isterken, Rigas, herhalde farklı bir toplumsal çevrede ya da tarihsel konjonktürde bulunduğundan ve Fransız uygulamasını otomatik bir biçimde kopya etmeye yatkın olmadığından, "egemenliği ve iktidarı zorla eline geçirenlerin" yasalara göre yargılanmalarını ister. Rigas bu farklı yaklaşımı ile Fransız Anayasası'nı yaratıcı ve eleştirel bir yaklaşımla Osmanlı gerçeğine aktarmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Anayasa'nın amaçladığı devlet düzeni zamanın Fransa deneyimine dayanmakla birlikte, yerel özelliklere ve Osmanlı devlet gerçeğine uy-

Rigas Belgrad'da sorgulanıp öldürüldüğünde, Osmanlı tahtında III. Selim oturuyordu.

gunluk sağlayacak değişiklikler ve eklemeler içermekteydi. Örneğin Fransız Anayasası'nda, kurulan devletin halkının belirlenmesi için "Fransızlar"dan, "insanlar"dan ya da "yurttaşlar"dan söz ederken, Rigas özen gösterip bu kavramların fazlasıyla ulusçu bir anlam taşıdıklarını her fırsatta açıklamaktadır: "Din farkı olmadan Hıristiyanlar ve Türkler", "bütün insanlar, Hıristiyanlar ve Türkler, doğal olarak eşittir", "Anayasa, bütün Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e, Yahudiler'e ve başka bütün uluslara eşitliği, özgürlüğü, her birinin mülk güvenliğini, bütün dinlerin serbestliğini (...) garanti eder," (I.H. Giriş bölümü, 3 ve A.İ. 122).

Anayasa'da 16 kez "Hellen" sözcüğüne ve türevlerine rastlıyoruz. Yunancada bugün "Yunan" anlamına gelen bu sözcük, Rigas'ın yaşadığı yıllarda ve özellikle Rigas'ın anlayışında çok daha geniş bir anlam taşırdı. Örneğin hemen "Giriş"te, "Hellenlerin evlatları olan halk" deyip, bu halkı "Hıristiyan ve Türkler" olarak nitelemektedir. "Hellen Demokrasisi"nden söz eder, ancak "Hellen" sözcüğü etnik bir içerikten çok, eski Yunan'da da görmüş olduğumuz bir yönetim biçimini belirtir: Parlamento ile, halkın oluşturduğu meclislerle işleyen cumhuriyet yönetimi (A.İ. 1).

Bir sonraki madde kuşkuya pek yer vermeyecek biçimde kaleme alınmıştır: "Hellen halkı, yani, din ve dil farkı gözetilmeden bu devlette yaşayanlar, egemenliklerini eyleme koymak için..." Yani Arnavutça konuşan Müslüman da "Hellen"dir. Zaten 4. madde çok açık bir biçimde Fransız Devrimi'nin ortaya attığı "çağdaş" anlayışı izleyerek, bu dev-

ΦΥΣΙΚΗΣ
ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
Διὰ τὰς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς Ἕλληνας,
Ἐκ τῆς Γερμανικῆς καὶ Γαλλικῆς διαλέκτου ἐρρήσθεν
Παρὰ τοῦ
ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΘΕΤΤΑΛΟΥ.
Οὕτως ἀναλώματι ἐξεδόθη, πρὸς ὠφέλειαν
τῶν ὁμογενῶν.
ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ.
Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Βιγενοῦς ΤΡΑΤΤΝΕΡ.
1790.

"Fizikten Seçmeler." Bu kitap güçlü bir Yunan kolonisinin yaşadığı Viyana'da 1790'da yayımlanmıştır. Kitapta Almanca ve Fransızca çeviriler de var.

letin yurttaşı olmanın temel gereksinmelerinin dil, din, köken, ırk değil, yeni yasalara ve hedeflere saygı ve inanç olduğunu dile getirmektedir. Madde A.I. 7'de kimin egemen olduğunu dile getirir: "Egemen halk, din ve dil gözetilmeden, Hellen, Bulgar, Arnavut, Ulah, Ermeni, Türk ve başka soylar dahil, bu ülkenin bütün sakinleridir." Anayasa'da sözü geçen "Hellen" sözcüğünün, gene aynı metin içinde verilen tanıma göre değerlendirilmesi ve yorumlanması en anlaşılır ve sağlıklı tutumdur.

Ancak söz konusu metinlerde, bir süre sonra "Yunanlılar", Yunanca konuşan Ortodokslar ya da başka diller konuşan Ortodokslar arasında egemen olacak; eski Yunan hayranlığı, eski Yunan'a uzanan bir köken inancı gibi Yunan ulusçuluğunun başlangıcını ve öğelerini de görmekteyiz. "Hellen" sözcüğü ile bu metinlerde hem "bütün yurttaşlar" nitelenmektedir ama hem de yukarda belirtmiş olduğumuz, "Anayasa Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e... vb. özgürlüğü garanti eder" diyen maddede de gördüğümüz gibi, çağdaş bir halk da belirtilmektedir. Nihayet devletin dili ile ilgili olarak şunu okuyoruz: "Tüm yasalar ve emirler Hellenlerin basit dilinde verilirler, çünkü bu dil en kolay anlaşılan ve tüm devlet içinde yaşayan ulusların en kolay öğreneceği dildir", "Büyük kentlerde ise (okullarda) Fransızca ve İtalyanca öğretilmelidir" (A.I. 53 ve I.H. 22). Rigas'ın, düşlediği devlette bir "Yunan kültürü" egemenliği istediği söylenebilir.

Rigas'ın bağımsız bir ulusal devlet anlayışı taşımadığı açıktır. Bu yönde bir isteği olduğunu gösteren hiçbir belirti de yoktur. Osmanlı Devleti'ni "dünyanın en güzel devleti" olarak niteler (I.H. Giriş). Amacı bu devlete son vermek değil, bir devrimle, Fransa'da olduğu gibi demokratik bir yapı kazandırmaktır. Rigas, Fransa'dakt politik değişikliklerin Osmanlı Devleti içinde de gerçekleşmesini amaçlamıştı. Bu doğrultuda, ulusların "kardeşliğine" inanması da dönemin ideolojisine uygun bir anlayıştı. Bütün ulusların düşmanı "tiran"dı. Fransa'da, tiran'ın hangi ulustan olduğu önemli değildi; ezilenlerin hangi ulustan olduğu da. O yıllarda cepheler, tiranlar-ezilen halklar olarak belirlenmişti.

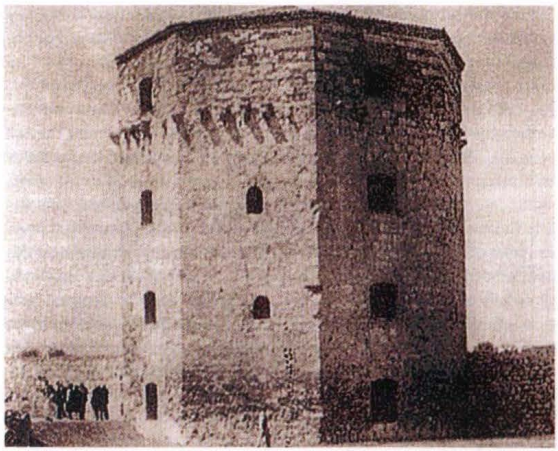
"İnsan Hakları" bölümünde Rigas, Fransızca metne açıklamalar ve yorumlar ekleyerek yurttaşların güvenliğinden, isibdada karşı olan yasaların gerekliliğinden, yasadışı tutuklamalara karşı yaklaşımından söz eder. Bu maddelerin ayrıca kişileri iftiraya, haksız eylemlere karşı da korumaya uygun olduklarına inanılmaktadır. Toplumun temeli tiranın keyfi davranışları değil, yasalar olmalıdır. "Cezalar" suça uygun olmalıdır. Kişinin servetine saygı gösterilmelidir. Her meslek herkese açık olmalıdır. Kölelik yasadışı sayılmalıdır. Çalışamayanlara yardım sağlanmalı ve herkes okuma yazma öğrenmelidir. "Erkek kız tüm çocuklar köylerde okula gitmelidir." Vergi vermek şarttır, ancak yoksullar vergi vermeyecek, tersine yardım göreceklerdir. "Egemenlik halka dayanır, bir bütündür (...) Kışı ya da bir kesim insan ya da bir kent değil, ancak halk emir verebilir (...) Halkın bir bölümü tüm ulus adına hareket edemez."

Rigas, Fransız Devrimi'nin ideolojisini dile getirmekte, bu yeni düzeni savunmaktadır. Rigas'ın kurmak istediği rejimin, oluşmasını düşlediği devletin ve kurulması için çaba harcadığı düzenin niteliği ve özelliği, en iyi biçimde herhalde bu metinlerde görülebilir. Pratikte nelerin değişmesini istediğini, somut önerilerinin hangi yönde olduğunu saptayarak Rigas'ın ideolojisine açıklık kazandırılabilir. Bu amaçla, "Anayasa"da yer alan kimi pratik önerileri kısaca aktaralım.

"İnsan Hakları" bölümünde özet olarak şunları okuyoruz: "Hiç kimse canından, malından emin değildir, toplumun yapacağı yasalarla istibdada son verilecektir; herkes eşittir, malımızı hiç kimse elimizden almamalıdır" (madde 2); "Zengin yoksuldan az çekmemelidir (3); "Yasa tüm halkın rızasıyla olur" (4); "Görevler (memuriyet) ancak yetenekli olanlara (soylulara değil, H.M.) verilmeli" (5). "Dinler engellenmemeli" (7); "Hiç kimse yasaya aykırı biçimde tutuklanmamalı" (10); "Cezalar, suçtan önce yapılmış yasalara göre verilmelidir, aksi oluyorsa rejim tiranlıktır" (14); "Herkes malına sahip olabilmeli ve emeğinin ürününü istediği gibi kullanabilmelidir" (16); "Kölelik yasaktır, kimse çalışanlara küfür edemez, dövemez, işveren ancak borcunu ödedikten sonra çalışanın işine son verebilir" (18); "Kimsenin tarlası elinden alınamaz, ancak borcu varsa alınabilir" (19); "Muhtaç olanlara, vatan için savaşmış olanlara devlet yardım etmelidir" (21); "Emirleri ancak halk verebilir, tek kişi değil" (25); "Halkın bir bölümü de tüm ulusun adına davranamaz" (26); "Tüm yurttaşlar kanun yapma, seçme ve temsilci saptama konusunda eşittirler" (29); "Suçlular fark gözetilmeden cezalandırılmalıdır" (31); "Yönetim, halkın ya da halkın bir kesiminin şikâyetlerini dinlemediği ve halletmediği durumda halkın ayaklanması en kutsal haktır" (35).

Rigas, "İnsan Hakları" bölümünün son maddesine, Fransızların metninde olmayan ve herhalde düşlediği ayaklanma için halktan taraftar toplamayı amaçlayan şu cümleyi de ekleyecektir: "Kentlerin, eyaletlerin, köylerin ve yurttaşların borçları eğer beş yıl önce alınmışsa ve bu arada borcu vermiş olanlara faiz ödemişlerse yönetim bu borçları affedecektir; (...) Alacaklılar beş yılda kapitallerini (zaten, HM.) iki katına çıkarmışlardır."

"Anayasa İlkeleri" bölümünde dile getirilen somut amaçlar şunlardır: Madde 12-38'de, köy ve kasabalarda seçimlerin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Tüm halk seçime katılır, yalnız "Zenginler ve ileri gelenler, Türk kocabaşılar değil" (21); "Seçilen, tüm ülkenin temsilcisi sayılır" (29).

Nemboize Kulesi, Belgrad. Rigas ve arkadaşlarının 1798'de sorgulanıp öldürüldükleri yer.

Rigas belki de erken değil, ilk öten horozdu. Uyanmak istemeyenlerin çoğunlukta olması da ayrı bir konudur. Ama Rigas'ı anlamak için yapılması gereken, Anayasa'sını yayımladığı zaman kimlerin paniğe kapılıp ona karşı çıktıklarına bakmaktır. Rigas'a karşı çıkanların bir değerlendirmesi de, ki bunlar gene Rum toplumu içindeki "tutucu" güçlerdi, Rigas'ı daha anlaşılır kılacaktır.

Madde 39-77'de, meclisler ve yasaların oluşması ele alınmaktadır. "Yasakoyucu Meclis toplantıları kamuya açık yapılır" (45). "Politik adalet" başlığı altında, "Yasa tüm ülkede herkes için eşittir" (85); "Vergi" başlığı altında, "Herkes vergisini zenginliğiyle orantılı biçimde verir" (101), anlamına gelen cümleler vardır. Sonunda anayasa önerisi, "Anayasa Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e, Yahudiler'e ve başka bütün uluslara (...) eşitliği, özgürlüğü, mal güvenliğini, tüm dinlere özgürlüğü, sansürsüz basın özgürlüğünü (...) toplantı özgürlüğünü ve insan haklarını yaratım eder" (122), sözleriyle tamamlanır.

Rigas'ın Anayasası farklı bir açıdan da okunabilir. Düşünürün istediği, düşlediği ortam için somut koşullar henüz oluşmamıştı, yani Osmanlı toplumunun o yıllardaki koşulları bu anayasanın hedeflerine uygun değildi. Gelişmekte olan dinamik kentli bir cemaatin içinde hareket eden Rigas'ın isteklerinin batı Avrupa burjuvazisinin istekleri doğrultusunda olması, Osmanlı toplumunun çelişen iki gücünü de sergiliyor olabilir: Bir yanda hukuk alanında hareket serbestliği ve mal güvencesi arayan yeni bir sınıfın yeni gereksinimleri, öte yanda da eski düzenin devamında kendi çıkarlarının devamlılığını gören tutucu güçler vardı. Her metin gibi, Rigas'ın yazdıkları da hem döneminin gereksinimlerini dile getirir ve hem de tanıklık eder.

RİGAS'IN SONU

Bu devrimci "Anayasa", Viyana'dan Trieste'ye sandıklar içinde, sözde bir ticaret malı olarak ulaştırıldı; peşlerinden de Rigas gitti (19 Aralık 1797). Bildiriler, basımevi sahibi olan bir Yunanlıya gönderilmişti. Ancak ilgili mektup, olan bitenden haberi olan ve o sırada bir gezide olan Koronios'un eline değil, yanlışlıkla "işin" içinde olmayan ortağı Dimitrios Oikonomou'nun eline geçti. O da olayı Avusturya polisine ihbar etti. Avusturya yönetimi yayınlara el koydu, Rigas'ı tutukladı ve sorguladı. "Komplo hazırlayanlar" Viyana'da da tutuklandı. Rigas kendini öldürmeye çalıştı; zamanın polis raporuna göre; elleri bağlı olmakla birlikte, ele geçirdiği sivri bir aleti battaniyesinin altında saklayarak kalbine batırmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Bir süre tedavi gördü. Avusturya içinde; Viyana, Trieste, Peşte ve Semlino'da Yunanlılar arasında tutuklamalar devam etti. Rigas iki ay sorgulandı. Avusturya polisinin sorgulama raporlarına göre, Rigas'ın planı hemen Mani'ye (Güney Mora) geçip devrimi orada başlatmaktı. Bütün Mora Osmanlı yönetiminden kurtarıldıktan sonra Epir'e geçilecek. Sulililer ile (Solyot-

lar) bir olunup Makedonya, Arnavutluk ve sonra da genel bir ayaklanma ile kalan alanlar kurtarılacaktı. Avusturya polisinin eline geçen evrak arasında, Rigas'ın o sıralarda İtalya'da savaşmakta olan Napolyon'a göndermek üzere yazdığı bir mektup da vardır. Mektupta komutandan, özgürlüğüne ulaşması için Yunanistan'a yardım etmesi isteniyordu. O yıllarda böyle bir beklenti gündemdeydi. 1797 yılının Mayıs ayında bin yıllık Venedik Krallığı'na son verilmiş, bir ay sonra da Korfu Adası'na giren Fransız askerleri "özgürlük"ü gündeme getirmişti.

Sonunda Osmanlı uyruklu olan, aralarında Rigas'ın da bulunduğu sekiz "suçlu"nun Osmanlı yönetimine teslim edilmesine karar verildi.[8] Sorgulama tutanaklarını incelemiş olan kimi tarihçilere göre, bu olay Avusturya'nın sivil mahkemelerinde görülmüş olsaydı, tutuklanmış olan devrimci demokratların "cinayet"i -eylem polis tarafından böyle değerlendirilmişti- cezasız kalacaktı. İdari bir kararla sekiz devrimci 10 Mayıs 1798 tarihinde Belgrad'da Osmanlı yönetimine teslim edildiler. Rigas ve arkadaşları, kesin olmayan bilgilere göre, kırk gün işkence edildikten sonra, İstanbul'dan gelen fermana uyularak öldürüldü. Söylentiye göre, kementle boğulmuşlar ve cesetleri Tuna'ya atılmıştır. Yaygın inanca göre, işkence süresinde Rigas davasına inanmış bir kimsenin yürekliliğini göstermiştir.

Rigas ile birlikte öldürülenler arasında şu isimler vardı: Sakız kökenli Viyana tüccarı E. Aryentis (31 yaşında), Yanyalı doktor D. Nikolidis (32), Sakızlı A. Koronios (27), Kastoryalı tıp öğrencisi İ. Emanouil (24), kardeşi Panayotis (22), Siyatistalı (Kuzey Yunanistan) T. Tourountzas (22) ve Kıbrıslı İ. Karatzas (31).

Avusturya uyruklu olan ve bu yüzden Osmanlı yönetimine teslim edilmeyip sınır dışı edilen devrimciler arasında, Yunanca *Ephimeris* gazetesinin yayımcısı Makrydis Poulios'u görüyoruz. Rigas'ın bildirileri onun matbaasında basılmıştı. Rigas'la birlikte tutuklanan ama Fransız uyruklu olduğu için serbest bırakılan 21 yaşındaki Khristophoros Perraibos, Fransız yönetiminde olan Korfu Adası'na gidecek ve Rigas'ın şiirlerini yayımlayacak (1798); yıllar sonra, 1860'da da Rigas'ın biyografisini yazıp bastıracaktır.

RİGAS'IN TARİHSEL ÖNEMİ

Kimi tarihçiler, Rigas'ın "federasyon" peşinde olduğunu ileri sürmüştür. Oysa Anayasa'da da görüldüğü gibi, düşünürün böyle bir isteği yoktu. Daha önemlisi, o dönemde "federatif-çağdaş-ulusal devlet" anlayışı henüz doğmamıştı. Çokuluslu çağdaş demokratik bir devletin "pratikte" bir federasyon olacağı söylenebilirse de, Rigas'ın böyle bir amaç peşinde olduğunu ileri sürmek verileri zorlamak anlamına gelecektir. Etnik cemaatlerin özerkliği söz konusu değildir.

Rigas'ın dünya görüşünde belirgin bir yeri olmayan başka bir öğe de dindir. Şiirinde "haç"tan söz etmekle birlikte, Anayasa'sında din hiç yer almaz. Fransız Anayasası'na sadık kalarak, herkese "din serbestliği" sunmakla yetinecektir.

Bu anlayış da zamanın ruhban sınıfına karşı olan burjuva hareketi ve aydınlanma ile uyum içindedir. Rigas'ın Mason, Decembrist ve Carbonari[9] hareketi ile ilişkisi incelenmeye muhtaç bir konudur.

Rigas zamanının insanıydı; ne farklı bir gezegenden gelen bir ütopist, ne de erken öten bir horozdu. Dünyadaki ve Osmanlı Devleti içindeki olaylar ve gelişmeler etraflı bir biçimde yeterince incelenirse, "Rigas olayı" da anlaşılır bir hale gelir.

"18. yüzyıl ortalarından başlayarak, yaygın olan sloganlar 'demokrasi, özgürlük, genel irade, eşitlik, mal güvenliği, (ticarette) serbestlik, üretimin artması, ekonomik özgürlük' idi." (Beaud: 51-62). Bu görüşlerin Osmanlı Devleti'nde de taraftar bulması doğaldı.

Aydınlanma ve Fransız Devrimi rüzgârlarının öncelikle Osmanlı gayrimüslimlerini etkilemesi de açıklanabilir bir durumdur. Osmanlılarda burjuva sınıfı, "kent ve özellikle ticaret burjuvazisi İslam'a yabancıydı: Bunlar Ermeniler, Yahudiler, Yunanlılardı..."; "Günlük ticaret Arap, Ermeni, Yahudi, Hintli ve Yunanlı tacirler (son kategori, gerçek Yunanlıdan başka Makedon/Romenleri, Bulgarları ve Sırpları da içermektedir), hatta Türk tacirler tarafından yürütülürdü; ama genel olarak sonuncular ticareti pek çekici bulmazlardı." (Braudel: 1982, 727 ve 1989, 481-482).

Bu "yeni" burjuvaların Batı'daki gelişmeleri frenleyen bir düzenin kısıtlamalarının yanı sıra etnik ve dinsel bir sınırlama içinde oldukları da düşünüldüğünde, çıkış yolu aramakta öncü olmaları anlaşılır hale gelmektedir.

Rigas'ın "ulusçuluk" kuramının özellikle Yunan ulusçuluğu açısından ele alınması da gerekir çünkü ancak o zaman Rigas etraflı bir biçimde anlaşılabilir. Rigas'ta görülen ulusçuluk, "dogma" ya da "filizlenme" aşamasında olan bir ulusçuluktur. Bağımsız ulusal devlet anlayışı henüz tam oturmamıştır.

Zaten o yıllarda böyle bir sorun

Marş Şiiri'nden...

Köle isen eğer neye yarar yaşaman?
Düşün, alıştasın her an.
İster vezir ol, efendi ya da tercüman
Hep boşa harrar seni Tiran...
Yiğit kapelanyotlar, papazla alimler,
ve ağalar öldü hepsi haksız kılıç altında
Öylesine çoktur bunlar, Türkler ve Rumlar.[11]

Yitirdiler yaşamla servetlerini, nedensiz.
...
İnancında herkes özgürce yaşasın
Ortak kuşalım savaşın şanına
Bulgar ve Arnavut, Ermeni ve Rumi
Arapla beyaz, ortak bir güç
Özgürlük adına kılıç kuşanalım.

dünya gündemine de önem kazanmamıştı. 1789 ve 1793 Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde "halkların bağımsızlığı" konusuna hemen hiç değinilmez. Rigas'ın ölümünden 10-20 yıl kadar sonra yaygınlık kazanmaya başlayan "bağımsız devlet ulusçuluğu" o yıllarda henüz netlik kazanmamıştı. Rigas'ta din ve dil birliğine dayalı "üniter" devlet kavramı da görülmüyor, devlet içinde farklı diller konuşan toplulukların bulunması doğal karşılanıyor.[10] Yunan dilinin "egemenliği"nin, ulusal devletlerde olduğu gibi, egemen ulusun dili olarak doğal bir uygulama şeklinde değil, "kolay anlaşılan" bir dil olarak sunulması ve bu şekilde savunulması bile, Rigas'ın ulusçuluk alanında henüz emekleme aşamasında olduğunu gösteren bir başka unsurdur.

Rigas'ın "ulusçuluk" açısından değerlendirilmesi özellikle kuramsal açıdan büyük önem taşımakla birlikte, ayrı ve geniş bir inceleme konusudur. Böyle bir incelemeden elde edilecek sonuçlar yalnız Yunan ulusçuluğuna değil, bütün Balkan ülkelerindeki ulusçuluk "yasalarına" ışık tutacaktır. Burada bu konuya girmeyeceğiz. Burada, Rigas'ın politik eyleminin, zamanında Avrupa'yı da saran ideolojik mücadelenin etkisinde kalmış bir monarşi-demokrasi (cumhuriyet) mücadelesi olduğunu tekrarlayalım.

Rigas'ın temel düşmanı, "sultanın istibdadıdır". Yandaşları ise, oldukça açık bir biçimde, etnik fark gözetilmeksizin tüm halk kitleleridir. Anayasa üzerinde yapılan dikkatli bir inceleme, Fransız Anayasası'yla tam bir paralellik içerdiğini, temel anlayışın monarşik rejime karşı halkçı, "demokratik" bir rejim kurmak olduğunu ve belli başlı farkın, "Fransız" sözcüğü yerine, Osmanlı gerçeği göz önüne alınarak "Yunan, Arnavut, Türk vb." sözcüklerinin kullanılması olduğunu göstermektedir

Eğer bu değerlendirme genelde doğruysa, şu da söylenebilir: Rigas'ın örgütlediği ayaklanma, bugünkü Yunanistan toprakları üzerinde ulusal bir devlet kurmayı amaçlayan bir eyleme yönelik değildi. Amaç, Fransız devrimi paralelinde, "Bosna'dan Arabistan'a" yayılacak ve tüm halkları içerecek sosyal, demokratik bir burjuva devrimiydi.

Osmanlı Devleti içinde temel toplumsal değişiklikler amaçlayan bir devrim girişiminin başlamış olmasının Osmanlı toplumu ve tarihi açısından önemi hemen anlaşılabilir. Böyle bir devrimi gerçekleştirebilecek güçlerin varlığının yok sayılmış olması, toplumsal ayaklanmaların, sonradan oluşturulan değerlendirmelerle genelde "ulusal" ayaklanmalar olarak algılanmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Osmanlı Devleti içinde Batı tipi burjuva hareketlerinin varlığının saptanması ise, Osmanlı toplumu tarihine -farklı ve ulusçu bir bakış açısıyla- yeni bir değerlendirme kazandırabilir. Örneğin Rigas monarşik yönetime karşı çıkmış, cumhuriyeti savunmuş ilk Osmanlı aydını olarak algılanabilir ve Osmanlı toplumunun da bir burjuva devrimi potansiyeli taşıdığı düşünülebilir.

Rigas belki de erken değil, ilk öten horozdu. Uyanmak istemeyenlerin çoğunlukta olması da ayrı bir konudur. Ama Rigas'ı anlamak için yapılması gereken, Anayasa'sını yayımladığı zaman kimlerin paniğe kapılıp ona karşı çıktıklarına bakmaktır. Rigas'a karşı çıkanların bir değerlendirmesi de, ki bunlar gene Rum toplumu içindeki "tutucu" güçlerdi, Rigas'ı daha anlaşılır kılacaktır.

DR. HERKÜL MİLAS

DİPNOTLAR

1 Stavrianos bu konuda şu göndermelerde bulunur. Dakikakis (1937), "Rhigas".
Zi-zo, birçu, "Histoire de l'état balkanique jusqu'a 1924. Paris, 1925, S. Petrovich, "Lamouette conférence balkanique". Paris, 1934, G. H. Clogg, Rigas için
"Hellenleşmiş ulah" demektedir (Clogg 1992, 29).

2 Basaravunu ailesi hem fibellen (Yunan desteği) hem de yarı Hellenleşmiş bir soydu. Gregorius Basaravunu, felsefi metinleri Antik Yunanca'ya çevirdi, Lampros Photiades'in "Okulu"nun müntesibi beyitinde olan bir kişiydi

3 Nikolaos Mavrogenis, fenerliyelulardan olmamasına rağmen voyvodalık görevi alabilen ilk kişidir. 1770-1786 yıllarında "donanma terceman" idi. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında A. Mavrokordatos Ruslara ihtiraz ederek yerine voyvoda olmuştu. Savaş sırasında etkili bir savunma başarmış, Rus ordularını durdurmuştur. Eflak-Boğdan voyvodalığına ve buna bağlı arı ordusunun başına, "serasker"liğe yükseltildi. Ancak eşkıli bir nedenle idamdan kaçınıp sürgüne gönderilmiştir (1 Ekim 1790) (Dimitrijevic IV, 54-74).

4 Baron Langenfeld'in Yunan kökenli, voyvodalık yapmış Khristodoulos Kirkanos olduğu, Campulungu (uzun tarla) yöresinde bulunduğu ve dolayısıyla Almanca "Langenfeld" ismini aldığı belirtir.

5 Lamprus Kaisönis, Çarlçe Katerina'nın planlarını gerçekleştirmek üzere Rusya dan Trieste'ye geldiğinde, Hellen cemaatı Osmanlılar'a karşı Akdeniz'e açılan "Hetiqia"yıdonatıklarını kıvançla Çarlçe'yehdirecekterdi. Elpinneris (gazete demektir) ilk Hellen gazete olup İtalyada dı kez yayınlanırdı.

6 On yıl içinde Fransa'nın doğurmuş olduğu umut hayal kırıklığına dönüşecekti. *Hellen Nomarşias*'nın yazarı belli değildir. "Nomarşi" sözcüğü yazar tarafından türetilmiştir. "Nomos", "yasa" anlamındadır, "arşi" ise "yönetim" demektir. On yıl kadar sonra Fransa'nın doğurmuş olduğu umut, hayal kırıklığına dönüşecekti. *Hellen Nomarşias*'nın anonim yazarı şöyle yazacaktı: "Dönüp İtalya ya bakın, milletlerini dinleyin, gözyaşlarını görün ve ya bana bir güç tarafından özgürlüğe kavuşturulmak ne demekmiş öğrenin!"

7 "I.H." Anayasa'nın "İnsan Hakları" bölümünü, "A I", "Anayasa İlkeleri" bölümünü simgeler, sayı, madde numarasıdır.

8 21/3/1993 tarihli "E" dergisinde (Fleuthermypia) çıkan ve Avusturya arşivlerine dayanan imzasız bir yazıya göre, Avusturya da Rigas'a karşılık Osmanlı Devleti'nden Macar ve Polonyalı cumhuriyetçi siyasi mültecilerin ya da devrimcilerin teslimini istemişti.

9 Gizli çalışan üyeleri olan Carbonari taraftarları 1789 Fransız Devrimi hareketinin geleneğini İtalya'da ve Paris'te sürdürmüşlerdi. Guiseppe Mazini (ilk yazıları 1827'de) en ünlü üyelerindendi. Bu hareket, Rigas'ın yaşadığı yıllarda ortaya çıkmaya başlar

10 Zaten dönemin Fransa'sında bile yarı 1789'da Fransızların yüzde 50'si hiç Fransızca konuşmaz, ancak yüzde 12-13'ü de doğru konuşabilirdi (Hobsbawm 1990, 60)
Rigas'ın bu konuda gene "Batı"nın etkisinde olduğunu söyleyebiliriz.

11 "Kapetanyos" geminin kaptanları ya da eşkıya haydut, asi reisi anlamındadır. "Ağa" burada "Müslüman ağa" anlamını taşıyor. "Türk" oyıllarda hem "Türk" hem de "Müslüman" anlamına gelirdi

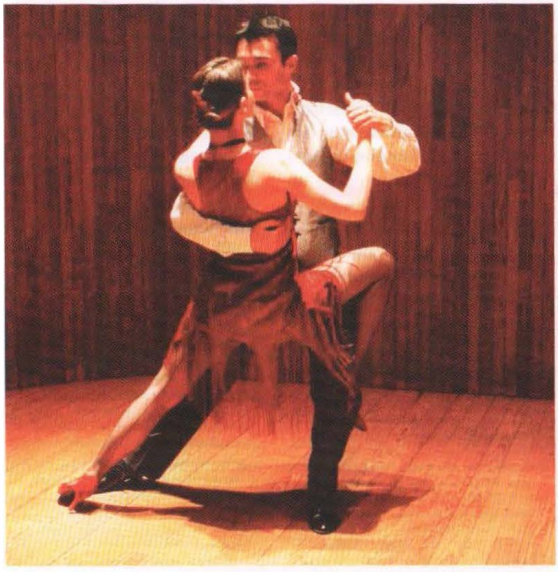
KAYNAKLAR
Braudel, F.A. *History of Capitalism 1500-1980*, Monthly Review Press, New York, 1983
Braudel, F., *The Mediterranean And The Mediterranean World In The Age Of Philip II*, 3. Cilt Fontana/Collins, İngiltere, 1982. (Çev. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* Ankara 1993)
Clogg, Richard, *A Concise History of Modern Greece*, Cambridge, 1992. (Çev. *Modern Yunanistan Tarihi* İstanbul 1997)
Hobsbawm, E.J., *Nations and Nationalism since 1780* Cambridge University Press, Cambridge, 1980 (Çev. *Milletler ve Milliyetçilik* İstanbul 2006)
Stavrianos, L. S. *Balkan Federation*, Hamden Connecticut, Anchor, 1964.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4/1, 4. baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988 (1. Baskı 1956).

BİR GEZGİNİN GÖZÜNDEN, BİR SOSYOLOĞUN DİLİNDEN

ARJANTİN TANGOSUNUN DEĞİŞEN ANLAMI VE TÜRKİYE

MELİN LEVENT YUNA

Tango, doğuşundan bu yana giderek daha fazla geometrik açıklamalar bulunduran ve sonsuz figür üretimini mümkün kılan bir şekle dönüşmüştür. Dansın sözlüğü genişlemiş ve daha fazla fiziksel kapasite gerektiren sacada, "yerine geçme", colgada, "asılı kalma" kavramları eklenmiştir. Böylelikle, organik olduğu kadar yapısal ve buluşsal bir form haline gelen tango, hem bir öğreti hem de tüketim malzemesi halini almıştır. Tango artık eğitimli "bilginin sahipleri"nin hem üreticisi, hem tüketicisi hem de profesyoneli oldukları, "yeni"yi öğrenme zevkiyle sosyalleşme isteklerini gidermelerine yönelik bir tüketim alanıdır.

Tango, karşı cinsle toplumsal beraberliği meşru kılan bir formdan çıkarak, bedenin duygusal zekâ ve yeteneğe bağlı olarak analiz edildiği, "yaratıcılık" içeren bir yönlendirme ve izleme ilişkisi halini almıştır.

19. yüzyılda, ülkemizden bir yarıküre uzakta doğan bir kültürle bugün ne yapıyoruz? Bugünkü işlevinden çok farklı bir amaçla doğan Arjantin tangosu ile Türkiye'nin ne gibi bir ilişkisi var? Bu sorulara verilecek birden fazla cevap olmasına rağmen, ben burada sadece bir tanesine, ama önemli olduğunu düşündüğüme bir tanesine değinmek istiyorum. Dans, içinde üretildiği ve tüketildiği toplumların sosyal dinamiklerini yansıtan kültürel bir üründür. Bunun yanı sıra toplumsal değişimin de sembolü, dolayısıyla tüketicileriyle anlam bulan bir alandır. Bana göre, Arjantin tangosunun bir yüzyıldan fazla yaşamasının en önemli nedenlerinden biri, her dönem farklı toplumsal anlamlar taşıyabilme eğiliminde olmasıdır.

Bu dans, 19. yüzyıldan günümüze, üretim toplumundan bilgi toplumuna geçişi yansıtan, değişen değerlerin bir sembolüdür. Bu geçişle beraber iki önemli değişiklikle karşılaşıyoruz: Üretimin merkezindeki itici güç olan "maddi kapital"in, yerini "entelektüel kapital" denen bilgiye bırakması ve üretimin merkezine, eğitimli orta-üst sınıf beyaz yakalı, bilgi üretimi üzerinde çalışan bireylerin ve iş alanlarının oturması. Bugün tangonun dikkat çekici bir oranda bu meslek sahipleri tarafından icra ediliyor olması, bu dansın toplumsal anlamının da değişim nedenidir.

19. yy sonu ve 20. yy başlarında alt sosyo-ekonomik sınıfa ait, yerel ve sistematize edilmemiş bir form olan Arjantin tangosu, günümüz bilgi toplumunda orta ve orta-üst sınıf tarafından üretilen, sistematize edilen ve tüketilen global "know-how"

veya Lyotard'ın ifade ettiği gibi, "Nasıl yapılacağını bilme, nasıl yaşanacağını bilme,"ye dönüşüp, "(...) bir ehliyet" halini alıyor. Bu anlamda bireylerin, kendilerini duygusal zekâ, yaratıcılık ve tüketim olanakları bağlamında ortaya koydukları alanlardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Üretimin merkezine bilginin oturduğu son birkaç on yılda, tangonun kendisi bir entelektüel kapital ve üretim alanı haline dönüşüyor.

Buenos Aires'te doğduğu söylenen Arjantin tangosu, 19. yy sonunda hayvancılıkla yaşayan Arjantin'in bir alt sosyo-ekonomik sınıf ürünü şeklinde ortaya çıkmış ve Arjantinli compadrito'ların kadınlarla "tensel zevk" üzerine kurduğu ilişkinin bir sembolü olmuştur. Bu bağlamda tango, dönemin nüfus dinamiklerini de yansıtmaktadır. 19 yüzyılda henüz ulus-devletleşme sürecine girmiş olan Arjantin'de ciddi bir nüfus dengesizliğinin hâkim olması, Buenos Aires'te kadınları "az bulunan bir kaynak" haline getirmiş ve tango, bu kaynağa ulaşmak için erkekler arasındaki rekabetin bir sonucu olarak, danslarındaki doğaçlama ve yönlendirme becerisini ortaya koydukları bir alan şeklinde var olmuştur.

lak dışılık tanımını yitirmiş ve kabul görmüştür. (Savigliano 1995: 6). Bu isim altında, 20. ve 21. yüzyılda resim ve fotoğraf sergileri açılmaktadır. Böylelikle tango, uygulayıcı ve tüketicileri için sanatsal ve entelektüel bir anlam taşımaya başlamıştır.

Ankara ve İstanbul'da, orta-üst sınıf bürokratlar öncülüğünde Türkiye'nin Batılılaşması açısından tango bir semboldür: eğitimli, Batılı bir yaşam tarzını ifade eder. Erken Cumhuriyet döneminden itibaren modern ulusa geçiş, hayat tarzı ve boş zamanı değerlendirme şekillerini de farklılaştırmış, kadınların erkeklerle beraber kamusal alanda yer alması ve Batılı tarzda eğlenme anlayışı gelişmiştir.

20. yüzyılın başlarında tango Avrupa'ya ihrac edilmiş ve bu, dansın toplumsal anlamında bir değişime yol açmıştır. 1910'lardan itibaren, tüm sanat akımlarını kucaklayan Paris'in öncülüğünde tanınan tango Avrupalı elit sınıf tarafından modern ve egzotik bir ürün olarak düşünülmeye başlanmıştır. Avrupalı orta-üst sınıf "saygıdeğer" bayanların da katılımıyla, o güne kadar geçerli olan ahlaki değerlerin yıkılmasına yol açmıştır.

Türkiye, öncelikle ulus-devletin kurulması ve sonrasında bilginin yükselen değer olması anlamında tüm bu değişimlerin tam ortasında yerini almaktadır.

TÜRKİYE: CUMHURİYET DÖNEMİ VE MODERNİTE

Anthony Smith bize iki çeşit milliyetçilikten bahseder: "Batı" ve "Batı dışı". John Plamenatz ise bunu benzer ama farklı bir biçimde ayırır: "Batı Avrupa'da oluşan" ve "Doğu Avrupa, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da oluşan" milliyetçilik.

Birinci tür milliyetçilik, Fransa ve İngiltere'nin önderliğinde oluşturulmuş bir "yeni küresel ilerleme/gelişme" standardı çevresinde şekillenmiştir. Bu "bilinçli ilerlemeci medeni-

Bugünün tangosunda, erkeğin kadını yönlendirmesi sorgulanır olmuştur. Kadınla erkeğin arasındaki bağ gevşemiş ve daha çok dans yapısının analizi üzerine yoğunlaşılmıştır.

yet" anlayışı: dil, eğitim ve mesleki yetiler bağlamında Almanya ve İtalya'ya yakın gelmekte, dolayısıyla fazla bir yabancılaşma hissi yaşanmaksızın uygulanması mümkün olmaktadır. Bu anlamda, Batı Avrupa kültüründen çıkan bir milliyetçilikten bahsetmek mümkün olmaktadır. Diğeri ise Batı Avrupa'dan daha farklı değerlere sahip olanlar arasında deneyimlenmektedir. Doğu milliyetçiliği olarak adlandırılan bu milliyetçilik, geleneksel olarak "başarı" ve "mükemmellik"in baskın standart değerler olmadığı toplumlar arasında çıkmıştır. Bu toplumlar kendi gerilikleri ni farkederek Batı Avrupa'nın ilerleme fikrini uyarlamak durumunda kalan toplumlardır (Chatterjee, 1947). Ancak bu batı-dışı oluşum ilginç bir çelişkiye dayanmaktadır: Bir tarafta "Batı"nın modernite ve ilerleme fikirlerini uygulama, "yeni"yi arama çabası, diğer tarafta ise kültürel özerkliğini kaybetmeme çabası. Aynı şekilde, Türk milliyetçiliği de benzer bir ikilem barındırmaktadır: "Batılılaşmak" ve "farklı olmak", veya Ziya Gökalp'in deyimiyle "hars" ve "medeniyet".

20. yüzyılın başlarında tango Avrupa'ya ihrac edilmiş ve bu, tangonun toplumsal anlamını da değiştirmiştir. 1910'lardan itibaren, Paris'in öncülüğünde tango Avrupalı elit sınıf tarafından modern ve egzotik bir ürün olarak düşünülmeye başlanmıştır. Avrupalı orta-üst sınıf bayanların katılımıyla o güne kadar geçerli olan ahlak dışı tanımını yitirmiş ve kabul görmüştür.

Tango dansını icra etmek Türkiye'nin Batılılaşma çabasının bir sembolüdür. Atatürk, manevi kızı Nebile'nin düğününde.

Cumhurbaşkanlığı Albümleri

Tango dansını icra etmek Türkiye'nin Batılılaşma çabasının bir sembolüdür. Özellikle Ankara ve İstanbul 'da orta-üst sınıf bürokratlar ve yakınları bunun öncüsü olmuştur (Yılmaz 1994: 63-67). Türkiye'de tango, eğitimli Batılı yaşam tarzını ifade etmektedir. Erken Cumhuriyet döneminden itibaren modern ulusa geçiş, beraberinde hayat tarzı ve boş zamanı değerlendirme şekillerinde de farklılaşma getirmiştir. Dolayısıyla tango, iki anlamda eğitimli modern hayatın sembolü olmuştur: Kadınların erkeklerle beraber kamusal alanda yer alması ve Batılı tarzda eğlenme şekli.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet ilişkileri tüm toplumlarda dönem dönem ciddi bir sorunsal olarak yaşanmaktadır. Batı-dışı modernizasyon süreçleri de bu sorunsalın en yoğun yaşandığı süreçlerdendir. Bu anlamda, özellikle modern Türk devletinin inşa edilmesinde kadınlar önemli bir modernite sembolü olmuştur. Dans partileri ve müzik dinletileri bu modernizasyonu gerçekleştirmenin bir yoluydu ve pek çok eğitimli genç Türk kadınının bu dans partilerine katılımı istenmekteydi. Dans, bir tüketim şekli olarak da modernite ve gelişmenin bir ifadesiydi (Cantek 2003). Başkentte organize edilen danslı balolar, Batılı olmaya giden en kestirme yol haline gelmişti. Bu Batılı formları deneyimlemek, Avrupa'da olan yenilikleri bilmek anlamına gelse de aynı zamanda Osmanlı'nın haremlik-selamlık ayrımının tersine, kadınlarla erkeklerin kamusal alandaki yakın birlikteliğinin meşruiyeti anlamına da gelmekteydi. Günümüzdeyse, tango bilgi toplumunun bir sembolü, bilgi üretenlerin sahiplendiği bir alan. Tangonun icraatı ve tüketimi günümüzde yaşanan hızlı bilgi üretiminin ve bireyselliği istemekle buna karşı çıkmanın arasında kalmışlığın bir yansıması.

TANGO VE BİLGİ TOPLUMU

Bilgi, son birkaç on yıl içinde üretimin esas gücü haline gelmiştir. Bilgi kullanıcı ve arz edicilerinin arz ettikleri ve kullandıkları bilgiyle olan ilişkileri, mal üretici ve tüketicilerinin ürettikleri ve tükettikleri mallarla olan ilişkilerinin benzeri bir formda gelişmektedir (Lyotard, 1990: 11). Bilgi üretiminin ve tüketiminin maddesel üretimden daha fazla önem ve hız kazandığı 20. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasında olayların akışı, sosyo-politik kararların alınış şekli ve tüm yaşam, hızla üretilen bu bilginin etkisinde şekil bulmaya başlamış, tango da bu sürecin bir parçası olmuştur.

Bu dans, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kesintiye uğramış ve 80'lerin sonunda yeniden bilgi toplumunun içine doğmuştur. Özellikle de 1990'lardan itibaren, tango öncelikle klasik ve daha sonra modern danstan gelen teknik bilgiyle beraber daha yaratıcı bir şekilde yeniden kurulmuştur.

Dolayısıyla çağımızın Arjantin tangosu, Arjantinli yaşlı neslin dans etme şekliyle, daha sistematik ve teknik bilgiyle yapılan beden hareketlerinin bileşimine dönüşme eğilimindedir. Danstaki temel fikir, erkeğin kadını tutarak ve onunla organik bir bağ kurarak yönlendirmesi iken, bugünün tangosunun dayandığı fikirler kadınla erkeğin arasındaki bu bağı koparmaksızın gevşeterek, daha çok dans yapısının analizi üzerine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla çağdaş tango, yeni teknik bilginin üretildiği ve tüketildiği, tensel zevkten çok duygusal zekâ ve yaratıcılığın sunulma eğiliminin olduğu bir alan haline dönüşmüştür. Daha önce hiçbir şekilde endişe kaynağı olmayan "kadın tekniği" ve kadının bağımsız "süslemesi" gibi konular ciddi bir eğitim alanı haline gelmiştir. Tango, birlikte hareket ederken daha fazla geometrik açıklamalar bulunduran ve sonsuz figür üretimini mümkün kılan bir şekle dönüşmüştür. Dansın sözlüğü hızla genişlemiş ve daha fazla fiziksel kapasite gerektiren sacada, "yerine geçme"; colgada, "asılı kalma" gibi yeni kavramlar eklenmiştir. Buradan Tangonuevo'ya, (Yeni tango) gidilmiştir. Böylelikle, organik olduğu kadar yapısal ve buluşsal bir form haline gelen tango, tüm ayrıntılarının Arjantinli dansçı ve eğitmenler tarafından yerel ve uluslararası workshop ve festivallerde net bir biçimde dünyaya açıklanması beklenen ve açıklanan bir öğreti ve global bir tüketim formu halini almıştır. Tango artık hem üreticisi, hem tüketicisi hem de profesyoneli konumunda yer alan eğitimli "bilginin sahipleri" olan tüketicilerin danstan aldıkları zevkin yanı sıra, onların sürekli ilerleme arzusunu, "yeni"yi öğrenme zevkini ve sosyalleşme isteğini gidermeye yönelik bir tüketim alanıdır. Avrupa'nın başını çektiği bu dönüşümü, Türkiye de benzer şekillerde deneyimlemektedir.

TÜRKİYE: BİLGİ TOPLUMU

Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir ve bir üniversite şehri olan Eskişehir, bilgi ve tüketim toplumu sürecini yaşayan şehirlerdir. Bu kentlerde, sürekli olarak modern Avrupa Birliği'ne girme çabası, internet kullanımı ve zincir lokantalarla Türkiye, Avrupa ve Amerika'daki yenilikleri kendi yaşam biçimine sokmanın uygun bir yolu aranmaktadır. Avrupa'daki "yeni"yi izleme isteği ve günümüzün hızlı bilgi üretimi ve yoğun iletişim imkânı, Türk tango dansçılarının bu dansı algılama ve tüketme şeklinde de önemli bir etkiye sahip.

Bugün İstanbul'daki katılımcı, tüketici ve yerel eğitimcilerin birçoğu orta ve orta-üst sosyo-ekonomik sınıfa mensuptur. Bu tüketicilerin ciddi bir oranı mühendis, mimar, iktisatçı, psikolog, sosyolog, grafik tasarımcısıdır. Bunların önemli bir kısmı bilgi toplumunun öğrenen ve öğreten kanalları içinde yaşayan, üretim ve tüketim yapan bireylerdir. Bu bireyler, uluslararası tanınırlığı olan Arjantinli eğitmenlerle çalışmış, gösterilerini seyretmiş ve festivallere katılmak amacıyla pek çok kere seyahat etmişlerdir. Kimileri tangonun doğduğu şehre gitme ve bu konu üzerine yapılan entelektüel tartışmaların bir parçası olma imkânına sahip olmuştur. Kısaca, Türkiye'de Arjantin tangosu orta ve orta-üst sınıfın teknik olarak öğrenme becerisini, zekâsını, pratik etme imkânını ve tüketme olanaklarını yansıtan, entelektüel bir hobi-zevk-rekabet alanıdır.

Dolayısıyla, gelenekselden yeni tangoya kadar uzanan tüm akımlar Türkiye'ye ithal edilmiş ve Cumhuriyet döneminin tangosunu değiştirmiştir. Bugün Türkiye'de yapılan tango karşı cinsle toplumsal beraberliği meşru kılan bir formdan çıkarak, bedenin duygusal zekâ ve yeteneğe bağlı olarak analiz edildiği, "yaratıcılık" ve "beceri ihtiyacı" içeren bir yönlendirme ve izleme ilişkisi halini almıştır. Buradan alınan zevk tanımı ise, temel olarak cinsel/tensel zevkten; bireysel toplumlarda kişilerin uyum ve kendi farklılığını sunma arasındaki dengeyi sağlama uğraşısının, bilgi ve yaratıcılığa olan merakın, birliktelik ve hareket etme özgürlüğünü bir arada yaşama deneyiminin verdiği zevke doğru değişme eğilimi göstermiştir. Her şey bir yana, belki de bu, günümüz bireysel toplumunda bir ritüele ve cemaate ait olmanın verdiği zevktir.

MELİN LEVENT YUNA, YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ANTROPOLOJİ BÖLÜMÜ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ

Günümüzde önceleri üzerinde düşünülmeyen "kadın tekniği" ve kadının bağımsız "süslemesi" gibi konular öne çıkmaya başlamıştır.

KAYNAKLAR

Archetti, Eduardo. (1997). "Models of Masculinity in the Poetics of the Argentinean Tango", in *Exploring the Written Anthropology and the Multiplicity of Writing*. Scandinavian University Press

Bijsot, Max H. (1995), *Information Space*. Routledge, London and New York.

Cantek, Funda Şenel. (2003), *Yabancılar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara*. İletişim Yayınları

Collier, Simon; Cooper, Artemus; Azzi, Marian Susanne Martin, Richard. (1995) *Tango, The Dance The Song, The Story*. London, Thames and Hudson.

Lyotard, Jean François. (1990) *Postmodern Durum*. Ara Yayıncılık, çev. Ahmet Cemal. İstanbul.

Plamenatz, John. (1976), "Two Types of Nationalism", in Eugene Kamenka, ed., *Nationalism. The Nature and Evolution of An Idea*. London.

Salas, Horacio. (1986). *El Tango*. Buenos Aires, Planeta

Savigliano, Maria E.(1995), *Tango and the Political Economy of Passion*, Westview Press

Smith, Anthony. (1991), *The National Identity*. Penguin Press, London

Spencer, Paul (1985) *Society and The Dance*. The Social Anthropology of Process and Performance

Yılmaz, Leman. (1994), *The Dance History in Turkey during the Modernization Process of the Republican Period*. Yayımlanmamış master tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE KIZILAY'IN ROLÜ

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ

ERNEST TUCKER

Hilal-i Ahmer Cemiyeti hem Kızılhaç ilkelerine hem de Osmanlı'nın siyasal, dinsel ve toplumsal yapısına uygun bir şekilde idare edilmeye çalışılıyordu. Cemiyet, çağdaş tıp ve halk sağlığı ilkelerini benimsiyordu. Çağdaş tıbbı kabul etmek, dünyaya bakış açısında büyük değişiklikler gerektiriyordu. 19. yüzyılın ortalarında, aydınlanma ile birlikte çağdaş tıp da Avrupa'nın temel bir parçası olmuştu. Bu süreç, Osmanlılar açısından geleneksel değerlerin değişimini kapsamıyordu çünkü bilim anlayışında değişiklik yapmak ve bu bilimden nasıl istifade edilmesi gerektiği esasına dayanmaktaydı.

I. Dünya Savaşı yıllarında basılmış bir Hilal-i Ahmer afişi.

Bütün fotoğraf ve resimler yazar tarafından sağlanmıştır

Ekim 2003'te, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin (ICRC) Bağdat Yönetim Merkezi intihar bombacıları tarafından vuruldu. Bu saldırıda 20 kişi öldü, daha fazlası yaralandı. Irak'ta bulunan bir ICRC sözcüsü tepkisini şu sözlerle belirtti: "Tamamen mantıksız bir olay. Biz Irak'ta 1980'den beri çalışıyoruz. Tanınıyoruz. Tüm yaptıklarımızın nedenlerini halk biliyor. Bu memlekette hükümetle, askerle ve hiçbir kimseyle bir bağlantımız yok. Sarsıldım."[1] Başka bir Kızılhaç görevlisi de, bu durumda "Kızılhaç'a saygı ve çalışmamız tehdit altındadır, (güvende değiliz) (...)"[2] dedi. Bu olaya rağmen, Aralık 2005'te 477 Kızılay/Kızılhaç personeli hâlâ Irak'ta çalışmaya devam ediyordu.[3]

Milli Kızılay/Kızılhaç dernekleri daima tarafsızlıklarını beyan ederler. Buna rağmen, gerçek hayatta bu prensip kolayca ve hızla unutuluyor. Bağımsız olmakla birlikte, bütün bu dernekler milli hükümetleriyle irti-

bat halindedirler. Bu bağlantıların tarihi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşın'dan itibaren Kızılhaç hareketi ve üyelerine partizanlık suçlamaları yapılmasına kadar uzanır.

Bu tarafsızlık konusu, ICRC ve milli Kızılhaç/Kızılay derneklerinin ulusal ve uluslararası biçimlerindeki

çelişkili durumlarından kaynaklanıyor. Bağımsız bir komite olarak, ICRC 1863'ten beri evrensel yardım çalışmaları düzenler ama bütün üyeleri İsviçre vatandaşıdır ve hâlâ resmen bir İsviçre örgütüdür. Başka bir çelişki de, bütün milli Kızılhaç/Kızılay derneklerinin bağımsız olması, ancak kardeş Kızılhaç/Kızılay dernekleriyle bağlantılı olmasıdır. Bununla birlikte, Kızılhaç/Kızılay dernekleri kendi ülkelerinin askeri tıp sistemlerinde çok önemli roller oynadılar. Bu çelişkili durumu idare etmek her ülke için zorken, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde daha da zordu.

Osmanlılar I. Genevre Sözleşmesi'ni Temmuz 1865'te imzalayıp kendi milli derneklerini kurmalarına rağmen, derneğin durumu ilk 40 sene belirsiz kaldı. Birkaç yönüyle, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (sonra Türkiye Kızılay Derneği) geleneksel Osmanlı kurumları ortamında müstesna bir yere sahipti. Bunlardan biri, Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan gönüllülük ruhudur. İkincisiyse, bu derneğin geleneksel Osmanlı yardımseverliğinden farklı bir yardımlaşma anlayışı olmasıydı çünkü klasik Osmanlı yardımseverliği İslami kurallara bağlı evkaf ve sadaka sistemleriydi.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kuvvetli uluslararası bağlantılarıyla Osmanlı geleneklerinden farklı bir kuruluştu. Bu bağlantı, imparatorluğun 1874'te üye olduğu Evrensel Posta Birliği'ne benziyordu. Yani Osmanlı Devleti, "ülkeler topluluklarına katılıyordu. Mamafih, Hilal-i Ahmer'in Kızılhaç ile bağlantısı diğer ulusal ve uluslararası sözleşmelerden farklıydı.

Osmanlı Devleti önce askeri alanda modernleşme sürecine girdi. Bu sebeple, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin askere yakın olacağı kesindi. Bu modernleşmenin ilk adımlarından biri, 1827'de "Tıbhane-i Amire" adlı yeni bir askeri tıp okulunun kurulmasıydı. Medreselerde verilen tıp eğitiminden farklı olarak, askeri doktorların eğitimi Avrupa sistemine göre yapılmaya başlandı. Daha sonra ismi Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane olan Tıbhane'nin kurulmasının en önemli sebebi, Osmanlı ordusuna hizmet vermesiydi ve bu okul Avrupa'da ve Amerika'da gelişen yeni tıp akımlarını takip ediyordu.[4]

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulması için ilk kez girişimde bulunan ve daha sonra Müslüman olup Abdullah adını alan Dr. Karl Eduard Hammerschmidt Mekteb-i Tıbbiye hocalarındandı. Mezun olup bu okulda görev alan hocalardan Dr. Celal Muhtar (Özden), Dr. Besim Ömer (Akalın), Dr. Akil Muhtar (Özden) ve Dr. Adnan (Adıvar) da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin önemli kurucuları ve geliştiricileriydiler. Bütün bu kurucular, Osmanlı-Türk toplumunda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin özel rolünü tanıtmaya çalıştılar. Belirgin hedefleri, Kızılhaç ilkelerine saygı ile birlikte, imparatorluğun son ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ülkenin hızla değişen karışık durumuna uygun bir dernek kurmaktı.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (sonra Türkiye Kızılay Derneği), geleneksel Osmanlı kurumları arasında birkaç açıdan müstesna bir yere sahipti. Bunlardan biri, Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan gönüllülük ruhu, ikincisi ise geleneksel Osmanlı yardımseverliğinden farklı bir yardımlaşma anlayışına sahip olmasıydı çünkü klasik Osmanlı yardımseverliği İslami kurallara bağlı olarak evkaf ve sadaka sistemine dayanıyordu.

Bağımsız bir dernek olan Hilal-i Ahmer'in asker ve devlet karşısındaki bağımsızlığı belirsizdi. Fakat cemiyetin faaliyetleri devletin modern eğitim sisteminin bir modeli gibiydi. Cemiyet, halk arasında hastalık kontrolüne ve hıfzıssıhha anlayışının artmasına yardım etti. Osmanlı Devleti yeni bir anlayışla uluslararası bir örgütün sürekli üyesi olarak değişime uğrarken, eşzamanlı bir şekilde Kızılhaç faaliyetleri de değişmekteydi. Yöneticileri, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni hem genel Kızılhaç ilkelerine hem de Osmanlı'nın son dönem siyasal, dinsel ve toplumsal yapısına uygun bir şekilde idare etmeye çalışıyorlardı. Cemiyetin ilk faaliyetlerinde açıkça görülmese de, sonraki dönemde çağdaş tıp ve halk sağlığı ilkelerinin benimsendiği açıkça anlaşılıyor. Çağdaş tıbbı kabul etmek, dünyaya bakış açısında büyük değişiklikler gerektiriyordu çünkü 19. yüzyılın ortalarında, aydınlanma ile birlikte çağdaş tıp da Avrupa'nın temel bir parçası olmuştu. Bu süreç, Osmanlılar için geleneksel değerlerin değişimini kapsamıyordu, çünkü daha çok, bilim anlayışında değişik-

Dr. Celal Muhtar (Özden). Hilal-i Ahmer'in muhasebesi, Dr. Celal Muhtar tarafından tutuluyordu. Cemiyetin hiçbir açığı yoktu.

Hilal-i Ahmer Hadımköy Hastanesi Heyet-i Sıhhiyesi (1912-1913).

lik yapma ve bu bilimden nasıl istifade edilmesi gerektiği esasına dayan maktaydı. Bu durum, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gelişim tarihinde açıkça görülmektedir.

Hılal-i Ahmer'in kendi kaynaklarına dayanan yayınlarda, cemiyetin üç kere yeniden kurulduğunu görüyoruz.[5] Cemiyet'in kurulma süreci 1867'de başladı, fakat resmen kurulması önemli bir savaş sebebiyle, 1877'deki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gerçekleşti. Osmanlı-Rus Savaşı bittikten sonra, dernek de faaliyetine ara verdi. Dönemin padişahı II. Abdülhamit'in politikası Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni etkilerken, dernek de sultanın imajını etkiliyordu. Sultan, bir taraftan ümmetinin ve ordunun sağlığının savuncusu olarak, diğer taraftan da cemiyetle birlikte Avrupalı modern bir hükümdar olarak görünüyordu. Abdülhamit döneminde toplumun ve bilim anlayışının gelişimi devam ediyordu fakat bu gelişim ve değişim sultanın politikasına uygun olarak gösterişsiz bir biçimde gerçekleşiyordu. Selim Deringil, bu değişimin portresini "zımni" (unarticulated) olarak değerlendiyor.

Hilal-i Ahmer'in yeniden ve faaliyetine bir daha ara vermemek üzere kurulması, Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra, II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşti. Cemiyetin çalışmalarının devamlılığı, peş peşe gelen savaşlarda; Trablusgarb (1911), Balkan (1912-13) ve I. Dünya savaşlarında büyük faydalar sağladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı kurumlarının (resmi organlar, ordu, sıhhiye, maliye vbg.) hızla çökmesi, Hilal-i Ahmer'in oynadığı rolün çok daha fazla güçlenmesine yol açtı. Artık Osmanlı resmi kurumları yoktu, sadece Hilal-i Ahmer güçlü olarak ayaktaydı. Bu sebeple, Milli Mücadele'deki rolü diğer savaşlardan daha büyük önem kazanıyordu.

Cemiyet, Milli Mücadele'den sonra genç Cumhuriyet kimliğinin yaygınlaşmasına da destek verdi. Bütün bu dönemlerde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin üstlendiği görevlerdeki değişimler, Osmanlı-Türk toplumundaki değişimlere paraleldi. Cemiyet, modern Türkiye tarihinde, Osmanlı'nın son devrinden modern Cumhuriyet dönemine kadar ilkelerinde değişlik olmadan günümüze kadar gelen, dını ve resmi olmayan en önemli örgütlerden biri oldu.

DR. ABDULLAH BEY VE OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN İLK KURULUŞU

Abdullah Bey, yaralı Osmanlı askerleri için bir yardım derneği kurulması fikrinin baş savunucusuydu. Aslında bir Macar olan Abdullah Bey, Viyana'da hukuk, tıp ve cerrahi tahsili yapmıştı. Macar milliyetçi isyanına katılmış ve Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Asıl adı, Karl Eduard Hammerschmidt idi ve Abdullah adını alarak Müslüman oldu. İki yıl sonra Mekteb-i Tıbbiye'de ders vermeye başladı. Kırım Savaşı'nda Osmanlı ordusunda hekimlik yaptı ve miralay oldu.

Kızılhaç'ın Cenevre Sözleşmesi 1864'te imzalandı. Osmanlı Devleti sözleşmeyi kabul etmeden önce İsviçre'ye bir gözlemci grubu yolladı ve 1865'te sözleşmeyi imzaladı. Fakat bu kabul sadece bir jestti, böyle bir örgütün kurulma sürecini Abdullah Bey başlattı. Osmanlı Hükümeti, 1867'de Paris'te toplanan Kızılhaç Konferansı'na Abdullah Bey'i gönderdi ve o da İstanbul'a döndükten sonra dernek kurulması için çalışmalara başladı.

Abdullah Bey'in bu girişiminin en büyük destekçisi, Serasker Ömer Paşa idi (Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa). Ömer Paşa Serasker, yani Osmanlı ordusunun başkomutanıydı. Muhtemeldir ki, Kırım Savaşı'nda Florence Nightingale'in çalışmalarını beğenmişti.

Kırım Savaşı'ndan 10 yıl sonra, Mekteb-i Tıbbiye'ye bağlı çok sayıda doktor Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye'ye Muavenet Cemiyeti'ni (Yaralı Osmanlı Askerlerine Yardım Derneği'ni) kurdu.[6]

savunucusuydular ama diğer yandan Avrupa'nın modern bir ittifakına girmişlerdi. Osmanlıların bu Avrupa ittifakına girmelerindeki zorluklardan biri, "Haç" simgesinin kullanılmasıydı. Kızılhaç fikri İsviçre'den çıktığı için, sembolünü İsviçre bayrağından alıyordu. Tek bir farkla: İsviçre bayrağı, kırmızı üzerine beyaz haç, Kızılhaç'ın sembolü ise beyaz üzerine kırmızı haçtı. Osmanlılar "Haçlı Savaşları"nı hatırlayarak, "Haç" sembolünü kesinlikle kullanmak istemediler.[7] Kızılhaç

mer'in uluslararası faaliyetleri önem kazanıyordu. Bu durum Abdülhamit siyasetinin sadece küçük bir parçasıydı. Yürüttüğü dengeler ve kendine özgü politikası ile padişahlığı uzun yıllar devam etti.

Kızılhaç örgütünün uluslararası gücü geçen yıllar içinde hızla arttı. Bu sebeple, Kızılhaç örgütü Osmanlılar için de daha önem kazanıyordu. 1890'lı yıllarda Batı'da gazetecilik faaliyetlerinde bir patlama oldu, çok sayıda gazete çıkıyordu. Bu yıl-

Abdullah Bey, yaralı Osmanlı askerleri için yardım derneği kurulması fikrinin baş savunucusuydu. Aslında bir Macar olan Abdullah Bey, Viyana'da hukuk, tıp ve cerrahi okumuştu. Macar milliyetçi isyanına katılmış ve Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Asıl adı Karl Eduard Hammerschmidt idi. Mekteb-i Tıbbiye'de ders verdi, orduda hekimlik ve miralaylık yaptı.

Hilal-i Ahmer'i kuran bu hekimlerin cemiyet ruhu ile çelişkili bir durumları vardı. Cemiyet, tarafsızlık esasına dayanıyordu fakat bu doktorlar, Osmanlı ordusu mensubuydular ve emir komuta zinciri içindeydiler.

Abdullah Bey ve bu hekimlerin hazırladıkları nizamname, Haziran 1869'da hükümete arz edildi ve derhal reddedildi. Osmanlı genelkurmayı, emri altında olmayan doktorların askeri idareye karışmalarını istemiyordu.

Fakat bu zihniyet 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda hızla değişti. Osmanlı ordusu Kızılhaç cemiyetlerinin yardımını istiyordu. Burada önemli bir konu daha vardı: Osmanlılar, Kızılhaçların yeni askeri tıp teknikleri kullandıklarını gözlemlediler. Osmanlı-Rus Savaşı'nda değil ama, daha sonraki savaşlarda Osmanlılar Kızılhaç yardımlarından istifade edebilecekti. Bu savaş Osmanlılara tarafsız bir cemiyetle işbirliği yapmanın önemini göstermişti.

Geçen 30 yıl içinde, yani 1877 ile 1908 yılları arasında Osmanlılar iki çelişki yaşadılar: bir yandan İslamın merkezi, Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlılara geçici olarak "Hilal" sembolünü kullanma izni verdi. Bu sembolü devamlı kullanma hakkı ise, 1907'de Londra'da toplanan Kızılhaç Konferansı'nda kazanıldı. "Hilal", İslamın sembolüydü ve Haç'la birlikte, yani ikisi bir arada daha uluslararası bir ruh yaratmıştı.

Cemiyet, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra faaliyetlerine yine ara verdi. Bunda II. Abdülhamit'in de etkisi vardı. Buna rağmen, çok aktif olmasa da faaliyet gösteriyordu. Tanzimat'ın yenilikçi projelerinin devamı gibiydi, çok göz önünde değildi ama değişim sürüyordu; buna, biraz eski bir tabirle, "zımnen" diyebiliriz.[8] II. Abdülhamit Tanzimat'la başlayan yenilik ve geleneksellik arasındaki kavgayı politik bir tavırla göz önünden çekti ama bildiğini okudu ve yenilikler devam etti (zımnen). Kendisini tehdit eden reformları bastırırken, etmeyenleri destekledi.

Hilal-i Ahmer, Abdülhamit'e hem yardımsever bir hükümdar imajı veriyordu hem de uluslararası ortamda güvenilir bir ortak olduğunu gösteriyordu.[9] Bu sebeple, Hilal-i Ah-

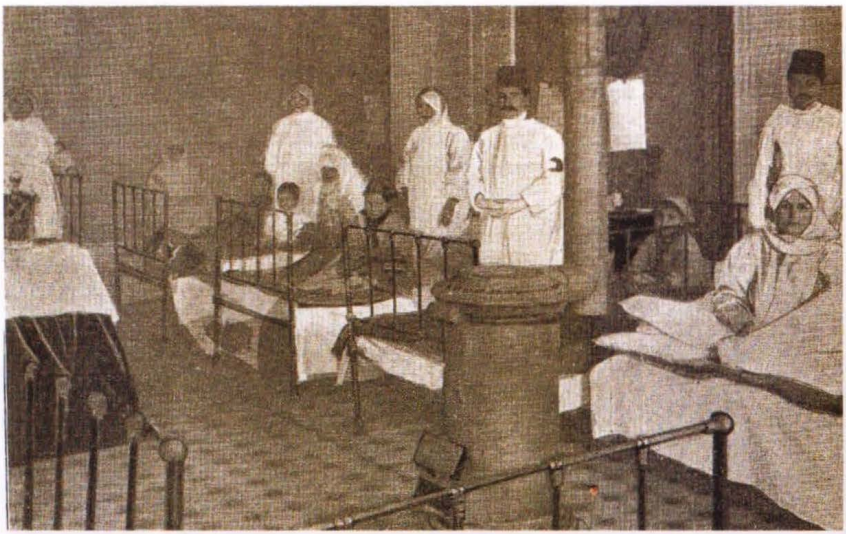

Dr. Abdullah Bey (Eduard Hammerschmidt).

larda Batılı gazeteciler, kendi gazetelerinde Osmanlıların Hıristiyan tebaaya karşı tutumlarını eleştiriyor,[10] Hıristiyanlara baskı yapıldığını iddia ediyorlardı.

Bu yazılar neticesinde Amerika Kızılhaçı, Anadolu'da bulunan Hıristiyanlara resmi yardım heyeti yolladı. Bu heyetin başkanı, Amerika Kızılhaçı'nın kurucusu Clara Barton'du.[11] II. Abdülhamit bu heyetin Osmanlı topraklarına gelmesini reddetmedi ve C. Barton'u, o zamana kadar bir kadına verilen en değerli madalya ile taltif etti. C. Barton Anadolu Er-

Hilal-i Ahmer, Muhacirin Hastanesi'nde.

Osmanlılar bir yandan İslamın savunucusu iken, diğer yandan da Kızılhaç gibi modern bir Avrupa ittifakına girmişlerdi. Osmanlıların bu ittifaka girmelerindeki zorluklardan biri, "Haç" simgesinin kullanılmasıydı. Osmanlılar "Haçlı Savaşlarını" hatırladıkları için, "Haç" sembolünü kesinlikle kullanmak istemediler.

menilerine 116 bin dolar para yardımı getirmişti.[12] Osmanlıların bu tavrı bir jest olarak görülse de, aslında uluslararası bir örgüte karşı gösterilen samimi bir saygının ifadesiydi. Ayrıca gerçek yardımseverliğin ödüllendirilmesinin önemini de kabul ediyorlardı.[13]

20. yüzyılın başına gelindiğinde, Osmanlı Devleti geçmiş yıllarda hayal bile edilemeyecek bir tavırla yardım faaliyetlerini destekledi. Mesela, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Rusya'dan Osmanlı yaralıları için gönderilen doktorlar ve bir seyyar hastane kabul edildi. Bu kabul, Osmanlılar için geçmişte düşünülemeyecek bir tavırdı ve Osmanlılar yalnız yardım almakla kalmadı, 1905 Rus-Japon Savaşı'nda her iki tarafa da tıbbi malzeme yardımı yaptılar.[14]

Cemiyet, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında yaralı nakli için iki gemi kiraladı, kının ve diğer tıbbi malzemeyi cepheye gönderdi.[15] Savaştan sonra Kızılay'ın faaliyetleri, 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra olduğu gibi tekrar ve hızla yavaşladı.

Bu dönemde Osmanlı maliyesinde sorunlar vardı. Hükümet bu sorunu gidermek için Hilal-ı Ahmer'den para talep etti. Cemiyetin Rus-Japon Savaşı'ndaki yardımından sonra sultan, sadrazam vasıtasıyla cemiyetin para durumunu sordu. Cemiyetin yardımdan sonra da parası kalmıştı ve devlet bu parayı istedi. Cemiyetin kurucularından olan Dellasuda Faik Paşa bu isteği reddetti. Sultanla cemiyet arasındaki bu olumsuzluğa rağmen, II. Abdülhamit saltanatının son yılında, 1907'de Besim Ömer Paşa'yı Londra'ya, Kızılhaç Konferansı'na gönderdi.

II. Meşrutiyet ile birlikte siyasi hakların bir kısmı padişahtan halka geçti. Cemiyet ise, daha güçlü bir şekilde yeniden kuruldu ve çalışmalarına aralıksız olarak devam etti.[16] Cemiyetin yeniden canlanmasında, hiç şüphe yok ki Dr. Besim Ömer Paşa'nın büyük rolü vardı.[17] Paşa ayrıca cemiyetin kadınlar kolunu da kurdu, 1912'de Washington'da ve 1921'de Cenevre'de toplanan Kızılhaç konferanslarında cemiyeti temsil etti.[18] Böylece Kızılhaç ve Hilal-i Ahmer arasındaki zayıflamış olan ilişkiler tekrar güçlendi.

Cemiyetin son kuruluşu, 1911 yılında gerçekleşti. Henüz kurulan ve malî durumu zayıf olan cemiyet, peş peşe gelen Trablusgarb ve özellikle Balkan savaşlarında sağlık personeli ve tıbbi malzeme yardımı yapmakta gecikmedi.[19] Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu savaşlarda yalnız yardım yapmakla kalmadı, aynı zamanda yaralıların bakımı ve cephe gerisine taşınmasında Kızılhaçlar'la da işbirliği yaptı.

I. Dünya Savaşı'nda durum daha farklıydı çünkü savaş çok geniş bir alandaydı. Sorunlar Osmanlı Devleti'nin çözebileceğinden daha zor ve fazlaydı. Bu savaşta da cemiyet olağanüstü bir çalışma sergiledi. Başta Başmüfettiş Dr. Celal Muhtar (Özden) olmak üzere, bütün cemiyet üyeleri bu büyük savaşta en iyi hizmetin verilmesi için çalıştılar.

Savaş Kudüs, Beyrut, Irak, Medine gibi çeşitli cephelerde sürüyordu ve cemiyet özellikle bu cephelerde olduyu takip ediyordu. Yardımları, savaş lojistiğinin bozulması ve felaketle sonuçlanmasına kadar sürdü. Cemiyetin en büyük çalışmalarından biri de çeşitli muhalif ülkelerde kalan esirlere yardım, esir mübadelesi ve muhacirlere yardımdı.

Cemiyet, savaştan sonra İngiliz ve Fransızların işgali altındaki İstanbul'da çalışmalarını başka bir yöne çevirdi. Bu dönemde Dr. Besim Ömer Paşa hem İstanbul Üniversitesi Emini (Rektör) hem de Hilal-i Ahmer'in ikinci başkanıydı. Bunlardan başka, salgın hastalıklarla mücadelede görev yapıyordu. İstanbul Hükümeti bu sırada bütün özel derneklerin muhasebesini sert bir şekilde denetledi.[20] Hilal-i Ahmer'in muhasebesi, Dr. Celal Muhtar tarafından tutuluyordu ve cemiyetin hiçbir açığı yoktu.

1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla yeni Türk Devleti'nin doğmasına yol açacak olan Milli Mücadele, Anadolu'da 19 Mayıs 1919'da başlıyordu. Bu döneme kadar cemiyet, Osmanlı tıbbının bir eki olarak (başka bir ifade ile ayrı bir parçası) kendini göstermişti. Oysa Milli Mücadele'de farklı bir durum söz konusu oldu: Osmanlı sivil sağlık kadrosu, Hilal-i Ahmer içinde faaliyet gösterebilecekti,[21] yani Hilal-i Ahmer, Osmanlı sağlık ekibine Milli Mücadele'de hizmet verme imkânı sağladı.

Cemiyetin önemli isimlerinden, bilim tarihçisi Dr. A. Adnan (Adıvar), Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu hükümette sağlık işlerinde önemli bir görev alırken, eşi Halide Edip de (Adıvar) Hilal-i Ahmer hemşiresi olarak savaşa katıldı.[22] I. Dünya Savaşı ile mukayese etmiş olduğumuzde, daha önce de belirttiğimiz gibi, Hilal-i Ahmer Milli Mücadele'de askeri sıhhiye alanında daha ileri bir görev aldı. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin adı, 1922'de Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti oldu.

Cemiyet, Milli Mücadele'den sonra Türk-Yunan nüfus mübadelesini idare etti. Merkezi 1925'te Ankara'ya alınan cemiyetin adı, 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti, 1947'de ise Türkiye Kızılay Derneği oldu.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte, Osmanlı döneminde yaşanan "Hem İslam savunuculuğu hem de Avrupa ile bir sözleşme yapma" çelişkisi ortadan kalktı. Cumhuriyet'in temeli olan millî egemenlik prensibi ile Kızılhaç'ın

Cemiyetin yeniden canlanmasında Dr. Besim Ömer Paşa'nın büyük rolü vardı. Paşa ayrıca cemiyetin kadınlar kolunu da kurdu.

esas ruhu olan gönüllülük arasındaki bağlantı da daha kuvvetlendi. Cemiyet, Cumhuriyet'ten sonra hem halkın ilgisini çekecek hem de ihtiyaçlarına cevap verecek çalışmalar başlattı. Cumhuriyet'in sağlık politikasına uygun olarak, başta halk sağlığına, gençliğe ve yoksul halka çeşitli yollardan yardıma önem verdi.

Osmanlı-Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarihi, 1860'lı yıllardan 1920'li yılların ortalarına kadar Türkiye'nin sadece sağlık değil, siyasal ve toplumsal gelişme sürecine de ışık tutuyor. Karşılaşılan engellere rağmen, Kızılhaç ilkelerini benimseyen Türkiye Kızılay Derneği gelişti ve günümüze kadar geldi. Osmanlıdan Cumhuriyet'e devamlılığını koruyan istisnai ve olağan dışı bir pencere olan Kızılay, Türk tarihinin çok önemli bir parçasıdır.

DÇ. DR. ERNEST TUCKER

DİPNOTLAR

1 http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/3217839.stm (Erişim: 25 Şubat 2006). Sir Nicholas Young'in Guardian gazetesinde aktardığı sözlerdir. (http://www.guardian.co.uk/international/story/0,,1373943,00.html (Erişim: 28 Şubat 2006).

2 http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/3217839.stm (Erişim: 25 Şubat 2006)

4 Mekteb-i Tıbbiye hakkında yeni bir analiz için bkz: Yeşim Işıl Ulman, "The early steps of cholaform anaesthesia in Turkey during the Ottoman Empire in the 19th century," *Annales Françaises d'Anesthésie et de Réanimation* 24 (2005), ss. 377-382.

5 Zuhal Özaydın, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1987, s. 1.

6 age., ss. 36-37.

7 François Bugnion, "The Red Cross and Red Crescent Emblems," (http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList106/078F4296D7986585C1256866005916B8 (Erişim: 26 Temmuz 2004.)

8 II. Abdülhamit'in siyasal ideolojisi hakkında ayrıntılı bir analiz için bkz: Selim Deringil, *The Well-Protected Domains*, (London and New York I.B. Tauris, 1998)

9 Nadir Özbek, "The Politics of Poor Relief in the Late Ottoman Empire: 1876-1914," *New Perspectives on Turkey*, n. 21, Fall 1999, s. 11

10 Deringil, s. 141

11 age., s. 148

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (78.42), "Amerika Salib-i Ahmer Cemiyeti'nden Miss Barton ile Edvin Milles'in Anadolu'da tevzi edecekleri ianeye dair" Ramazan 27, 1313 (Mart 12, 1896)

13 Caroline Moorehead, *Dunant's Dream* (New York: Carroll & Graf, 1998), ss. 99-103

14 Deringil, s. 144

15 1897 Yunan Savaşı'ndaki tıbbi gelişmeler için, bkz.: Nuran Yıldırım, A. Tunacı, Y.I. Ulman, et. al., "Origin of military radiology: first use of X-rays in the Ottoman Empire," European Congress of Radiology (Vienna, Austria March 2004) electronic poster no. C-86.

16 Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı yardım sistemi içinde oynadığı rol hakkında bkz.: Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet* (İstanbul: İletişim, 2002), s. 307-23.

17 age., s. 38-9

18 Bkz.: Besim Ömer (Akalın) "1921 senesinde Cenevre'de İn'ikadeden beynelmilel salib-i ahmer konferansına dair rapor" (İstanbul: Ahmet İhsan, 1337 [1921]).

19 Bu faaliyetlerin ayrıntıları için, bkz., Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, 1. Cild (Ankara: TDV Yayınları, 2002) ss. 47-65.

20 Hüsnü Ada, *The First Ottoman Civil Society Organization in the Service of the Ottoman State: the Case of the Ottoman Red Crescent* (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti), Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2004, ss. 22, 30, 113

21 Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1989

22 Halide Edip Adıvar, *Dr. Abdülhak Adnan Adıvar* (İstanbul: Nurgök Matbaası, 1956)

İSTANBUL EMNİYET MÜDÜRÜ NİHAT HALÛK PEPEYİ'NİN ALMANYA GEZİSİ-2

SACHSENHAUSEN TEMERKÜZ KAMPI'NIN TÜRK ZİYARETÇİLERİ

RIFAT N. BALİ

Geçen sayımızda irdelenen Talat Paşa'nın kemikleri ya da Balat Fırınları gibi konular bir yana, eldeki belgelerden çıkan sonuç, Almanya gezisinin Nazilerin daveti üzerine gerçekleştiği ve Türkiye'yi Almanya'nın yanına çekmeyi hedefleyen bir propagandanın parçası olduğu yönündedir. Gezinin amacı silah üretim tesislerini gezmekti. 31 Aralık 1942'de Berlin'de Hariciye Vekâleti umum müdürlerinden Faik Hazar ile Reich adına Orta Elçi Dr. Clodius arasında, Alman Hükümeti'nin Türkiye'ye açtığı 100 milyon Reich marklık kredi çerçevesinde Almanya'dan savaş teçhizatı temini konusunda bir anlaşma imzalanmıştı.

Nihat Halûk Pepeyi 1949 yılında Zırhlı Akdeniz Amerikan Filosu Komutanı Oramiral Richard L. Conelly'e iadeyi ziyarette bulunmuştu. USS Columbus gemisi, 27 Ocak 1949.

Aksi belirtilmedikçe sürece tüm görseller Pepeyi Arşivi'ne aittir. Fotoğrafların okumada yardımcı olan Ömer Türkoğlu ve Nedret Işli'ye teşekkür ederim.

Nazilerin "Nihai Çözüm" olarak adlandırdıkları Avrupa Yahudilerinin imha edilmesi tasarısı, 20 Ocak 1942 günü Berlin yakınlarındaki Wannsee Gölü civarında bir villada düzenlenen ve değişik Nazi örgütlerinde çalışanların katıldıkları bir toplantıda müzakere edildi. Tarihe "Wannsee Protokolü" olarak geçen bu toplantının tutanaklarında, Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşayan 11 milyon Yahudinin imhası için her türlü gayretin sarf edileceği belirtiliyordu. Yahudilerin Avrupa'da yaşadıkları ülkelere göre nüfus dağılımının yer aldığı bu listede, Türkiye Yahudileri de "Avrupa Türkiyesi-55.500" ibaresi ile yer alıyordu.[1] Gazeteci Azmi Nihat Erman'a göre Türkiye Yahudileri bu durumdan haberdardı. Hahamlar, sinagoglarda ayinler sırasında dindaşlarını üstü kapalı bir şekilde durumdan haberdar etmişlerdi. Nazilerin Türkiye'yi işgal etmeleri halinde de imha fırınları Sütlüce'de, Hasköy'ün kuzeyinde İmrahor ve Karaağaç yollarının kesiştiği noktanın doğusunda kalan meskûn olmayan geniş bir arazide inşa edilecekti. Wannsee Protokolü'nden sadece bir ay sonra Alman

Büyükelçisi Franz von Papen'e suikast teşebbüsünde bulunulması Türkiye Yahudilerinin endişesini daha da artıracaktı. Türkiye Yahudileri, Adolf Hitler'in, suikast girişiminin Yahudilerin bir planı olduğunu ileri sürüp kendilerini imha etme planını daha da hızlandırmasından endişe ediyorlardı.[2]

VARLIK VERGİSİ KANUNU

TBMM, Nihat Halük Pepeyi'nin İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne atanmasından sadece bir hafta sonra, 11 Kasım 1942 tarihinde, Varlık Vergisi Kanunu'nu kabul edecekti. Kanunun ayrımcı uygulaması sırasında tahakkuk ettirilen vergiyi ödeyemeyen azınlıklar, kanunda öngörüldüğü üzere, borçlarını çalışarak ödemek için 1943 yılının Ocak ayından itibaren kafileler halinde Aşkale'ye gönderileceklerdi. Aslında Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanması sırasında Halük Pepeyi'nin herhangi bir olumsuz girişimi olmamıştı. Nitekim, Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulandığı dönemde İstanbul Defterdarı olarak görev yapan Faik Öktc anılarında Pepeyi'den şöyle bahsetmekte:[3]

"Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde yaptığımız takip ve icra işlerinin ekserisinde Emniyet Müdürü Halük Pepeyi şefaatçi (aracı) olarak karşımıza çıkar, müddet ister, kolaylıklar beklerdi. Gong'ta yaptığımız icrada Pepeyi'nin bu şefaatı, dostu Cevdet Kerim İncedayı için yaptığını anladık. İncedayı o zaman bekârdı ve himayesi hasbi (bedava) idi."

Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanması esnasında Halük Pepeyi'nin olumsuz bir tavrı olmamasına rağmen, azınlıkların toplu hafızasında "İmha fırınları"nı hazırladığı kanaatinin gelişmesindeki ana neden, dönemin karanlık atmosferi ve koşullarıydı.

ALMAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVLERİ'NE GÖRE GEZİNİN AMACI

Halük Pepeyi ve Salâhattin Korkud'un Almanya gezileri hakkında

etkik seyahatinden dönen Emniye t müdürü. karşılayanlar arasında

Emniyet Müdürümüz

Alman Büyükelçisi Franz von Papen'e suikast teşebbüsünde bulunulması Türkiye Yahudilerinin endişesini daha da artıracaktı. Türkiye Yahudileri, Adolf Hitler'in, suikast girişiminin Yahudilerin bir planı olduğunu ileri sürüp kendilerini imha etme planını daha da hızlandırmasından endişe ediyorlardı.

Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yapılan başvuruya, söz konusu gezi hakkında arşiv kayıtlarında herhangi bir bilgi ve belgeye rastlanmadığı bildirilmiştir.[4] Bu başvurudan dokuz ay sonra Milli İstihbarat Teşkilatı'na yapılan başvuruya ise, ilgili "hususların, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nden talep edilmesi gerekmekte" cevabı verilmiştir.[5] Bu durum karşısında kullanılabilecek tek belge, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivleri ve Alman Devlet Arşivleri'nin belgeleridir. Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde bakanlık, Ankara Büyükelçiliği ve RSHA (Reich Merkezi Emniyet Bürosu) arasında yapılan yazışmalarla ilgili 13 belgenin varlığı tespit edildi. Ancak bu belgelerden günümüze ulaşanların sayısı çok daha az. Bu belgelere bakıldığında, gezinin amacının Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyeti olduğu anlaşılmakta. Nitekim, Tarabya'daki Alman Başkonsolosluğu'ndan merkeze gönderilen bir telgrafta bu amaç açık bir şekilde belirtilmekte. (Bkz.Sayfa 40, kutu)

Halük Pepeyi ile Salâhattin Korkud'a refakat eden kişi, Alman görevli Ludwig Moyzisch idi.[6] Moyzisch, RSHA'nın bir görevlisi olarak Ankara'daki Alman Büyükelçili-

Pepeyi'nin İstanbul'a dönüşü gazetelerde geniş yer aldı.

Vatan, 12 Şubat 1943.

gi'nde ikamet ediyordu ve ünlü Cicero casusluk olayında, Cicero ile irtibat halinde olan kişiydi.[7] Gezinin sona ermesinden sonra, Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na ziyaretle ilgili bir rapor düzenlenecekti. Ancak söz konusu rapor Alman Arşivleri'nde mevcut değildir.[8]

Kampın SS Tugay Komutanı Glücks ve SS Kıtası Komutanı Kaindl Pepeyi ve Korkud'a refakat edecek, heyete mükellef bir öğle yemeği ikram edilecekti. Mönü şöyleydi: Çorba, yeşil sazan ve patates salatası, beyaz şarap, kaz ciğeri, patates, kırmızı lahana, kırmızı şarap, tatlı elma püresi, kahve. Yemeğe katılan kişiler ise şunlardı: SS Tugay Komutanı Glücks, SS Kıtası Komutanı Kaindl, SS Kıtası Yüzbaşısı Matisiath, SS Kıtası Üsteğmeni Baumkötter, SS Kıtası Asteğmeni Wessel ve tercüman, SS Kıtası Üsteğmeni Finger SD (İstihbarat Servisi'nden).[9]

Pepeyi ve Korkud'un kampı neden ziyaret etmek istedikleri meçhuldür. Sachsenhausen Temerküz Kampı hekimlerinden Dr. Baumkötter ile yıllar sonra yapılan bir mülakatta, Baumkötter Türkiye'den resmi bir heyetin gelip kampı gezdiğini hatırlıyordu. Dr. Baumkötter'e göre, Türk heyeti benzeri bir kampı Türkiye'de kurma amacıyla Sachsenhausen'i ziyaret etmişti.[10]

Pepeyi ve Korkud'un Sachsenhausen Temerküz Kampı'nı neden ziyaret etmek istedikleri meçhuldür. Kamp hekimlerinden Dr. Baumkötter ile yıllar sonra yapılan bir mülakatta, Baumkötter Türkiye'den resmi bir heyetin gelip kampı gezdiğini hatırlıyordu. Dr. Baumkötter'e göre, Türk heyeti benzeri bir kampı Türkiye'de kurma amacıyla Sachsenhausen'i ziyaret etmişti.

SACHSENHAUSEN TEMERKÜZ KAMPI'NI ZİYARET

Halûk Pepeyi ve Salâhattin Korkud 1 Şubat 1943 günü Sachsenhausen Temerküz Kampı'nı ziyaret edeceklerdi. Ziyaret, Pepeyi ve Korkud'un istekleri üzerine gerçekleşmişti.

SONUÇ YERİNE

a) Eldeki belgelerden varılabilecek ilk sonuç, söz konusu Almanya gezisinin Nazilerin daveti üzerine gerçekleşmiş olduğudur. Bu gezi, Türk tarafının bilgisi ve onayı dahilinde gerçekleşmiştir. Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması da bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

b) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

c) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

d) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

e) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

f) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

g) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

h) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

i) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

j) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

k) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

l) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

m) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

n) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

o) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

p) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

q) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

r) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

s) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

t) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

u) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

v) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

w) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

x) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

y) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

z) Türk tarafının bu gezi ile ilgili olarak Alman Polis Teşkilatı Başkanlığı'na bir rapor sunmuş olması, bu gezinin Türk tarafının bilgisi dahilinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Türk tarafı istihbarat, Almanlar propaganda peşinde[11]

Telgraf
(Geh.Ch.V.)
Tarabya, 1 Ekim 1942
Varış: 2 Ekim 1942
Saat 0.50
Sayı 1374-1 Ekim (1942)

Alman Emniyet Teşkilatı ve İstihbarat Servisi Başkanlığı'nın büyükelçilik emrine verilen görevlisi tarafından Türk İstihbarat Teşkilatı ile işbirliği yapılmasına yönelik olarak sürdürülen teşebbüsler çerçevesinde, geçenlerde burada bulunan RSHA'dan (Reich Sicherheits Hauptamt-Reich Ana Emniyet Bürosu)[15] Dr. Graefe Türk İstihbarat Teşkilatı'nın bir temsilcisine, bugüne kadar zayıf olan ilişkilerin güçlendirilmesi ve somut raporlarla düşman propagandasına karşı koyulması için ileri gelen bir görevlinin Almanya'yı ve Almanya tarafından işgal edilmiş bölgeleri gezmek üzere gönderilmesini teklif etti. Türk gazetecilerin Almanya'ya yaptığı gezinin esas itibariyle olumlu bir intiba bırakmış olması,[16] RSHA temsilcilerini bu daveti yapmaya teşvik etti. Ataşe Moyzisch bugün, Dr. Graefe'nin davetinin Türk İstihbarat Teşkilatı tarafından memnuniyetle karşılandığını, ancak Milli Emniyet Teşkilatı idaresinin daveti kabul edebilmesi için buradaki büyükelçilik vasıtasıyla Hariciye Vekâleti'ne resmi bir davetiye gönderilmesi gerektiğini bildirdi. Ayrıca Türk tarafının iki kişinin davet edilmesi yönündeki isteği de iletildi. Bunun için düşünülen kişiler, Milli Emniyet Teşkilatı Reisi (Mehmet) Naci Perkel[17] veya muavini ve Almanca bilen bir memur. Türk tarafının beklentileri, basmakalıp bir propaganda gezisinin düzenlenmemesi, aksine Milli Emniyet Teşkilatı temsilcilerinin işgal altındaki bölgelerde mevcut askeri ve sivil durum hakkında kendi gözlemlerine dayanarak bir fikir edinmelerinin mümkün kılınması yönünde. Milli Emniyet Teşkilatı temsilcileri döndükten sonra Reisicumhur ve Başvekil'e gezi hakkında bir rapor sunacaklar. Türk tarafı gezinin ve geziye katılan kişilerin kesinlikle gizli tutulmasına çok önem veriyor. Bu kişilerle gezi sırasında Hariciye Vekâleti ile RSHA'dan birer görevli ilgilenecek. Davetiyenin Türk makamlarına, Alman Dahiliye Vekâleti'ne bağlı Alman Polis Teşkilatı Reisi Himmler ile Alman Hariciye Vekili adına gönderilmesi gerekir.

Gerektiği şekilde organize edilmesi halinde bu tür bir gezi, düşmanlarımızın aşağıda sayılan önemli propaganda mevzuları hakkında yetkili Türk makamlarını bizim anlayışımız doğrultusunda kesinlikle aydınlatma imkânı sağlayacaktır:

1. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan halkın Almanya'nın uyguladığı terörün bir neticesi olarak düşmanca davrandığı,
2. İkinci cephenin müdafaasına yönelik hazırlıkların yetersiz olduğu,
3. Düşman kuvvetlerinin bombardımanı sonucunda Almanya'nın silah üretiminin büyük ölçüde engellenmiş ve Alman halkının moralinin bozulmuş olduğu,
4. İkmal durumunun kötü olduğu.

Bu konuda esas itibariyle herhangi bir tereddüt yoksa bu geziyi özellikle düşmanlarımızın, büyükelçiliğinin raporundan da bilinen, artan propaganda faaliyetleri nedeniyle de doğru bulduğumu belirtirim. Ayrıca bu konuda 6 Ekim'de Berlin'e gelecek olan Ataşe Moyzisch'in de dinlenmesini rica ederim. Davetiye Hariciye Vekâleti'ne elbette ancak önceden yoklama yapılıp davetin kabul edileceğinden emin olunduktan sonra iletilecek.

Halûk Nihat Pepeyi. (Sol başta)

çekleştiği ve Türkiye'nin Nazilere meyletmesini hedefleyen bir propaganda gezisi olduğu yönündedir.

Gezinin esas amacı, silah üretim tesislerini ziyaret etmekti. Nitekim 31 Aralık 1942 tarihinde, Berlin'de Hariciye Vekâleti umum müdürlerinden Faik Hazar ile Reich adına Orta Elçi Dr. Clodius arasında, Alman Hükümeti'nin 1942 yılının Haziran ayında Türkiye'ye açtığı 100 milyon Reich markalık kredi çerçevesinde Almanya'dan savaş teçhizatı temin etmesi konusunda bir anlaşma imzalanmıştı.[11] İlginç olan ve adeta bir denge siyaseti olarak yorumlanacak bir başka ayrıntı ise, Pepeyi ve Korkud'un Almanya'daki silah fabrikalarını ziyaret ettikleri tarihlerde bir başka Türk sanayi heyetinin de İngiltere'deki silah üretim tesislerini ziyaret etmesiydi.[12]

İlk tur halkla ilişkiler ve propaganda mahiyetli bir başka gezi, dönemin 1. Ordu Komutanı General Cemil Cahit Toydemir'in (1883-1956) Almanya gezisiydi. Toydemir, yaveri Faik Yıngul ve biri ataşe militer olmak üzere iki tuğgeneral ile birlikte, Adolf Hitler'in daveti üzerine 1943 yılının Haziran ayında Berlin'i ziyaret edecekti. Heyet, Doğu Cephesi ile Atlantik Duvarı'nın bazı bölümlerini gezecek ve Hitler tarafından kabul edilecekti.[13]

b) Halûk Pepeyi ve Salâhattin Korkud, Talât Paşa'nın kemiklerini Türkiye'ye getiren heyette yer almadıkları halde, gezi amacının basına neden yanlış yansıtıldığı ve Halûk Pepeyi'nin ailesine neden Talat Paşa'nın kemiklerini getirmek için Almanya'ya gittiğini söylediği meçhuldür.

c) Pepeyi ve Korkud'un neden özellikle Sachsenhausen Temerküz Kampı'nı ziyaret etmeyi arzuladıkları, Türkiye'de benzeri bir temerküz kampı kurma tasarısının gündeme gelip gelmediği, şayet geldi ise hangi şartlarda ve ne gerekçe ile geldiği meçhuldür.

d) 3 Mayıs 1944 Turancılar Davası'nda tutuklananların işkenceye tabi tutulmalarında Halûk Pepeyi'nin herhangi bir sorumluluğu olduğunu söylemek mümkün değildir zira Pepeyi o tarihte artık İstanbul emniyet müdürü değildi.

Eldeki mevcut veri ve belgelerden, şimdilik kaydıyla ulaşılabilecek sonucun tatmin edici olmadığı aşikârdır. Gezinin amacı ve sonucu, özel şahısların arşivlerindeki mevcut belgelerin veya kamu kurumlarında bulunan ve henüz tasnifi tamamlanmamış arşiv belgelerinin araştırmacıların istifadelerine sunulması ve bu belgeler arasında söz konusu ziyaretle ilgili belgelere rastlanması halinde tam olarak anlaşılacaktır.

RIFAT N. BALİ,
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

Emniyet müdürü bu sabah geldi

Halûk Nihat Pepeyi tetkik seyahatinin intıbalarını anlatıyor

Berlinde bütün otomobillerde teteiile muhabere ediliyor. Alman generalinin göğsündeki Türk bayraklı madalya — Maskelenen bombardıman tahribatı — Göbels'in natka — Rusyayı ziyaret

Emniyet Müdürümüz Berlinde tetkikat edildiği sırada (Yazının sayfa 3, sütun 2 de)

Pepeyi (sol başta) ve heyeti Berlin'de.

Haber Akşam Postası 12 Şubat 1943

Sachsenhausen Temerküz Kampı'nda 30 bin kişi ölmüştü

4 Nisan 1941'de, Eichberg Devlet Akıl Hastanesi Direktörü ve Nazi Ötenazi Programı işbirlikçilerinden SS hekimi Friedrich Mennecke, Sachsenhausen'de bulunan tutuklular arasında bir seçim yaptı. Seçtiği tutuklular ya çok hasta veya çok zayıf ve çalışacak durumda olmayanlardı. Mennecke, bu tutukluların öldürülmesini emretti. Tutuklular, Sonnestein'da gazla öldüreceklerdi.

Halûk Pepeyi ve Salâhattin Korkud 1 Şubat 1943 günü Sachsenhausen Temerküz Kampı'nı ziyaret etmişlerdi.

Sachsenhausen Temerküz Kampı, Berlin bölgesindeki ana Nazi kampı idi. Berlin'in kuzeyindeki Oranienburg Kampı'nın yakınlarındaydı. Kamp, Nazilerin Esterwegen Temerküz Kampı'ndaki elli tutukluyu nakledip kampın inşasına başladıkları 12 Temmuz 1936 tarihinde açıldı. İlk döneminde, Sachsenhausen Kampı'nda özellikle siyasi tutuklular bulunuyordu.

1938 yılının Kasım ayında Almanya'da Yahudilere karşı gerçekleşen ve Kristallnacht (Kırık camlar gecesi) adıyla tarihe mal olan yağma gecesinde, SS Şefi Heinrich Himmler 30 bin Yahudinin tutuklanıp Sachsenhausen, Dachau ve Buchenwald temerküz kamplarına nakledilmelerini emretti. Kristallnacht'ın akabinde, 6 bin Yahudi Sachsenhausen'e tehcir edildi. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra, 1939 yılının Eylül ayı ortalarında polis, Berlin Büyükşehri'nde yaşayan 900 Yahudi'yi tutukladı ve Sachsenhausen Kampı'na yolladı.

Bunlar, esas itibariyle Polonya uyruklular ve vatansız Yahudilerdi. Savaş sırasında kamptaki şartlar kötüleşecek, birçok tutuklu açlık, bitaplık, sıhhi koşulların yetersizliği gibi sebeplerden dolayı kampta ölecekti.

Polonya'yı işgal eden Nazi Ordusu özellikle öğretmen, rahip, devlet memurları ve liderler olmak üzere binlerce Polonyalıyı katledecek veya temerküz kamplarına yollayacaktı. Bu Polonyalıların bir kısmı

Sachsenhausen'e gönderilecekti. Örneğin 3 Mayıs 1940 tarihinde Varşova'daki bir hapishanede tutuklu bulunan 1200 Polonyalı Sachsenhausen'e nakledildi. 4 Nisan 1941 tarihinde, Eichberg Devlet Akıl Hastanesi Direktörü ve Nazi Ötenazi Programı işbirlikçilerinden SS hekimi Friedrich Mennecke, Sachsenhausen'de bulunan tutuklular arasında bir seçim yaptı. Seçtiği tutuklular ya çok hasta veya çok zayıf ve çalışacak durumda olmayanlardı. Mennecke bu tutukluların öldürülmesini emretti. SS, seçilen tutukluları Sonnenstein'a götürdü. Sonnenstein aklen veya fiziken engelli olanların sistemli bir şekilde öldürüldükleri bir merkezdi. Alman hekimler bu tutukluları Sonnestein'da gazla öldüreceklerdi.

İlk Sovyet savaş esirleri, 1941 yılının Ağustos ayı sonunda Sachsenhausen'e vardı. SS, 1941 yılının Kasım ayının ortalarına kadar yaklaşık 18 bin Sovyet savaş esirini Sachsenhausen Temerküz Kampı'na tehcir etmişti. 13 binden fazla Sovyet savaş esiri Sachsenhausen'de öldürüldü.

1944 yılının Ağustos ayında cereyan eden Varşova Gettosu İsyanı'na cevaben, Naziler Varşova'da yaşayan Yahudilerin çoğunu şehirden çıkardı ve 65 bin Polonyalıyı temerküz kamplarına yolladı. Nazi kuvvetleri, isyanı Ekim ayında bastırmadan önce 3 bin 500 Polonyalı Sachsenhausen'e gönderilmişti.

1945 yılının Ocak ayında Sachsenhausen'de 13 bini kadın olmak üzere 65 bin tutuklu bulunuyordu. Savaş sırasında temerküz kampları tutuklularının zorunlu olarak silah üretim fabrikalarında çalıştırılmaları gittikçe önem kazanacaktı. Dolayısıyla, Sachsenhausen Temerküz Kampı etrafında ve Berlin Büyükşehri'ndeki silah fabrikaları civarında 60 kadar yan kamp kuruldu, tutuklular burada çalıştırıldı. Sachsenhausen Kampı'ndaki tutuklular aynı zamanda tıbbi deneylerde de kullanıldı.

Sovyet kuvvetleri 22 Nisan 1945 tarihinde Sachsenhausen Kampı'na girdi ve tutukluları salıverdi. Kampta sadece 3000 hasta ve zayıf tutuklu bulunuyordu. Kamptaki kayıtlara göre, SS 140 bin tutukluyu kampa tehcir etmiş, en az 30 bin tutuklu bu kampta öldürülmüştü.[18]

DİPNOTLAR

1 Protocol of the "Wannsee Conference January 20, 1942", www.ghwk.de/engl/protengl.htm

2 Azmi Nihad Erman, "Hitler'in Sütlüce'deki Yahudi Fırını", *Yıllar Boyu Tarih*, Aralık 1978, S. 9, s. 21-23.

3 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, (1951), s.173.

4 Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1 Aralık 2004 tarih ve B.05.1.EGM.0.73.06.04/04.14245-213023 sayılı yazısı.

5 MİT Bilgi Edinme Birimi'nin 30 Eylül 2005 tarihli yazısı. Auswaertiges AMT, Büro Staatssekretar files R29780, Türkei, cilt 6.

6 Auswaertiges AMT, R100844, Inland II Geheim, Auslandreisen nach der Türkei. 19 Ocak 1943 tarihli Almanya'ya giriş ve çıkış vizesi izin belgesi ve Fransa ve Belçika'ya izin belgesi.

7 I.C. Moyzisch, *Operation Cicero The Espionage Sensation of the War*, Wingate, Londra, New York, (1950).

8 Bundesarchiv, NS 19/3537, Karl Hermann Frank'a gönderilen 26 Ocak 1943 tarihli belge.

9 Rus Askeri Arşivleri, Moskova, Dosya 1367/1/8. "Darstellung der Tangkeit sowie wichtigie Ereignisse".

10 Archiv Sachsenhausen, Landgericht Münster Strafverfahren 6 KS 1/61 gegen Heinz Baumkötter u.a., Bd. X (Kopien aus Staatsarchiv Münster) Bd. 390.4 (Bl. 1-133), ID 1/95. 12-13.

11 "Harb levazımı almak üzere Almanya ile yaptığımız mukavele", *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1943.

12 "İngiltereдeki imalât heyetimiz", *Haber Akşam Postası*, 9 Şubat 1943 / "İngiltereдeki Türk imalât heyeti", *Son Telgraf*, 11 Şubat 1943.

13 "Turkish mission to go to Reich", *The New York Times*, 21 Haziran 1943 / "Turk Mission Arrives, Berlin says", *The New York Times*, 25 Haziran 1943 / Turca Bengin, "Hitler'le randevu", *Milliyet*, 9 Ocak 1991.

14 Auswaertiges AMT, Büro Staatssekretar files R29780, Türkei, cilt 6.

15 RSHA Reich Dahiliye Vekâleti ve S.S. bünyesinde bir bölümdü.

16 Türk basın mensupları, Propaganda Vekili Dr. Goebbels'in daveti üzerine Almanya'yı 1942 yılının Temmuz ayında ziyaret ettiler. Heyet, Hariciye Nazırlığı Devlet Sekreteri Baron Von Weizsaecker, Devlet Nazırı Rosenberg ve Matbuat Şefi Dr. Dietriche tarafından kabul edildi. ("Dr. Goebbels Türk matbuat heyetini kabul etti", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1942). Heyette Nadir Nadi, Necmeddin Sadak, Asım Us gibi devrin önemli basyazarları yer alıyordu. Nadir Nadi daha sonra Goebbels ile olan görüşmelerini yayımladı. Bkz. Nadir Nadi, "Gabbels'le bir saat", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1942.

17 Perkel, 1 Ağustos 1941-Eylül 1953 tarihleri arasında Milli Emniyet Hizmetleri Reisi idi. Bkz. Dr. Erdal İlter, *Milli İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*, MİT Basımevi, Ankara, 2002, s. 54.

18 "Sachsenhausen" maddesi, *Holocaust Encyclopaedia*, Birleşik Amerika Holokost Anıt Müzesi, Washington, D.C. Ayrıca bakınız Falk Pingel, "Sachsenhausen", s. 1321-1322, Israel Gutman, (editör), *Encyclopaedia of The Holocaust*, cilt 4, Macmillan Publishing Company, New York, 1990 içinde.

19 Bundesarchiv, NS 19/3537.

Alman arşiv belgelerine göre ziyaret programı[19]

Yazıldığı				Giriş damgasının	Gönderildiği			
Saat	gün	ay	yıl	Basılacağı yer	Saat	gün	ay	yıl
1933	7	1	43					
Yazan								
RSHA								
Sayı: 1193				Telgraf-Telsiz mesajı-Teleks				

Yıldırım RSHA AMT ROEM. 6 No 355 7.1.43. 1933-WE-SS Reichsführer ve Alman Polis Teşkilatı Başkanı'na Berlin RFSS (Reichsführer-SS) Kurmay Karargâhı vasıtasıyla

Gizli

Konu: Türk İstihbarat Teşkilatı'ndan veya Türk polisinden iki görevlinin Almanya'ya ve işgal altındaki bölgelere yapacağı gezi.

Türk İstihbarat Teşkilatı'nın veya Türk polisinin ileri gelen iki temsilcisinin ziyareti ile ilgili son raporuma istinaden, SS Reichsführer'in talimatı uyarınca bazı kısımları değiştirilmiş olan ziyaret programının onaylanması ricasıyla aşağıda bildiriyorum:

14 Ocak. Akşam Viyana'ya varış. İstasyonda gayri resmi karşılama, gayri resmi yemek, opera.

15 Ocak. Viyana'da üst düzey SS ve siyasi yöneticiler veya Emniyet Teşkilatı ve İstihbarat Teşkilatı yönetimi tarafından kabul. Emniyet Müdürü'nü ziyaret ve Emniyet Müdürlüğü'nün bazı bölümlerinin gezilmesi. Üst düzey SS ve siyasi yöneticilerle öğle yemeği. Şehrin gezilmesi.

16 Ocak. Bruenn'deki silah fabrikası ile Bruenn yakınında Gurein'deki takım tezgâhları fabrikasının gezilmesi.

17 Ocak. Otomobille Prag'a gidiş. Protektora Başkan Yardımcısı, Grup Komutanı ve aynı zamanda Polis Şefi Daluege tarafından kabul. Emniyet Teşkilatı Komutanı ile akşam yemeği.

18 Ocak. Prag'ın gezilmesi. Otomobille Pilsen'e gidiş. Skoda fabrikalarının gezilmesi.

19 Ocak. Berlin. İstasyonda SS Staf. Schellenberg tarafından karşılama. Wannsee Konukevi'nde SS Staf. Schellenberg tarafından resepsiyon verilmesi. Potsdam.

20 Ocak. Kriminal Polis Müdürlüğü'nün gezilmesi. SS Grup Şefi Nebe tarafından kabul. Emniyet Teşkilatına ait idareci okulunu ziyaret. Oradaki orduevinde akşam yemeği.

21 Ocak. Yemek. Krupp fabrikalarının gezilmesi.

22 Ocak. Lahey. Üst düzey SS ve siyasi idareciler veya Emniyet Teşkilatı ve İstihbarat Teşkilatı yöneticileri tarafından kabul.

23 Ocak. Araba ile Antwerp'ten Brüksel'e gidiş.

24 Ocak. Paris. Şehrin gezilmesi. Üst düzey SS ve siyasi yöneticiler tarafından kabul, kahvaltı. Emniyet Teşkilatı yöneticileri ile akşam yemeği.

25 Ocak. Paris'te tatil günü.

26 Ocak. Bordo'da şehir, liman ve sahil tesislerinin gezilmesi.

27 Ocak. Otomobille Kuzey Fransa'ya gidiş.

28 Ocak. Paris'te veda ziyaretleri.

29 Ocak. Mannheim-Ludwigshafen'deki J.G.Farbenindustrie'ye ait fabrikaların gezilmesi.

30 Ocak. Berlin. Reichstag'ın oturumuna katılma.

31 Ocak. Rostock'ta Heinkel fabrikalarını ziyaret.

1 Şubat. Sachsenhausen Temerküz Kampı'nın gezilmesi (özel istek).

2 Şubat. SS Grup Şefi Kaltenbrunner tarafından kabul. Muhafız Alayı tesislerinin gezilmesi. Orduevinde SS Grup Şefi Juettner ile öğle yemeği. Akşam Wannsee Konukevi'nde Emniyet Teşkilatı ve İstihbarat Teşkilatı Başkanı'nın başkanlığında büyük veda ziyareti.

3 Şubat. Uçakla (buradan itibaren uçak kullanılması gerekiyor) Posen'e gidiş. Üst düzey SS ve polis şefleri tarafından kabul. Yerleşim yeri ve inşaat uygulamaları vs.'nin görülmesi. Öğleden sonra uçakla Krakov'a gidiş. Akşam Krakov'daki üst düzey SS ve siyasi yöneticiler tarafından kabul.

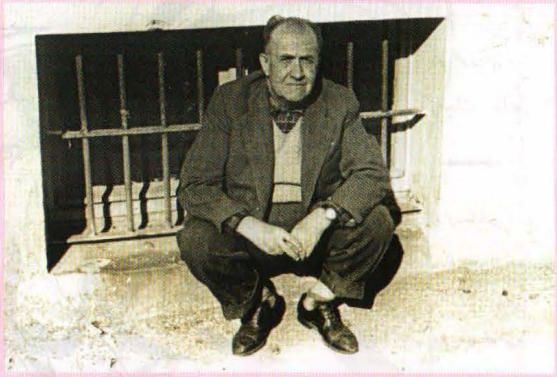
4 Şubat. Krakov'un gezilmesi. Uçakla Kiev'e gidiş. Kiev'deki üst düzey SS ve siyasi yöneticiler tarafından kabul ve birlikte yemek yenilmesi.

5 Şubat. Kiev ve çevresinin gezilmesi. Emniyet Teşkilatı ve İstihbarat Teşkilatı yöneticisi tarafından kabul.

6 Şubat. Uçakla Kiev'den Kırım'a gidilmesi, yolda Saporoşye veya gezilmesi uygun başka bir yerde mola verilmesi. Kırım'daki SS ve siyasi yöneticiler tarafından kabul.

7 Şubat. Otomobille Kırım'ın güney sahiline gidiş.

8 Şubat. Uçakla Kırım'dan Bükreş ve Sofya'ya gidiş. Refakat eden Almanların vedalaşması ve gezinin resmi olarak sona erdirilmesi.

Pepeyi, Toptaşı Cezaevi'nde.

Bu program çerçevesinde, gezi sırasında daha başka neler yapılacağı belirtilmemiştir.
SS Grup Komutanı Daluege ve ilgili üst düzey SS ve siyasi yöneticilere doğrudan buradan haber verilip verilmemesi hususunda kararınızı ve ayrıca bir uçağın tahsis edilmesi için talimatınızı beklediğimizi de arz ederim.
Hariciye Vekâleti Daire Dz'nin bildirdiğine göre, Hariciye Vekili'nin geziyi ve programı onayladığını, ancak vekâletten bir temsilci göndermeyi düşünmediğini belirtirim.
Silah fabrikalarının gezilmesi için Alman Başkomutanlığı'ndan izin aldım.

RSHA AMT ROEM.6
Adına imza Schellenberg, SS Staf.

OSMANLI MİZAHINDA BİR KADIN SEDASI (1914):

LEYLÂK DERGİSİ

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA

Leylâk dergisi, kadınlar tarafından ve kadınlar için çıkarılmış "ilk ve tek Osmanlı kadın mizah dergisi"dir. Dergi, bu özelliğiyle gerçekten de türünün biricik örneğidir. Sırf bu nedenle bile, çok önemli ve çok kıymetlidir. 1914 yılında yalnızca üç sayı çıkarılabilen derginin mizah seviyesinin gayet düşük olması, yazar ve çizerlerinin "hedef kitle" tanımlamasına, yani derginin kadınlar için çıkarılmış olması gerçeğine de bağlanabilir.

Derginin künyesinde, mermer oymalı korkuluklarla çevrilmiş bir balkonda mutlu mesut çiçekleriyle ilgilenen, "modern ve müreffeh" bir hayali Osmanlı kadını gravürü bulunmaktadır.

Osmanlı kadın dergileri ile ilgili olarak, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde kayıtlı olan çok sayıda yüksek lisans ve doktora öğrencimizle birlikte 2002 yılında girişmiş olduğumuz araştırma ve inceleme süreci, ilk meyvelerini çeşitli dönem ödevleri ve master tezleri halinde vermeye başladı. Bu nitelikli, ayrıntılı ve yetkin inceleme ve çalışmalardan bazılarını, yakında bir arada yayımlama bahtiyarlığına erişebileceğimizi ümit ediyorum.

Aslında, Osmanlı kadın dergilerinin önemi ve bizim bu dergilere olan kişisel ilgimiz artık herkesçe malum. Ancak, Osmanlı kadın dergileri arasında haklı yerini alması gereken *Leylâk* dergisinin varlığından, ünlü karikatürist Piyale Madra'nın uzun yıllar önce CNN Türk'e verdiği bir söyleşi sayesinde, tesadüfen haberimiz oldu. Piyale Madra, değerli mizah tarihi araştırmacısı Turgut Çeviker'in 3 ciltlik *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* başlıklı muazzam çalışmasına atıfta bulunarak, kendisinin de mensubu olduğu kadın çizerlik mesleğinin kökeninin, 1914 yılında "Küçük Hanım" imzasıyla çıkarılmış olan *Leylâk* dergisine kadar dayandığını belirtmekteydi.[1] "İlk ve tek Osmanlı kadın mizah dergisi" olması nedeniyle çok ilgimizi çektiği için, *Leylâk* dergisi konusunda yapmış olduğumuz ayrıntılı incelemeyi burada yayımlamaya karar verdik.

İlk sayıda yer alan "Buse" isimli hikâyenin kahramanı, yaşlı fakat zengin olan Abide Efendi'dir. Ruhsâr adlı bir genç kızla evlenir, ancak daha ilk geceden "Amân, sakalınız! gıdıklanıyorum!" bahanesi ile karşılaşır. Hemen bir perukâra koşar, sakalını, bıyığını bir güzel tıraş ettirir. Eve gidip de karısına sarıldığında, "Dadımın muşmula suratına dönmüşsünüz!" cevabını alır.

KÜNYE

Leylâk, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914)-12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914) tarihleri arasında 15 günlük bir yayın olarak çıkarılmış, yaklaşık A4 boyutlarında, sekizer sayfa olarak toplam 3 sayı ve 24 sayfa yayımlanabilmiş kısa ömürlü bir mizah dergisidir. Ancak, hem kadınlar tarafından hazırlanmış ve hem de kadınlar için çıkarılmış olması gerçeği, *Leylâk* dergisini bir "Osmanlı kadın mizah dergisi" olarak algılamamıza yol açmaktadır. Çok sayıda mizah dergisi ve çok sayıda kadın dergisi yayımlanmış olan Osmanlı İmparatorluğu döneminde, "kadın mizah dergisi" katagorisinde ele alınabilecek başka hiçbir dergi bulunmaması, *Leylâk* dergisinin taşıdığı bu tarihsel önemi daha da değerli kılmaktadır.

Leylâk dergisinin 28 Mayıs 1914 Perşembe günü yayımlanmış olan ilk sayısının künyesinde, derginin "sahib-i imtiyâz"ı olarak A.(yın) Cevâd, "ser-muharrir" olarak da "Küçük Hanım" ifadeleri yer almaktadır.[2] Derginin idarehanesi olarak da "Bâbıâli civarında Ebu's-suud Caddesi'nde 50 numero," adresi verilmiştir. Bu adres, aslında *Leylâk* dergisinin toplam üç sayıdan oluşan bütün koleksiyonunu basmış olan Zerâfet Matbaası'nın adresidir.

Leylâk, 20 para gibi nispeten düşük bir ücretle satışa sunulmuştur. Derginin "senelik abonesi 20 kuruş, altı aylığı 11 kuruş" olarak okurlara duyurulmuştur. İlk iki sayı pek iyi dağıtılamamış ve satmamış olacak ki, bir çare olarak üçüncü sayıda bir dağıtımcı ile de anlaşılmıştır. Bu nedenle derginin 25 Haziran 1914 tarihli üçüncü sayısının künyesinde, "mahall-i tevzi'ât: Bâbıâli Caddesi'nde İttihâd-ı Ticâret Kitâbhânesi'dir" bilgisine de rastlanmaktadır.[3]

"Ah bir beyim olsa idi, hiç şüphesiz şimdi şu potinlerimi bağlamak zahmetine girmezdim!"

Leylâk dergisinin künyesinde, mermer oymalı korkuluklarla çevrilmiş bir balkonda mutlu mesut çiçekleriyle ilgilenen, saçı başı açık, yalnızca bir saç bandı takmış bulunan "modern ve müreffeh" bir hayali Osmanlı kadını gravürü bulunmakta-

"Anne: Aferim! Hergün sokak! Hergün gezmek! Olur mu, hiç olmazsa bir güncük de evde otur da görücüye olsun görün!"

"Genç kız: Anneciğim pek güzel söylüyorsunuz, ama! Evde kalsam bir kişi görür, hâlbuki sokâkda..."

— آه ننه جغم! هرگون سوقاق! هرگون گزمك! اولورمی هیچ اوالرزسه بوگونلرده اوده اوطورده اورولمیه اولسون گورون.
— آه ننه جغم پك گوزل سویلیورسكز اما! اوده قالسم بركسی گورور حالبوكه سوقاقده؟ . . .

dır. Leylâk yazısının hemen altında da, "şimdilik onbeş günde bir neşr olunur, edebi mizâh gazetesi" ibaresi okunmaktadır.[4] Ancak, sunuş yazısı olarak yayımlanmış olan "Maksad ve Meslek" başlıklı çıkış duyurusunda, "Muhterem okuyucularımıza her hafta latif kokulu zarif bir demet Leylâk takdim edeceğiz" sözleri yer almaktadır.[5] Zaten, derginin ilk sayısının 7. sayfasında "Muhterem Okuyucularımız" başlığıyla yayımlanmış bir duyuruda, "Gazeteniz bir iki nüsha onbeş günde bir neşr olunacak ve sonraları daha mükemmel olarak haftada bir çıkarılacakdır," denilmiş olması;[6] akla hemen *Leylâk* dergisinin aslında başlangıçta haftalık olarak tasarlanmış, ancak sonradan 15 günlüğe dönüştürülmüş olduğunu getirmektedir.

Derginin "Maksad ve Meslek" başlıklı çıkış yazısı.

"Muhterem okuyucularımıza bir demet Leylâk"

İnsânı ağlatmak güldürmekden kolaydır; fakat ma'rifet, hüner kalemi insânı güldürebilecek süretde istimaldedir.

Pol Dökok

İşte biz de ikinci şıkkı kendimize meslek ittihâziyle, muhterem okuyucularımıza her hafta latif kokulu zarif bir demet Leylâk takdim edeceğiz.

Fakat Leylâkimiz tabiatın kendisine bahş etdiği evsâfdan başka birçok havâssı hâizdir.

Koklayınız! Koklayınız!

Ah ne hoş.

Evet hoş, doyulmaz bir koku... Bu kadar mı..? Hayır, lütfen şu dilrubâ çiçeğin yapraklarını çeviriniz! İşte bu atlas yapraklar üzerine her hafta en muktedir mizâh-nüvislerimiz, san'atkâr fırçalı ressâmlarımız tarafından hayât-ı edebi ve ictimâ'imizin pek latif ve pek müzehhen sahneleri nakş edilecekdir. Leylâk mühecced okuyucularının lütfundan emin olarak hayât-ı matbû'âta atılıyor.

Ey muazzez kari' ve kari'elerimiz

sözden rağbet

Ulu tanrımızdan da yüz aklığıyla muvaffakiyet.

"Maksad ve Meslek." *Leylâk*, No: 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 2.

KAPAKLAR

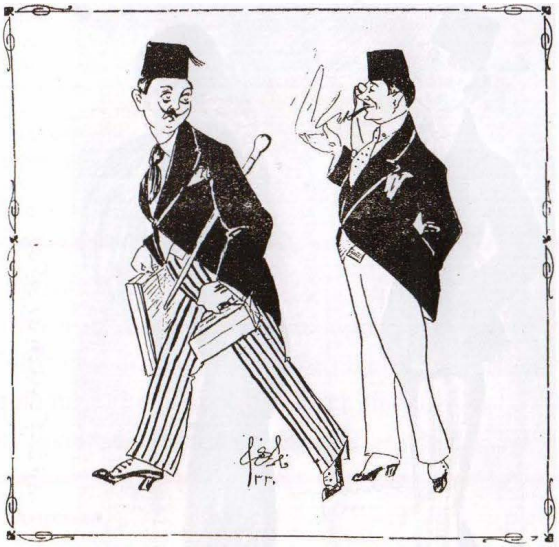
Leylâk dergisinin kapaklarını süsleyen "Küçük Hanım" imzalı karikatürler, dergiyi neden başlangıçtan beri "ilk ve tek Osmanlı kadın mizah dergisi" olarak konumlandırmış olduğumuzu açıklar niteliktedir: 1. sayının kapağında, varlıklı ve modern olduğu anlaşılsın diye güzel bir kanepeye kurulmuş yaşlıca ve kibar bir kadın ve son moda kısa çarşaf ve başörtüsü ile sokağa çıkmaya hazırlanmış olduğu anlaşılan şık bir genç kız karikatürü yer almaktadır. "Aferim! Hergün sokak! Hergün gezmek! Olur mu, hiç olmazsa bir güncük de evde otur da görücüye olsun görün!" diyen annesine; "Anneciğim pek güzel söylüyorsunuz, ama! Evde kalsam bir kişi görür, hâlbuki sokâkda?" cevabını yapıştıran "modern ve müreffeh" görünümlü bir genç kız görülmekte.[7]

2. sayının kapağında yer alan karikatürde, yine çarşafı kısala kısala modern mantoya, başörtüsü de yüksele yüksele modern bir saç bandına dönüşmüş olan bir "zamâne hanımefendisi," bir ayağını sehpanın üzerine atmış, tozluklu ve uzun konçlu son moda iskarpinlerini bağlamakta ve kendi kendine söylenmektedir: "Ah bir beyim olsa idi, hiç şüphesiz şimdi şu potinlerimi bağlamak zahmetine girmezdim!"[8]

3. sayının kapağında yer alan karikatürde ise, "modern ve müreffeh" bir genç kız olduğu hemen her halinden ve özellikle de boynundaki tilki yaka ve elindeki astragan monchon kürkten anlaşılan daracık modern çarşaflı "zamâne genç kızı" önden yürümekte ve kendisini izleyen, sigara içen, baston taşıyan, monokl takan "şıklık budalası" bir "zamâne genci"ne şöyle bir göz süzmektedir: "Biri gider, biri bakar, kabahat kimden kopar?"[9]

KARİKATÜRLER

Leylâk dergisinde yer alan diğer karikatürlere gelince... Az önce ayrıntılarına değinmiş olduğumuz kapak karikatürlerini ve Batı kökenli başka yayınlardan alınmış olduğu gayet belli olan bazı küçük ebatlı vinyetleri de bir kenara bırakacak olursak, 3 sayı ve 24 sayfa yayımlanmış olan *Leylâk* dergisinde toplam 9 karikatür daha yayımlanmıştır. Dergide yer almış olan bu 9 karikatürden üçü, imzasız olarak yayımlanmıştır. Derginin 1. sayısının 5. sayfasında yer alan eşek arabası karikatürü,[10] 2. sayısının 12. sayfasında yayımlanmış olan izci çocuk ve annesi karikatürü,[11] yine 2. sayının 13. sayfasında yayımlanmış iki Osmanlı beyefendisi karikatürü,[12] Batı kökenli başka kaynaklardan alınarak kullanılmış oldukları aşikâr olan ve dergide imzasız olarak basılmış çalışmalardır.

Dergide imzasız olarak yayımlanmış karikatürlerin yanı sıra, 3 çizim de imzalı olarak yayımlanmıştır. Bu karikatür, "Fatma Zehra" imzasını taşımaktadır.

Dergide imzasız olarak yayımlanmış bu 3 karikatürün yanı sıra, 3 çizim de imzalı olarak yayımlanmıştır. Bunlardan, 1. sayının 4. sayfasında yayımlanmış olan ilk karikatür, "Fatma Zehra" imzasını taşımaktadır.[13] Derginin 3. sayısının 20. ve 21. sayfalarında ise "Cevâd Nûri" imzalı ve taslak halinde iki eskiz yer almaktadır.[14] Bu iki eskizin, genelde derginin arka kapağı için gayet düzgün çizimler yapmış olan Cevâd Nûri tarafından hazırlanan asıl karikatürlerin baskıya yetiştirilememiş olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Dergide yayımlanmış olan bu 9 karikatürden, her sayının arka kapağını oluşturan "Cevâd Nûri" imzalı 3 tanesi, gerçekten de görülmeye değer güzellikte işlerdir. 1. sayının 8. sayfasında yer alan arka kapakta, "modern ve müreffeh" olduğu her halinden belli olan bir Osmanlı beyefendisi, küçük şapkasını bir minik tülle tamamlamış olan son derece şık giyimli bir gayrimüslim kadının arkasından iç geçirmekte ve kendi kendisine, "A! Minet'i evde bağlı bırakdım zann ediyordum. Meğerse, arkamdan geliyormuş!" demektedir.[15] 2. sayının 16. sayfasında yer alan arka kapak karikatüründe, son derece şık giyimli, "modern ve monden" görünümlü bir Osmanlı beyefendisi, şık bir kürke bürünmüş "modern ve müreffeh" eşi ile karşılıklı konuşmaktadır: "Bey- Bu sıcakda kürkle yeldirmeyi nasıl giyiyorsunuz! Bâhusûs ortalıkda hiç soğuk yok." "Hanım- Ya sizin soğukluğunuz!"[16] 3. sayının 24. sayfasında yer alan arka kapakta, yine "modern ve monden" görünümlü ve gayet iri burunlu bir Osmanlı beyefendisi, genç ve güzel, "modern ve müreffeh" bir kız ile karşılıklı konuşmaktadır: "Bey- Niçin benimle evlenmemekde ısrâr ediyorsunuz? Hamd olsun hiçbir kusurum yok!" "Hanım- Fakat bir parça 'hım hım' söylüyorsunuz da!"

"Biri gider, biri bakar, kabâhat kimden kopar?"

"Bey- Lakin emin olunuz, özürüm yalnız burnumdadır."[17]

MİZAH YAZILARI

Karikatürlerin aksine, *Leylâk* dergisinde, yayımlanmış olan yazılardan biri hariç hiçbirinde yazarın imzası na rastlanmamaktadır. Derginin çıkış yazısı olan "Maksad ve Meslek,"[18] ve 1. sayının kendince en güçlü mizah duygusuna sahip iki yazısının tam çeviri metnini, okuyucuya bir fikir vermesi için yazımızın ekinde veriyoruz: İstanbul Tramvay Şirketi ile dalga geçen, "Tramvay İdâresi Kazâyı Men' Ediyor"[19] ve kadınlara gençlik vaat ederek büyük paralar kazanan Avrupalı kozmetik şirketlerini ve bu asılsız iddialara hemen kanan saftirik Osmanlı kadınlarını alaya alan "Leylâk'ın Hanımefendilere Mühim Hizmeti."[20] Bu üç yazının içeriğinden ve niteliğinden de açıkça anlaşılacağı üzere, *Leylâk* dergisinin mizah anlayışı oldukça sığ, hitap ettiği kitle de oldukça kıt anlayışlı kişiler olarak belirlenmiş olmalıdır.

Derginin ilk sayısında yer alan "Buse" isimli uzun hikâyenin baş kahramanı yaşlı, pamuk sakallı, ancak "şeref, i'tibâr, servet, herşeye mâlik olan Abide Efendi"dir.[21] Genç bir kız olan Ruhsâr ile evlenir, ancak "murâdına nâil olamadan" daha ilk geceden "Amân, sakalınız! gıdıklanıyorum!" bahanesi ile karşılaşır. "Amân sakalınız terâneci, aylarla devâm eder." Hemen Beyoğlu'nda kıbar bir perûkâra (*berber*) koşar, sakalını, bıyığını bir güzel tıraş ettirir. Ancak, eve gidip de genç karısına bir heves sarıldığında, "Ay! Dadımın muşmula suratına dönmüşsünüz!" cevabını alır.

2. sayının uzun hikâyesi, "Turan Masalları: Lepiska" olarak sunulmuştur.[22] Masalın başkahramanı "Türk oğlu Turgut," annesinin, "Haydı artık git, kendi ekmeğini kendin kazan" dileği üzerine yollara düşer. Turan, ülkesinin "dünyâ güzelinin babası" denilen kötü adamıyla karşılaşır. "İşte güçlü, kuvvetli, dünyâdan bihaber sâf bir genç! Hiç şüphesiz vereceğim tatlı ümidlere aldanacak, hele kızımı teklif edersem akıntıya kapılmış bir çöp parçası gibi her emrime inkıyâd edecek (*boyun eğecek*)," diye içinden geçiren kötü adam, bu arada onun hikâyesini de öğrenir. Artık, "Türk oğlu Turgut," "dünyâ güzeli"nin cazibesine kapılmıştır bir kere... Birçok maceradan ve kötülük girişiminden kurtulduktan sonra, yavuklusuyla birlikte mutlu mesut yaşamaya başlar...

Tramvay idâresi kazâyı men' ediyor

Tramvaylar elektriklendi, ey maaşallah!
Sür'atine (!) imkânına (!) diyecek yok...
Bunlardan başka idâre hüsn-i niyetle
çalışdığını göstermek için ayda yirmi otuz
kişinin tramvay kazâlarına kurbân olması
gibi ufak (!) bir hatâyı istiğferâh hatâ değil
şeyi... ümidsiz şeylerin tekrâr etmesi
zımnında gâyet müsîb bir tedbir düşünerek,
merci'-i âidine arza ihtizâr etmişdir:
Tedbir-i mühim
Ba'demâ tramvaylar yüzünden her kim bir
kazâya uğrayıp vefât ederse hakkında
mücâzât-ı şedide icrâsı karârlaştırıldığı
âhâli-i muhtereme'nin ma'lûmu olmak
üzere i'lân olunur.
Leylâk- Evvel râiyet! Mister Conbol
dönsün!
Mütearakki memleketlerde, meselâ
Amerika'da Avrupa'da günde birkaç bin
kişi otomobil, elektrik tramvayı ve
sâirenin kurbânı olurlarmış.
Leylâk- Benden öyle terakkiye pas!
Tramvay kazâzedelerinden tramvay
idâresine mürâcaâtla: "Me'mûrlarınızın
dikkâtsizliği yüzünden bacağımın birisi
kırıldı. Ya tazminât verirsiniz, veya
mahkemeye müracaat edeceğim."
Müdür: Bir bacağınız mı kırıldı...
Bu kadar ufak bir şey şikâyete bile değmez!
Değil ki tazminât! Hem bu ay zarfında kaç
kişi telef oldu da hiçbiriniz gelip ağzını açıp
da şikâyetde bulunmadı...!

"Tramvay İdâresi Kazâyı Men' Ediyor,"
***Leylâk*, No: 1, 15 Mayıs 1330**
(28 Mayıs 1914), perşembe, s. 5.

3. sayının uzun yazıları ise iki tanedir. M. Râif imzalı "Kanburun Kurnazlığı," yine "dünyâ güzeli" adıyla anılan bir genç kızın masalını anlatır.[23] Eşraftan Köse Bey'in oğlu Dâniş "dünyâ güzeli"ni görüp fena halde âşık olur, babasının hizmetkârı Kambur Nuri'nin "keçi kesme ve pişirme" hilesiyle "dünyâ güzeli"nin konağına girmeyi başarır. "Dünyâ güzeli," Dâniş Bey'e yatakta nasıl yatılacağını (!) öğretmeye çalışırken, kendisini onun koynunda bulur ve masal da burada biter...

3. sayının ikinci uzun hikâyesi de "Tama'kârlığın Neticesi"dir.[24] Masal bu ya, eski zamanlarda bir nedim "tebdîl-i kıyâfet seyâhat eder iken," bir köye misafir olur. Kaldığı evin sâhibi şakacı biri çıkar: "O gece gerek yemek esnâsında gerekse yatma zamânında misâfirle hâne sâhibi arasında birçok letâif cereyân eder."

Nedim, ev sahibinin ahırında bulunan bir mandanın dudaklarını keserek, ev sahibine mandasının bile kendisine hep güldüğünü söyler. Ev sahibi de ondan aşağı kalmaz, misafirin atının kuyruğunu keser, hayvanın gerisine teper, "Sizin hayvânın kuyruğu arkasına kaçmış, bizim manda da ona gülüyormuş," der. İşte, *Leylâk* okurunun "tama'kârlığının neticesi" de, bu gerçekten seviyesiz espirilere tam üç sayı boyunca katlanmak zorunda kalmak olur.

Derginin 2. sayısında, "Elinizde ve belki dilinizde" olan bilmecenin cevabı "Leylâk" olarak açıklanmıştır. Bilmeceyi çözenler arasında çekilen kurada kazananlar ismen duyurulmuşlardır. 2. sayının bilmecesi, "Üç harfli sevimli bir mahlûkum, ma'kûsen (*ters ters*) okunduğumda, mebzûliyeti (*bolluk*) ifâde eder bir kelimeyim," olarak açıklanmış, bilmeceyi çözenler arasından çekilecek kura ile sarih bir süretle yazılmalıdır. Hediyeler cuma, cumartesi, pazar öğleden sonra tevzi' olunur."[25]

Derginin 2. sayısında, "Elinizde ve belki dilinizde" olan bilmecenin cevabı "Leylâk" olarak açıklanmıştır. Bilmeceyi çözenler arasında çekilen kurada kazananlar ismen duyurul-

Dergide kadın okurların ilgisini pekiştirmek amacıyla bir bilmece köşesine de yer verilmiştir. İlk sayının bilmecesi, "Bilmecemiz elinizde ve belki dilinizdedir" olarak duyurulmuştur. "Birinciye bir lirâ-yı Osmânî, ikinciye bir tuvâlet takımı, üçüncüye zarîf bir yazı takımı, onuncuya kadar birer şişe levânta, ellinciye kadar şık birer kartpostal takdîm edilmiştir."

BİLMECELER

Döneminin özelliklerini taşıyan bütün Osmanlı kadın dergilerinde ve çocuk dergilerinde olduğu gibi, "ilk ve tek Osmanlı kadın mizah dergisi" olarak konumlandırmış olduğumuz *Leylâk* dergisinde de kadın okurların ilgisini pekiştirmek ve hatta sonraki sayılara rağbetlerini artırmak amacıyla bir bilmece köşesine yer verilmiştir. İlk sayının bilmecesi, "Bilmecemiz elinizde ve belki dilinizdedir" olarak duyurulmuştur. Bilmecenin ekinde yer alan "Mükâfatlarımız" bölümü de derginin hedeflediği okur kitlesi açısından gayet önemli ipuçları vermektedir: "Birinciye bir lirâ-yı Osmânî, ikinciye bir tuvâlet takımı, üçüncüye zarîf bir yazı takımı, onuncuya kadar birer şişe levânta, ellinciye kadar şık birer kartpostal takdîm edilecek. İhtâr adresler

Derginin bilmece sayfası kadın okurlardan ziyade giderek artan oranda onların okul çağındaki çocuklarının ilgisini çekmiştir.

Nermîn cildler buruşmasın, saçlar dökülmesin!..

Yalnız Hanımefendilere.

Şimdiye kadar hanımlarımız gençleşmek için Avrupa'nın bir takım muzır pudraları, düzgün, krem ve tuvalet suları gibi müstahzarâtına rağbet ediyorlar, fakat neticede ne oluyor, nermîn cildleri buruşuyor, saçları dökülüyor, gençleşemeden ihtiyâr oluyorlar!? Biz buna çâre bulduk, hem nasıl biliyor musunuz? Yukarıda arz etdiğimiz muzır mevâddı kullanmıyarak iki kelimecik lakırdı ile... Söyleyeceğimizi yapacak hanımefendi altmış yetmiş yaşında bile olsa herkes o hanımı yirmi, nihayet otuz yaşında diyecekdir. Ey erkekler, gibisi ediniz, sizin için kimse böyle güzel bir şey keşf etmedi. Fakat sakın merak etmeyiniz, inşaallah yakında sizlere daha mühim tebşîrâtda bulunacağız. Gençleşmek arzû eden hanımlarımız vâzih adresleriyle iki kuruşluk pul yollarlarsa seri'an gençlik çâresini yazar yollarız.

"Leylâk'ın Hanımefendilere Mühim Hizmeti," *Leylâk*, No: 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 6.

"Leylâk'ın Hanımefendilere Mühim Hizmeti." yazısı kadınlara gençlik vaat ederek büyük paralar kazanan kozmetik şirketlerini ve bu asılsız iddialara kanan saftirik Osmanlı kadınlarını alaya alıyor.

Asıl karikatür baskıya yetiştirilemediğinden, onun yerine eskizinin konulduğu da oluyordu.

"Birinciye altın kurşun kalem, ikinciye yarım lirâ, üçüncüye şık bir baston yâhûd şemsiyye, onuncuya kadar üçer, ellinciye kadar birer tane kartpostal verilecekdir" denilmiştir.[26] İlk sayıda yapılmış olan uyarılara ek olarak, "İki kuruşluk pul gönderen hanımefendilerin lütfen adreslerini daha okunaklı bir süretde yazıp tekrâr yollamalarını istirhâm eyleriz," duyurusu da yer almaktadır.

Derginin 3. sayısında, "üç harfli sevimli bir mahlûkum, ma'küsen (*tersten*) okunduğumda, mebzûliyeti (*bolluk*) ifâde eder bir kelimeyim," bilmecesinin cevabı "koç - çok" olarak açıklanmıştır. Bu sayının bilmece sorusu ise "Kadınlar gizler, erkekler gözler" olarak duyurulur. Bu bilmecenin cevabının ne olduğunu bilmiyor ve derginin 4. sayısı çıkmamış olduğu için bir türlü öğrenemiyoruz, ancak, doğru cevabı bularak dergiye ileten kadın okurlar arasında yapılacak çekiliş sonucunda, "Birinciye bir yazı takımı, ikinciye bir cep sâati, üçüncüye bir futbol topu, onuncuya kadar birer levânta, ellinciye kadar ikişer, yüzüncüye kadar kadar birer kartpostal takdim edilecek" olduğunu biliyoruz.[27]

Leylâk dergisinin bilmeceleri, bizlere derginin okur ve hedef kitlesi konusunda önemli ve ayrıntılı ipuçları vermektedir. Derginin, bilmeceyi çözenler arasında yapılacak olan çekiliş sonucunda kazananlara verileceği ilan edilen ikramiyeler ve bunları kazanan talihlilerin isim listeleri incelendiğinde, derginin bilmecelerinin kadın okurların değil, giderek artan oranda onların okul çağındaki çocuklarının ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. Sonuçta, bilmece çekilişlerine neredeyse yalnız çocuklar katıldığı için, derginin ilk sayısında "tuvâlet takımı" olarak ilan edilmiş olan büyük ödülün, zamanla üçüncü sayıda nasıl "futbol topu"na dönüştüğü gerçekten de dikkat çekicidir.

DUYURULAR VE İLANLAR

Leylâk dergisinin çıkışını haber veren duyurularda, dergide "Şeker Amca" adında bir romanın tefrika edileceği de belirtilmiştir. Ancak, ilk sayıda "İ'tizâr" başlığıyla yayımlanmış olan bir duyuruda, derginin "Kesret-i müneriçâtdan (*içeriğinin dolu olmasından dolayı*) Şeker Amca nâmındaki romanımız derc edilememişdir. Muhterem okuyucularımızda(n) afv taleb ederiz. Şeker Amca ismi gibi tatlıdır. Çok memnûn olacaksınız," denilmektedir.[28] Ancak hemen belirtmekte fayda var, Şeker Amca isminde bir roman, derginin 2. ve 3. sayılarında da yayımlanmamıştır.

Derginin 2. sayısında, "Teşekkür" başlıklı bir duyuru yer alır: "Gazetemiz hakkında muhterem kar'i ve kar'ielerimizin ibzâl buyurdukları âsâr-ı nezâket ve teveccühâta karşı bütün mevcûdiyetimizle beyân-ı teşekkür ederiz."[29] Belki de bu teveccühten ve okur desteğinden aldığı cesaretle, *Leylâk* dergisi 2. sayısında okurları arasında açacağı "Mizâhi Bir Hikâye Müsâbakası"nı ilan eder. Birinciye yine "şık bir yazı takımı," ikinciye de "edebî bir kitâb" verilecekdir.[30] Ancak, 3. sayıda bu yarışma ile ilgili hiçbir bilgiye rastlanmaması, başvuru ve katılımın düşük olması nedeniyle yarışmanın başlamadan iptal edilmiş olduğunu akıllara getirmektedir.

Leylâk dergisi, üç sayı süren kısa yayın ömrü boyunca hiç ilan almayı başaramamıştır. İlk sayıda, derginin

Leylâk'ta neler yayımlandı?

Leylâk, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe.

Karikatür	s. 1	kapak
Maksad ve Meslek	s. 2	duyuru
Buse	s. 2-5	hikâye
Tramvay idâresi Kazayı Men' Ediyor	s. 5	mizah
Leylâk'ın Hanım Efendilere Mühim Hidmeti	s. 6	mizah
Çiçekli Şakalar	s. 7	fıkra
Bilmece	s. 7	duyuru
İ'tizâr	s. 7	duyuru
Muhterem Okuyucularımız	s. 7	duyuru
Zerâfet Matbaası	s. 7	ilan
Karikatür	s. 8	arka kapak

Leylâk, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe.

Karikatür	s. 9	kapak
Turân Masalları: Lepiska	s. 10-14	masal
Cicili Şakalar	s. 14	fıkra
Bilmece	s. 15	duyuru
Teşekkür	s. 15	duyuru
Müsâbaka	s. 15	duyuru
İhtâr	s. 15	duyuru
Karikatür	s. 16	arka kapak

Leylâk, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914), perşembe.

Karikatür	s. 17	kapak
Kanburun Kurnazlığı	s. 18-19	masal
Tama'kârlığın Neticesi	s. 19-21	masal
Muhâvere	s. 22	fıkra
Bilmece	s. 23	duyuru
Nevsâl-i Millî	s. 23	ilan
Hayât-ı Nisvânın Serâir-i İnkişâfı	s. 23	ilan
Karikatür	s. 24	arka kapak

basılmakta olduğu Zerâfet Matbaası'nın ilanı yer alır: "Zerâfet Matbaası: Kitâb, gazete, risâle, evrâk-ı resmiye ve ticârtye, i'lânât misillû işleri sür'at-i mümkûne ile pek nefis sûretde tab' eder. Sözün en özü Leylâk'tır."[11] Derginin 3. ve son sayısında, kadınlar için yayımlanmış olan Nevsâl-i Milli ve Hayât-ı Nisvânın Serâir-i Inkişâfı kitaplarının duyuruları da yer almaktadır.[12]

SONUÇ

Sonuç olarak, *Leylâk* dergisi, Osmanlı Imparatorluğu döneminde kadınlar tarafından ve kadınlar için çıkarılmış "ilk ve tek Osmanlı kadın mizah dergisi"dir. Bu özelliğiyle, *Leylâk* dergisi gerçekten de türünün biricik örneğidir. Sırf bu nedenle bile, çok önemli ve çok kıymetlidir. Derginin mizah seviyesinin gayet düşük olması, yazar ve çizerlerinin "hedef kitle" tanımlamasına, yani derginin kadınlar için çıkarılmış olması gerçeğine de bağlanabilir.

Leylâk dergisi, belki de sırf bu nedenle, çocuksu karikatürler, acemice çizilmiş eskizler, kaba taslaklar ve gerçekten de bir çocuk dergisinde bile yayımlanamayacak acemilikteki espirilerden oluşan "mizah" yazılarının bir araya geldiği bir "Osmanlı kadın mizah dergisi" olmaktan ileri gidememiştir. Yine de, yalnızca ve tamamen Osmanlı kaynaklarına dayanmış olması, özellikle de Osmanlı modernleşmesini hicveden "modern ve müreffeh" "küçük hanım"; "modern ve monden" "Osmanlı beyefendisi"; "şıklık budalası" "zamâne genci" ve hepsinden önemlisi, "varlık budalası" "zamâne hanımefendisi" tiplemeleriyle, yaşadığı döneminin toplumsal problemlerini ve değer yargılarını bizlere gayet eleştirel bir gözle aktarmaktadır.

DR. YAVUZ SELİM KARAKIŞLA,
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ

آ ! (مینت) ی اوده باغل یراقدم ظن ایدیوردم مکرر آرقه‌مدن گلیورمش ! . . .

"A! Minet'i evde bağlı bırakdım zann ediyordum. Meğerse, arkamdan geliyormış!"

DİPNOTLAR

1 Turgut Geviker, *Gelişim Sürecinde Türk karikatürü*, cilt. II: *Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918*, İstanbul, Adam Yayınları, 1988 s. 202-203

2 *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 1, kapak.

3 *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914), perşembe, s. 17, künye

4 *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 1, künye.

5 "Maksad ve Meslek," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 2.

6 "Muhterem Okuyucularımız," *Leylâk* No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe., s. 7

7 *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s.1, kapak.

8 *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 9 kapak

9 *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914), perşembe, s. 17, kapak.

10 *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs1914), perşembe, s. 5.

11 *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 12.

12 *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 13

13 *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 4

14 *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 20-21

15 *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 8, arka kapak

16 *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 16, arka kapak

17 *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914) perşembe, s. 24, arka kapak.

18 "Maksad ve Meslek," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 2.

19 "Tramvay İdâresi Kazayı Men' Ediyor," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe s. 5.

20 "Leylâk'ın Hanımefendilere Mühim Hidmeti," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 6

21 "Buse," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 2-4

22 "Turan Masalları: Lepiska," *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe s. 10-14.

23 M. Râif. "Kanburun Kurtuluşu," *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914), perşembe s. 18-19

24 "Tama'kârlığın Neticesi," *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran1914), perşembe s. 19-21.

25 "Bilmece," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 7

26 "Bilmece," *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 15

27 "Bilmece," *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914) perşembe, s. 23.

28 "Tüzâr," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), perşembe, s. 7.

29 "Teşekkür," *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 15.

30 "Musâhaka," *Leylâk*, No. 2, 29 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914), perşembe, s. 15.

31 "Zerâfet Matbaası," *Leylâk*, No. 1, 15 Mayıs 1330 (28Mayıs1914), perşembe, s. 7.

32 "Nevsâl-i Milli," *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914), perşembe, s. 23; "Hayât-ı Nisvânın Serâir-i İnkişâfı," *Leylâk*, No. 3, 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914) perşembe, s. 23.

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'YA KARŞI SAVUNMADA

BEKTAŞİ MÜCAHİT ALAYI VE BALABANLILAR

VATAN ÖZGÜL

Bektaşi Mücahit Alayı, 1915 yılı sonbaharının bitiminden 1916 Nisan'ına kadar savaşın içinde olmuştur. Askeri eğitimi yetersiz olan bu alayın, yoğun çarpışmaların olduğu dönemde ve çetin kış şartlarında katıldığı Erzurum cephesinde önemli katkıları olmuştur. Bölgede devam eden dinsel tartışmanın Dersim ve çevresinde yaşayan Alevi aşiretler üzerinde yarattığı rahatsızlıktan dolayı yöre Alevilerinden beklenen mücahit desteği bulunamamış, toplam 1000 kişilik bir mücahit grubuyla alelacele mücadelelere dahil olunmuştur.

Bektaşi Mücahit Alayı'nın ancak yarısı görüntüye girebilmiş. Kaba bir gözlemle, yaklaşık 500 kişi; tam mevcut 1000 civarında olmalıdır. 1915 Sonbaharı.

Fotoğraf: *Cumhuriyetin Aile Albümleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

İl. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan İttihat ve Terakki Partisi 11 Haziran 1913'te iktidara gelmiş, 1914 yılı sonlarında da Osmanlı İmparatorluğu 1. Dünya Savaşı'na sokulmuştu.[1] Mart ayı başında Bitlis'in alınması üzerine, Edirne'deki 16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Diyarbakır'a gönderildi. Kendisi bu arada generalliğe yükselmişti. 3. Ordu, üç mıntıkaya ayrılmıştı:

Mıntıka: Van Gölü-Oğnut arası. Komutanı: Mustafa Kemal Paşa. Kuvveti: 16. Kolordu.

Mıntıka: Oğnut'tan Karasu'ya kadar olan bölge. Komutanı: Yusuf İzzet Paşa. Kuvveti: 9. ve 10. kolordu.

Mıntıka: Karasu'dan Karadeniz'e kadar olan bölge. Komutanı: Fevzi Paşa (Çakmak). Kuvveti: 5. ve 11. kolordu.

3. Ordu geniş bir cepheye yayılmış olduğundan, Trakya'daki 2. Ordu Diyarbakır-Elazığ bölgesine nakledildi. 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet (Furgaç)[2] Paşa Diyarbakır'a gönderildi ve Mustafa Kemal komutasındaki 16. Kolordu, 2. Ordu komutanının emrine verildi. Böylece, daha önce 3. Ordu komutanının emir ve komutasında olan 1. mıntıka (16. Kolordu) 2. Ordu bünyesine katılmış oldu.

3. Ordu'nun başında Mahmut Kamil Paşa bulunmaktaydı. Ordusunun birçok temel ihtiyaçtan yoksun olduğunu başkomutanlığa bildirmiş, hatta durumu görmesi için Sadrazam Talat Paşa'yı cepheye davet etmişti. Ancak bu çabası sonuçsuz kaldı. Mahmut Kamil Paşa durumu bizzat iletmek üzere İstanbul'a da gitmiş, Erzurum savaşı başlamadan

önce görevine dönmüştü. Ancak paşa birkaç hafta sonra istifa edecek, yerine, Trakya'daki 2. Ordu Komutanı Vehip Paşa atanacaktı.[1]

1915 kışı oldukça ağır geçmiş, üstelik tifus ve dizanteri salgınından dolayı 3. Ordu oldukça güç duruma düşmüştü. Mücadeleler Kars ve Van çevresinde yoğunlaşmış, bu sırada da Ermeni isyanları baş göstermişti. Bu olumsuz gelişmelerin devamında, Ruslar da Erzurum merkezine doğru ilerleme fırsatı bulmuşlardı.[4] Paşa'yla görüşme yaptıklarını iddia etmektedir.[6]

Bu yörede yetişmiş olmasından ve belki de ikna yeteneğinden dolayı Vali Sabit'in bu toplantıya aracılık etmesi tesadüf değildir. 1909 Eylül sonlarında vekâleten, 1910 başlarında ise asaleten Dersim mutasarrıflığına atanan İttihat ve Terakki Partisi üyesi ve Kemahlı Sağıroğullarından Sabit Bey, gösterdiği gayret ve etkinliklerinden dolayı 1914'te Elazığ Valiliği'ne getirilmişti. Vali Sabit, 1. ret liderleri Vali Sabit'in davetini kabul etmiştir. Dolayısıyla Nuri Dersimi, aşiretlerin bu davete katılmasının kabul edilemez bir durum olduğunu, buna karşın bazı aşiret liderlerinin bu daveti kabul ederek tasvip edilmeyen bir eylemde bulunduklarını ima etmektedir. Bizce bu ifadelerde bir çelişki bulunmaktadır. Eldeki belgelere göre, Balabanlıların 1910 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldıkları ve sonraki dönemde de Ruslarla mücadele içinde oldukları görülmektedir.

Nuri Dersimi'ye göre, Dersim'de yaşayan aşiretler I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı mücadeleye katılmaya sıcak bakmıyorlardı. Dersimi, Enver Paşa'nın 1915 yazında Dersim'deki aşiret liderlerini Elazığ'a davet ettiğini yazar. Aşiretlerin çoğu daveti kabul etmezken, batı Dersim'de yaşayan bazı aşiret liderleri Vali Sabit'in ısrarlarıyla Enver ve Talat paşayla görüşürler.

Dersim'deki savunmanın örgütlenmesi ve aşiretlerin buna katılımıyla, merkezden Enver ve Talat paşalar ilgileniyorlardı. Elazığ Valisi Sabit Bey (solda) bunun için aşiretlerle görüşüyordu.

Talat Paşa'nın fotoğrafı, Taylan Sorgun'un *Mütareke Dönemi ve Bekir Sıtkı Bölüşü* kitabından alınmıştır.

Kendisini Kürt milliyetçisi olarak tarif eden Nuri Dersimi'ye[5] göre, Dersim'de yaşayan aşiretler I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı mücadeleye katılma düşüncesine sıcak bakmıyorlardı. Dahası Nuri Dersimi, 1915 yılının yaz aylarında Enver Paşa'nın Vali Sağıroğlu Sabit Bey aracılığıyla Dersim yöresinde yaşayan aşiret liderlerini Elazığ'a davet ettiğini bildirmektedir. Aşiretlerden birçoğunun bu daveti kabul etmediğini, sadece batı Dersim'de yaşayan bazı aşiret liderlerinin, Vali Sabit'in ısrarları üzerine Enver Paşa ve Talat

Dünya Savaşı öncesinde Elazığ'daki hizmetlerinden dolayı, zamanın Dahiliye Nazırı tarafından başarılı bir yönetici olarak görülüyor, takdir ediliyordu.[7] Yeri gelmişken, Kemahlı Sağıroğularının Erzincan ve çevresinde etkin bir cemaat/aile olduğunu belirtmekte fayda var. Nitekim milletvekili olarak meclise, Gül Ağa ile birlikte İttihat ve Terakki için çalışan Sağıroğullarından Halet Bey[8] seçilmişti.[9]

Nuri Dersimi'nin[10] düşüncesine göre, yalnızca "etik dışı davranan" aşi-

Böylesi bir davetin, Balabanlılar gibi Ruslarla mücadele eden aşiretlerce[11] kabul edilmemesi için herhangi bir neden olmadığını söyleyebiliriz. Kanaatimizce Nuri Dersimi, bahsettiğimiz bu olayları taşıdığı kimlik ve konumundan dolayı farklı bir düzlemde aktarmaya çalışmıştır.

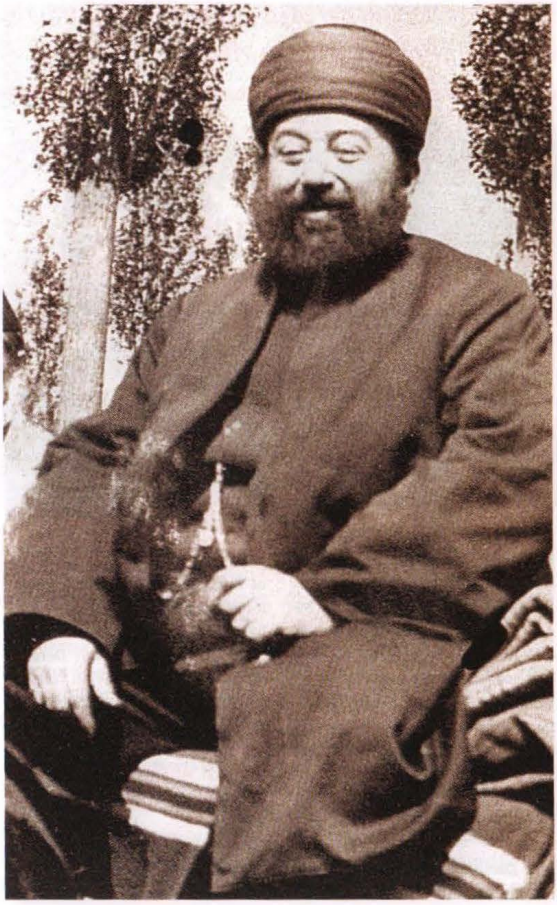
BEKTAŞİ MÜCAHİT ALAYI (MÜCÂHİDÎN-İ BEKTÂŞİYYE)

Elazığ'da yapılan toplantı, Dersim'de yaşayan bazı aşiret liderleri, Vali Sabit, Enver Paşa ve Talat Paşa arasında

gerçekleşir. Toplantıda bu aşiretlerden bir kuvvet oluşturulması görüşü kabul edilir. Dersim'de yaşayan aşiretlerin Alevi olmasından dolayı, bu aşiretleri örgütlemesi amacıyla Çelebi Cemalettin Efendi'den yardım alınması kararı benimsenir.[12] Bunun yanı sıra Çelebi Cemalettin ile Osmanlı ordusu arasında, geçmişi birkaç seneye dayanan bir ilişkinin ve iletişimin olduğu görülmektedir. Nitekim, 14 Haziran 1914 tarihli bir belgeye göre, Çelebi Cemalettin Osmanlı Donanması'na verdiği destekten dolayı madalyayla ödüllendirilmiştir.[13]

Örgütlenmenin önderi olarak Çelebi Cemalettin'in seçilmesi, hiç şüphesiz tesadüfi ya da üstün körü alınmış bir karar değildir. Öncesinde İttihat ve Terakki'nin yaptırmış olduğu etnik-sosyolojik alan araştırmaları çerçevesinde Aleviler, Bektaşiler ve aşiretler hakkında bilgiler toplanmıştı. Büyük bir olasılıkla bu çalışmalardan elde edilen sonuçların ışığı altında, dinsel kimliği ve et-

"Osmanlılığın en büyük rüknü olan Kürtlük şerefini de i'lâ ediniz" sözü nedeniyle, Vali Sabit'in Erzincan-Dersim çevresindeki toplulukları Kürt olarak algıladığı düşünülebilir. Valinin ifadesi, destek kazanmaya yönelik politik bir tavırdır. Bu ifade, İttihat-Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Hilmi Bey'in Gül Ağa'ya gönderdiği telgraf ve mektubundaki hitap şeklini anımsatmaktadır.

Çelebi Cemalettin Erzincan'a geldikten sonra, oluşturduğu Bektaşi Mücahit Alayı ile Erzurum Cephesi'ndeki mücadeleye katılır.

kinliğiyle tanınan Çelebi Cemalettin'in, yöre Alevilerinin örgütlenmesi konusunda uygun bir karakter olacağı kanaati belirmişti. Ancak İttihat ve Terakki yöneticileri, Çelebi Cemalettin'in gelecekte kendisine ait bazı düşünceleri empoze etmeye çalışarak yöre Alevilerinden bir kısmının tepkisini alacağını ve dolayısıyla beklenen desteği toplayamayacağını öngörememişlerdi.[14]

Yapılan toplantı ve alınan kararların ardından Çelebi Cemalettin destek toplamak için Kırşehir'den yola çıkar ve ilk olarak Sivas'a uğrar. Oluşturduğu Bektaşi Mücahit Alayı[15] ile birlikte 1915 yılının sonunda Erzincan'a ulaşır. O sırada Erzincan merkezinde subay olan Nuri Dersimi, Menzil Müfettişliği Kurmay Kaymakamı Ali Rıza tarafından ordu emri ile Çelebi Cemalettin'in danışmanı olarak tayin edilir. Çelebi Cemalettin Erzincan'a geldikten sonra, oluşturduğu Bektaşi Mücahit Alayı ile Erzurum cephesindeki mücadeleye katılır.[16]

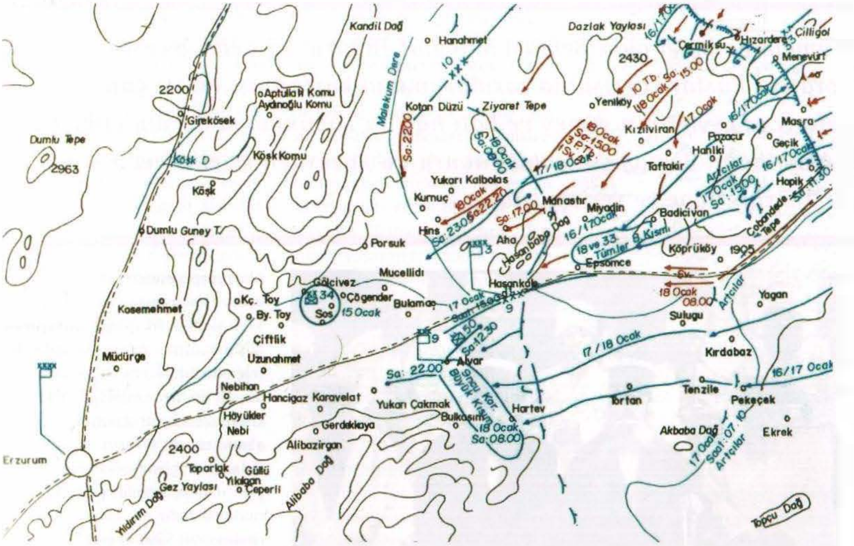
Çelebi Cemalettin Efendi'nin aradığı ve umduğu desteği Dersim ve çevresinde bulduğu söylenemez. Her ne kadar Dersim ve çevresinde yaşayan aşiretlerin çoğunluğu Alevi olsa da, Alevilik içindeki farklı dini önderlere bağlılık anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan dinsel ayrımdan dolayı, bu yörede yaşayan tüm Alevi aşiretlerin Çelebi'ye destek verdiği-

ni söylemek ya da böylesi bir beklenti içinde olmak pek akılcı olmayacaktır.[17] Bunun yanı sıra Çelebi'nin, tüm Bektaşi ve Alevilerin lideri gibi davranarak destek araması da bir sonuç getirmemiştir. Çelebi Cemalettin, Erzıncan'da birleştirici-uzlaştırıcı bir tavır içinde olması gerekirken, Alevi Görgü (Musahip) Cem törenindeki bir noktayı tartışmış ve tartıştırmış, ayrıca kendi düşüncesini dayatmak için çaba sarf etmiştir. Tarik-Pençe tartışması[18] olarak nitelendirebileceğimiz bu durum, yöre Alevilerinde Çelebi'ye destek verme konusunda çekince yaratmıştır.[19] Gül Ağa ve aşireti de aslında, "tarik" ile ibadet eden dinsel bir anlayışa ve önderlere sahipti.[20] Ancak Gül Ağa, yaşanan bu olumsuz gelişmelere rağmen Çelebi ve yandaşı olan bazı dini önderlerin çıkardığı ve yörede dinsel anlamda tanrısızlık yaratan bu tartışma ortamından etkilenmemiş, mücadeleler sırasında aşiretiyle beraber Bektaşi Mücahit Alayı'na destek vermiştir.

Yoğun kış, mücadelenin koşullarını zorlaştırır. Bu sırada 3. Ordu, eline geçen birliklerle cepheyi takviyeye devam etmektedir. 1000 kişilik mevcuduyla 2 taburdan oluşan Bektaşi Mücahit Alayı'na, 15 Ocak 1916'da Erzurum'dan Hasankale'ye hareket emri verilir.

Bektaşi Mücahit Alayı'nın mevcudu hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hülya Küçük, çalışmasında Mimar Hikmet'i kaynak göstererek, Bektaşi Mücahit Alayı içinde, suçlarından muaf sayılmaları vaadiyle alaya katılan bazı mahkûmların olduğunu ifade etmektedir. Küçük, Veliyeddin Çelebi'nin "Hâkimiyet-i Milliye"deki beyannamesinde, bu alayda 7000 kişinin bulunduğunu iddia ettiğini aktarmaktadır. Bu sayı kanaatimizce Veliyeddin Çelebi tarafından abartılmıştır. Nitekim ATASE Arşivi'ndeki belgelerden hareketle hazırlanan bir çalışmada, bu alayın 1000 mevcutlu olduğunu yukarıda ifade etmiştik.[21]

Hasankale'de bulunan 3. Ordu Komutanı, bir gün sonra Erzurum'dan Hasankale'ye gelmiş olan Bektaşi Mücahit Alayı'ndan 500 kişilik bir taburu Karabıyık-Dazlak yaylasına, Hasankale'ye inen istikameti kapsayan Kızılviran-Yeniköy hattını tutmak üzere 34. Piyade Tümeni emrine gönderir.[22] Diğer tabur ise Hasankale'de bekletilmektedir. O gece Rusların Hasankale'ye doğru yaptıkları saldırılar sonrasında, 3. Ordu Komutanlığı tüm ordunun güvenliği açısından daha yararlı olacağı düşüncesiyle bir yazı yayınlayarak, Erzurum'a doğru çekilme emri verir. Ordunun çekilme emri, Erzurum Valisi Tahsin Bey'e de duyurulur. Müdafa-yı Milliye komutanı olarak görevlendirilen Tahsin Bey'e, halktan eli silah tutanların hepsini silahlandırması emri verilir. Ayrıca Tahsin Bey, Tortum ve Hasankale'deki hükümet evrak ve paraları ile yerli halkın Erzurum'un batısına gönderilmesini sağlamakla görevlendirilir.

15-18 Ocak 1916 günlerinde Erzurum Cephesi ve Bektaşi Mücahit Alayı'nın görev alanı.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekatı I-II, cilt II, kroki 3, Genel Kurmay Başkanlığı Yayını, Ankara 1993

16 Ocak gecesi, 34. Piyade Tümeni'ne bağlı olarak mücadele eden Bektaşi Mücahit Taburu 9. ve 11. kolorduyu Rusların karşısında düştüğü zor durumdan kurtarmış, ertesi gün Hızardere-Çermiksu köylerinin güney ve batı hattını savunmaya devam etmişti. Bu sırada (büyük ihtimalle Hasankale'de beklemekte olan) Bektaşi Mücahit Taburu da, 102. Piyade Alayı'ndan bir tabur, bir sahra top takımı ve bir dağ bataryasıyla birlikte kuzeyden gelebilecek tehlikeye karşı Ziyarettepe civarına yerleştirildi. Bu kuvvetlerin hepsi 18. Tümen Komutan Vekili Emin Bey'in emrine verilmişti. 34. Piyade Tümeni dahil tüm birliklerin Hasankale'nin batısına sorunsuz bir şekilde geçmesi, yani geri çekilme planı-

nın işlemesi, Emin Bey komutasındaki birliklerin görevlerini başarıyla gerçekleştirmesine bağlıydı.

Rusların asıl taarruzu, 34. Piyade Tümeni'nin bulunduğu alanda yoğunlaşmaktaydı. Bu arada Vali Tahsin birkaç gün içinde yaklaşık 1200 kişilik gönüllü ile 2 alaylı "Müdafaa-yı Millîye Tümeni" oluşturmuştu ve iki alay daha oluşturmak üzereydi. Bektaşi Mücahit taburlarından biri, 21 Ocak 1916'da Hasankale ile Erzurum arasında, Çiftlik Köyü civarında bulunmaktaydı. Bu mevzilerdeki savaşlar ocak ayı sonuna kadar devam etti.

Elazığ Valisi Sabit Bey'in 21 Ocak 1916 tarihinde göndermiş olduğu telgraftan, Gül Ağa'nın 2 taburlu Bektaşi Mücahit Alayı'ndan bir taburun komutan yardımcılığı görevini yürütmekte olduğunu öğreniyoruz. Dolayısıyla, hemen önceki dönemde Gül Ağa'nın, Çelebi Cemalettin ve/veya Bektaşi Mücahit Alayı'nın kurulması aşamasında etken olan Enver Paşa, Talat Paşa ve Vali Sabit gibi üst düzey asker ya da yerel yöneticilerle görüşüp böylesi bir görevi aldığı düşünülebilir. Kuvvetle muhtemeldir ki Enver Paşa, Talat Paşa, Vali Sabit ve bazı Dersimli aşiret liderlerinin bulunduğu toplantıya, Balaban Aşireti Lideri Gül Ağa da katılmış ve ardından Bektaşi Mücahit Alayı'nda görev üstlenmişti.[23]

Alayın Erzurum şubesinin başında Cemalettin Çelebi'nin, Erzincan şubesinin başında da yüzbaşı rütbesiyle Sıtkı Baba'nın[24] yer aldığı iddia edilmektedir. O dönem Cemalettin Çelebi'nin danışmanı olan Nuri Dersimi ise, Sıtkı adlı bir kişinin "Çelebi Cemalettin'in özel katibi" olarak görev yaptığını ifade etmektedir.[25] Bizce burada kastettiği kişi Sıtkı Baba'dır. Bu bilgileri ele aldığımızda, Sıtkı Baba ile Gül Ağa'nın, Bektaşi Mücahit Alayı'nın Erzincan'da bulunan taburunun başında beraber görev yaptıkları gibi bir izlenim doğmaktadır.[26]

Yukarıda bahsettiğimiz Vali Sabit tarafından gönderilen telgraf, etnik-sosyoloji ve o bölgede görev yapan bir bürokratın Dersim'de yaşayan aşiretlere hitap biçimini göstermesi açısından ilgi çekicidir. (Vali Sabit'in telgrafı için bkz. 57. sayfadaki kutu.)

Bu telgraftan, Gül Ağa'nın daha önce Vali Sabit Bey'e bir telgraf göndermiş olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, Bektaşi Mücahit Alayı çerçevesinde yürütülen mücadeleler konusunda Gül Ağa'nın Vali Sabit ile bazı fikirlerini paylaştığını düşünebiliriz. Aynı zamanda bu telgrafta birçok ima da bulunmaktadır. Metin, her kesimden insanı etkileyebilecek bir anlayışla kaleme alınmıştır ve "onların da sizin gibi fedakârlık göstereceklerine kaniyim" ifadesi, gizli bir çağrıyı da barındırmaktadır. Bu imalı ifade üzerinden, Vali Sabit'in yöre aşiretlerinin örgütlemesi konusunda Gül Ağa'dan gayret göstermesini istediği iddia edilebilir. Ayrıca "Osmanlılığın en büyük rüknü olan Kürtlük şerefini de l'lâ ediniz" sözüyle, valinin Erzincan-Dersim çevresinde yaşayan hemen tüm toplulukları Kürt olarak algıladığı da düşünülebilir.[27] Bizce Vali Sabit'in kullandığı genel ifade şekli, destek kazanmaya yönelik politik bir tavırdır. İttihat-Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Hilmi Bey'in de daha önce Gül Ağa'ya gönderdiği bir telgraf ve mektubundaki hitap şeklini anımsatan bir ifade kullandığı görülmektedir.[28] Vali Sabit'in görüşlerinde çok da samimi olmadığı ileride görülecek ve nitekim Kürtlüğe/Kürtlere bakışı yaklaşık 8 ay sonra gönderdiği bir telgrafta tamamen değişecektir.[29]

Bektaşi Mücahitleri açısından en büyük sorun, kısa bir süre de olsa silah eğitimi ve askeri eğitim almadan, çetin kış şartlarında savaşmak zorunda

34. Piyade Tümeni'ne bağlı olan Bektaşi Mücahit Taburu, 16 Ocak gecesi 9. ve 11. kolorduyu Ruslar karşısında zor durumdan kurtarmış, ertesi gün Hızardere-Çermikşu köylerinin güney ve batı hattını savunmaya devam etmişti. 102. Piyade Alayı'ndan Bektaşi Mücahit Taburu da kuzeyden gelebilecek tehlikeye karşı Ziyarettepe'ye yerleştirildi.

Alevi Bektaşi cemaati ve dergahı, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu hareketine ve Mustafa Kemal'e tam destek verdi. Dergahın dervişleri toplu halde.

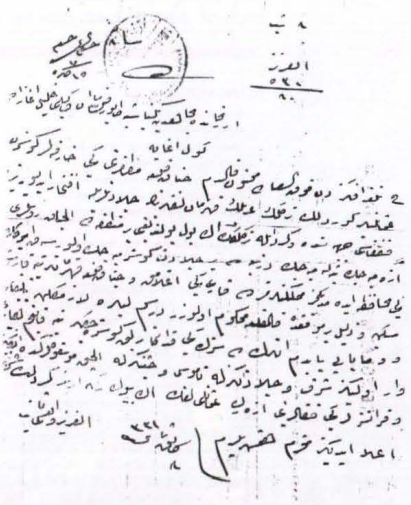
kalmalarıydı. Askeri arşiv belgelerinde bulunan bilgilere göre, Bektaşi Mücahitleri Ziyarettepe hattının savunulması sırasında "Serçe Boğazı" denen yerdeki mevzilerini sebep bildirmeden terk etmişlerdi. Ayrıca eğitimsizlikten kaynaklanan genel anlamdaki başarısızlıklarından dolayı, 3. Ordu Komutanlığı nezdinde olumsuz bir kanaat oluşmuştu. En son 29. Piyade Tümeni emrine verilen Bektaşi Mücahit Taburları, yukarda ifade edilen nedenlerden dolayı, daha sonra silahları da ellerinden alınarak cephe gerisine kaydırılmıştı.[30]

Şubat 1916'da Erzurum Rusların eline geçince, Çelebi Cemalettin ve komutasındaki Bektaşi Mücahit Alayı'nın, Erzincan'a çekilmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir. Rusların ilerleyişi ve Dersim'de başlayan isyanın ardından, 15 Mart 1916 tarihinde Çelebi Cemalettin Bektaşi Mücahit Alayı liderliğini bırakıp Erzincan'dan ayrılır. Bir başka iddiaya göre, İstanbul'dan gelen bir emirle bu alay diğer alaylara bölüştürülerek dağıtılmış, Çelebi Efendi'ye 40 kişilik grubuyla Sivas'a çekilip yeni bir emre kadar orada beklemesi emredilmiştir.[31]

Bektaşi Mücahit Alayı lağvedildikten sonra Çelebi Cemalettin önce Sivas'a gider, ardından Kırşehir'e döner. Çelebi Efendi, sağlık sorunundan dolayı dönmek zorunda olduğunu bildirir. Nitekim birkaç sene sonra kalp yetmezliğinden dolayı tedavi görür. A. Celâleddin Ulusoy, Rusya'nın bütün cephelerde savaşa son vermesi üzerine Çelebi'nin geri döndüğünü iddia etmektedir.[32] Oysa 1917 Ekim Devrimi günlerine kadar Rusların savaşa devam ettikleri unutulmamalıdır. Nuri Dersimi, Çelebi Cemalettin'in kendisine, Dersim'de yaşayan aşiretlerin savaşa devam etmemelerinden dolayı duyduğu memnuniyeti bildirdiğini iddia etmektedir.[33] Bu durumda, "Çelebi Cemalettin böyle bir açıklamaya neden ihtiyaç duymuştu ya da onu bu tür bir açıklama yapmaya sürükleyen neydi? Ayrıca Dersimlilerin destek vermemesinden dolayı kim ya da kimler ne gibi bir fayda sağlayacaktı?" gibi sorular akla gelmektedir. Cemalettin Çelebi'nin o dönemdeki genel tutumundan hareketle, böylesi bir sözün Çelebi'ye ait olmadığı düşünülebilir. Bunun yanı sıra, Dersim'de yaşayan aşiretlerin mücadelesinin kısmen sürmekte olduğunu da eklemek gerekir.[34]

Daha önceki çalışmamızda yayınladığımız belgelerden hareketle, Çelebi Cemalettin Efendi'nin bıraktığı ya da sonrasında oluşturulan Erzincan'daki Mücahit Birliği'nin başına Balaban Aşireti lideri Gül Ağa'nın getirildiğini görmekteyiz. Yine bu belgelere dayanarak, 1916 yılı Nisan ayından itibaren Gül Ağa'nın Mücahit Birliği lideri olarak görev aldığı görülmektedir.[35]

Nuri Dersimi, bir Osmanlı memuru olarak Dersim ve çevresinde resmi görevlerde bulunuyordu. Daha önce de Çelebi Cemalettin'in danışmanı olarak görevlendirildiğini belirtmiştik. Nitekim belli aralıklarla Vehip Paşa'yla Nuri Dersimi arasında görüşmeler oluyordu. Nuri Dersimi'nin iddiasına göre, bu görüşmelerin birinde Vehip Paşa, Dersim'de yaşayan aşiretlerin isyanı bırakması ve Osmanlı lehine savaşmaları konusunda ikna edilmeleri amacıyla kendisinden (Nuri Dersimi'den) yararlanmak

Elaziz Valisi Sabit Bey'in çektiği telgrafın aslı.

Belge, Muslum Gülşen'den alınmıştır

istediğini bildirmişti. Nuri Dersimi, yine Vehip Paşa'nın emriyle Çelebi Cemalettin'in bıraktığı ve dağıtılan Bektaşi Mücahit Alayı'ndan 65 mücahidi yanına alarak, 4 Nisan 1916 tarihinde Kemah Boğazı ve Eğin Dağları üzerinden Dersim'e gelmişti.[36]

Sonuç olarak, Bektaşi Mücahit Alayı 1915 yılı sonbaharının bitiminden 1916 Nisan ayına kadar süren görece kısa bir mücadele süreci yaşamıştır.[37] Yetersiz askeri eğitim alan bu

Kürtlük, Türklük, Araplık kahramanlıklarının celadetleri ile iftihar ediyoruz

Elaziz
530/80
Telgraf
Erzincan PTT damgası
8/H. 7/15 sıra

Erzincan'da Mücâhidîn-i Bektâşiyye Tabur Kumandan Vekili Hâlil Ağa-zâde Gül Ağa'ya.

Tel çatınızdan fevkalade memnun kaldım. Çanakkale muzafferiyeti gibi harikalar gösteren Osmanlılar Kürtlük, Türklük, Araplık kahramanlıklarının celâdetleri ile iftihar ediyoruz. Kafkas cephesinde ve Kürt ile Türklük'ün en bol bulunduğu bir mıntıkada alçak Rusları ezemeyecek, tepeleyemeyecek derecede bir celâdet gösteremeycek olursak, erkek gibi muhafaza edemediğimiz memleketimizde kari gibi ağlamak ve Çanakkale kahramanlarına karşı miskin ve zelil bir mevkide kalmağa mahkûm oluruz. Dersimlilere lazım gelen tebligat ve vesayâyı yaptım. Onların da sizin gibi fedakârlık göstereceklerine kâniyim. Haydi, var olunuz. Şeref ve celâdetinizle namus ve haysiyetinizle alçak Moskoflar'ın da İngiliz ve Fransızlar gibi kafalarını ezerek Osmanlılık'ın en büyük rüknü (temeli) olan Kürtlük şerefini de i'lâ ediniz (yükseltiniz) muhterem hemşehrilerim.

8 Kânun-ı Sâni 1331
Elaziz Valisi Sabit

alayın, yoğun çarpışmaların olduğu dönemde ve çetin kış şartlarında katıldığı Erzurum cephesindeki mücadelelerde katkısının olmadığını düşünmek elbette haksızlık olacaktır. Nitekim, 9. ve 11. kolordunun düştüğü zor durumdan kurtarılmasında başarı kaydettiklerini de belirtmiştik. Ancak yukarda ifade edilen dinsel tartışmanın Dersim ve çevresinde yaşayan Alevi aşiretler üzerinde yarattığı rahatsızlıktan dolayı, yöre Alevilerinden beklenen mücahit desteği bulunamamış[18] ve toplam 1000 kişilik bir mücahit grubuyla alelacele ve eğitim alınmadan mücadelelere girilmiştir. Bu eksikliklerin, beraberinde birtakım aksaklıklar yarattığı da gözden kaçmamaktadır.

VATAN ÖZGÜL, BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

KISALTMALAR

B.O.A., Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. ID., Dahiliye Nezareti İdari Kısım
DH. KMS., Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. MUİ., Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi

DİPNOTLAR VE KAYNAK

1 Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, 2. cilt, s. 357, Erzincan 1987

2 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, s. 114, Ankara 1983.

3 *I. Dünya Savaşı'nda Erzincan ve Dolayılarında Cereyan Eden Türk-Rus Muharebeleri*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, s. 28, İstanbul 1962.

4 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım-Birinci Cihan Harbi*, 2. cilt, s. 361-451; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekatı*, cilt I, s. 5, İstanbul 1992; ayrıca bkz *Kaymakam Şerif Bey, Sarıkamış İhata Manevrası* (Kaymakam Şerif Bey'in Anıları-Sarıkamış), İstanbul 1998.

5 Nuri Dersimi, *Hatıratım*, s. 71, İstanbul 1997; Ayrıca bkz. Nuri Dersimi; *Kürdistan Tarihinde Dersim*, İstanbul 1997.

6 Nuri Dersimi. *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 107; Nuri Dersimi, *Hatıratım*. s. 75-78.

7 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 55, 56; Nuri Dersimi, *Hatıratım*, s. 19, 72, 75; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 1. cilt, s. 222, 223, İstanbul 1958; B.O.A., Fon Kodu: DH.MUİ., Dosya No: 2-3, Gömlek No: 14; Fon Kodu: DH.MUİ., Dosya No: 31-2, Gömlek No: 12; Fon Kodu: DH. MUİ. Dosya No: 77-2, Gömlek No: 1; Fon Kodu: DH.ID., Dosya No: 98, Gömlek No: 41; B.O.A., Fon Kodu: DH.KMS., Dosya No: 34, Gömlek No: 19.

8 Halet Bey, Sabit Bey'in kardeşiydi. Bkz. *Hüseyin Gerede'nin Anıları-Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, s. 72, İstanbul 2003.

9 VatanÖzgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 97, İstanbul 2005.

10 Nuri Dersimi hakkında bilgi için bkz. Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret Balabanlılar*, s. 157-159.

11 Bkz., Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 88-103; Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 107; Nuri Dersimi, *Hatıratım*, s. 75-78; Hüseyin Akar, *Dersim'den Portreler*, s. 61, 69, 78-81, Ankara 1999, Mesut Özcan, *Öyküleriyle Dersim Aşiretleri-1*, s. 106-178, Ankara 2002; Pir Ahmet Dikme, *Dersim Karanlığını Aydınlatalım*, s. 160-162, 170, 174, 184, Erzincan 2002; İsmail Onarlı, *Şeyh Hasan Aşireti-Anayurt'tan Anadolu'ya*, s. 25, İstanbul 2001; Ayrıca bkz. M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarih*, Ankara 1983.

12 Ancak bir başka iddiaya göre, Cemalettin Çelebi kendi isteği ve rızasıyla mücahit alayını oluşturmuş ve mücadeleye katılmıştır. (Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 108, 109, Nuri Dersimi, *Hatıratım*, s. 75-77; Hülya Küçük, *The Role of Bektashis in Turkey's National Struggle*. Yayımlanmamış doktora tezi, s. 77-78, University of Leiden, 2001; Muhsin Gül, *Sıtkı Baba Divanı*, s. 6-10, Ankara 1984; Ayrıca bkz. *Hüseyin Gerede'nin Anıları-Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, s. 148)

13 Bkz. B.O.A., Dosya No: 23, Gömlek No: 30, Fon Kodu: DH. KMS.

14 Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 89, 90, 107, 108.

15 Bu noktada önemli bir ayrıntıyı vurgulamakta yarargörüyoruz. Literatürde Bektaşilikten kasıt, genelde Bektaşiliğin "Babagân" koludur. Bektaşi Mücahit Alayı ise, Dedeğân-Ocakzade Alevi ve Dedeğân Bektaşilerden (Kızılbaşlar ve Çelebi Bektaşileri) oluşmaktaydı.

16 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 108, 109; Nuri Dersimi, *Hatıratım*, s. 75-77; Hülya Küçük, *The Role of Bektashis in Turkey's National Struggle*, s. 77-78.

17 Bu saptamanın çıkış noktası, Dedeğân (Çelebi) Alevilik-Bektaşilik, Babagân Bektaşilik ve Ocakzade Alevilik arasında var olan toplumsal ve inançsal nüanslara dayanmaktadır. (Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 108)

18 Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 160-167.

19 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 78, 109-113.

20 Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 160-181

21 HülyaKüçük, ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndehulunanve Şubat-Mart1916 tarihlerinde gönderilmiş Bektaşi Mucahit Alayı ile ilgili 2 adet belgeye de çalışmasında yer vermiştir. (HülyaKüçük, *The Role of Bektashis in Turkey's National Struggle*, s. 77, 198, 200, 220.)

22 Aşağıda verdiğimiz "15-18 Ocak 1916 Günlerinde Erzurum Cephesi ve Bektaşi Mücahit Alayı'nın Görev Alanı" adlı krokiye bakınız.

23 Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 110.

24 Sıtkı Baba'nın gerçek adı Zeynel Abidin'dir. Babalık makamına kadar yükselmiş Alevi kökenli bir (Çelebi/Dedeğân) Bektaşi ozanıdır. (Bkz Muhsin Gül, *Sıtkı Baba Divanı*.)

25 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 111

26 Belki de Sıtkı Baba, askeri komuta açısından değil ama Çelebi Cemalettin'in bir vekili olarak bu taburun başında bulunuyordu.

27 VatanÖzgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 112. 1926 senesinde Dersim'de araştırma yapan Diyarbakır Valisi Cemal (Bardakçı) Bey, yazdığı raporda zır bir vurgu yapmaktadır: "Sünniler, Alevilere Kürt, Alevîler de Sünnilere Türk derler. Türkten başka bir millet olduklarından kanaati olmamakla beraber memurlar da bu hataya düşmüşlerdir." (Bkz. *Dersim Jandarma Genel Komutanlığı'nın Raporu*, s. 170)
Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, 2. cilt, s. 376-379.

28 Bkz. Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 95-102, 188-190. İrtihat Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinin ifade ve hitap şekli hakkında başka örnekler için bkz. Arif Cemil, *I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa*, s. 32-34, İstanbul 1997.

29 Bkz. Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, s. 138, 139.

30 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekatı*, cilt II, s. 25-40, 46, 62-64. Bu kaynaktaki bilgiler, ATASE Arşivi'nde bulunan şu belgelerden derlenmiş. No. 4/3671, Klş. 2950, H-28 F. 1-206. No. 1/1, Klş. 144, Dos. 656, F. 17 s. 17-61; No. 4/3671, Klş. 2950, H-29. F. 1-209; No. 5/4296, Klş. 4200, H-2, F. 1-6, 12, 14, 27; No. 4/3671, Klş. 2950, H-32, F. 1-68; No. 5/3137, Klş. 4156, H-14, F. 1-13; No. 5/3137, Klş. 144, Dos. 656, F. 37-1.

31 Baha Sait Bey, *İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşilik Araştırması*. Yayına Hazırlayan: Nejat Birdoğan, s. 29, 30 İstanbul. 1995; *I. Dünya Savaşında Erzincan ve Dolayılarında Cereyan Eden Türk-Rus Muharebeleri*, s. 6-9; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekatı*, cilt II, s. 21.; Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 78. 108. 109; Nuri Dersimi, *Hatıratım*, s. 75-77.

32 A. Celâlettin Ulusoy, *Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşi Yolu*, s. 100, Hacıbektaş, 1986

33 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 107-115; Nuri Dersimi, *Hatıratım* s. 75-77; A. Celâlettin Ulusoy, *Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşi Yolu*, s. 100, 101.

34 I. Dünya Savaşı sırasında Bektaşi Mücahit Alayı dışında, Veled Çelebi komutasında Mevlevi Mucahit Alayı da oluşturulmuştu. Ayrıca savaşa katılan dinsel kimlikli gruplar, Alevîler, Bektaşîler ve Mevlevîlerle sınırlı değildi. Daha başka pek çok tarikat ve din adamlarının önderliğindeki grupların da katkısı vardı. Cemalettin Çelebi'nin kardeşi Veliyettin Çelebi, daha sonrasında (Mayıs 1922'de) *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, tüm Alevi ve Bektaşilerin Misak-ı Milli'ye, daha öncesinde Bektaşi Mücahit Alayı adı altında Milli Mücadele'de verdikleri desteğin benzerini vermeye devam edeceğini hildiren bir deklarasyon yayımlamıştır. (Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 177,178, İstanbul, 1983; *Kâzım Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahidler*, İstanbul, 1992, Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları*, Ankara 2002; Hülya Küçük, *The Role of Bektashis in Turkey's National Struggle*; "Kurtuluş Savaşında Bektaşîler", *Toplumsal Tarih*, 97 Sayı, Ocak 2002, s. 47.)

35 Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret Balabanlılar*, s. 114, 192

36 Nuri Dersimi, *Hatıratım* s. 76-77

37 Engin Öncüoğlu, çalışmasında Mehmet Ali Balaban'ın kitabına atıfta bulunarak, Balabanlılar ve Bektaşi Mücahit Alayı meselesine değinmiştir. Öncüoğlu, Balabanlıların Bektaşi Mücahit Alayı'na verdiği bu desteği, Alevi Bektaşilerin kültürel arka planında bulunduğunu ifade ettiği "Gazîyan-ı Rum" çizgisiyle bağdaştırarak ilginç bir gözlem yapmıştır. Ancak Öncüoğlu, Bektaşi Mücahit Alayı'nın lağvedilmesinden sonraki tarihlerde 3. Ordu ile Balabanlılar arasındaki yazışmaları/belgeleri ve buradaki olayları, Bektaşi Mucahit Alayı ile ilişkilendirme hatasına düşmüştür. (Engin Öncüoğlu, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusundaki Gönüllü Tarikat Alayları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 90-93, Ankara 2004.)

38 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 109-113.

Belirtilmeyen kaynaklar, *Cumhuriyetin Aile Albümleri* adlı kitaptan alınmıştır.

VIP'le öncelik sizde!

VIP'le gönderileriniz önceliklidir.
En hızlı ve en güvenli şekilde yerine ulaşır.

444 99 99

yurtiçikargo
Söz verdiğimiz gibi

www.yurticikargo.com

SOVYET ARŞİVLERİ'NDEN YENİ BELGELER

CEMAL PAŞA'NIN AİLESİNE 5 BİN ALTIN SOVYET YARDIMI

MEHMET PERİNÇEK

Rusya Toplumsal-Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPİ) yer alan Politbüro'nun "çok gizli" tutulan toplantı tutanaklarından birinde, Cemal Paşa cinayetinde İngiliz ajanlarının rolüne dikkat çekiliyor. Politbüro'nun bir diğer oturum tutanağında ortaya çıkan ilginç bir gerçek ise, Sovyet Rusya'nın Cemal Paşa'nın ailesine 5 bin altın yardım yapmaya karar vermesi. Toplantıda Lenin, Stalin, Troçki gibi en üst düzeydeki Sovyet liderleri de hazır bulunuyor. Yardım önerisi, Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin tarafından yapılıyor

İttihat ve Terakki'nin önde gelen yöneticilerinden olan Cemal Paşa; Enver ve Talat paşalarla beraber 1913-1918 yılları arasında Osmanlı'nın iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde etkin rol oynadı.

Cemal Paşa'nın 21 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te öldürülmesinin üzerinden 84 yıl geçti. O günden bu yana cinayetle ilgili pek çok iddia ortaya atıldı. Açılan Sovyet Arşivleri, Sovyet Rusya'nın Cemal Paşa'ya yaklaşımı ve öldürülmesiyle ilgili olarak tarihçilere yeni belgeler sunuyor.

Eski adı Marksizm-Leninizm Enstitüsü Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Merkez Parti Arşivi olan Rusya Toplumsal-Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPİ) yer alan SBKP Politbürosu'nun toplantı tutanaklarından, bu meselenin Sovyet iktidarı tarafından en üst düzeyde tartışıldığı anlaşılıyor. Bütün Politbüro karar tutanaklarının "çok gizli" statüsünde saklanması, Sovyet yöneticilerinin gerçeği belirlemeye yönelik samimi değerlendirmelerini yansıtıyor.

Cinayet, ilk olarak 17 Ağustos 1922 tarihli oturumda ele alınıyor. Toplantının 8 nolu bu gündemi, Milletler Halk Komiseri Stalin ve Dışişleri Halk Komiseri Karahan tarafından öneriliyor. Toplantıya sunulan bilgi notunda Taşnaklara işaret edilirken, araştırmaların en enerjik biçimde yürütüldüğü ifade ediliyor. Bilgi notunun kim tarafından yazıldığı bilinmemekle beraber, Stalin'in kendi el yazısıyla düzeltmeler yaptığı görülüyor. Toplantıda alınan kararda İngiliz ajanlarının rolüne dikkat çekilirken, bir hükümet bildirisinin yazılması da kararlaştırılıyor.

Politbüro'nun 22 Kasım 1922 tarihli oturum tutanaklarından ortaya çıkan ilginç bir gerçek ise, Sovyet Rusya'nın, Cemal Paşa'nın ailesine 5 bin altın yardım yapması. Bu kararın alındığı toplantıda Lenin, Stalin, Troçki gibi en üst düzeydeki Sovyet liderleri de hazır bulunuyor. Öneri, Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin tarafından yapılıyor.[1]

Sovyetler'in Türkiye'de görev yapmış diplomatlarından Nikolay Raviç de hatıralarında Cemal Paşa'nın öldürülmesini İngiliz istihbarat servisinin işi olarak yorumlar. Amaç, Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaktır.[2] Sovyet Rusya'nın o dönemdeki Türkiye Büyükelçisi S. İ. Aralov ise, gazetecilere, Cemal Paşa'nın ölümü üzerine üzüntülerini bildiren şu beyanatı vermiştir:

"Cemal Paşa'nın facia-i şehadeti hakkında mufassal telgrafları yeni almaya başladık. Her şeyden evvel arz edeyim ki, Cemal Paşa Rusya'nın muhterem ve samimi bir dostu idi. Cemal Paşa'nın ziyaı, Türkiye için ne kadar müessif ise Rusya için de aynı derecededir."[3]

Belgelerden de görüldüğü gibi, bugün soykırımla suçlanan Cemal Paşa, Sovyet Rusya tarafından önemli ve değerli bir devlet adamı olarak görülmüştür.

MEHMET PERİNÇEK, İ.Ü ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ AR. GÖR.

Cemal Paşa'nın öldürülmesi hakkında[1]

7.VIII.22
Transkafkasya ÇEKAsı,[5] Cemal Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili en enerjik biçimde araştırmalarını yürütüyor. Cinayetin Taşnaklar tarafından gerçekleştirildiğine ve onlar tarafından iyi bir şekilde hazırlandığına dair şüphe yok.[6]

Cemal Paşa'nın öldürüldüğü gün Tiflis'te bulunan Taşnak Partisi'nin MK[7] üyeleri, sabahın erken saatlerinden Cemal Paşa'nın öldürülmesine kadar gizlenmişler.[8] Ayrıca onlarla birlikte Taşnakların diğer sorumluları da ortadan kaybolmuşlar.

Transkafkasya ÇEKAsı, şimdilik 3'ü MK üyesi olmak üzere 38 faal Taşnakı ve 10 teröristi tutukladı.[9]

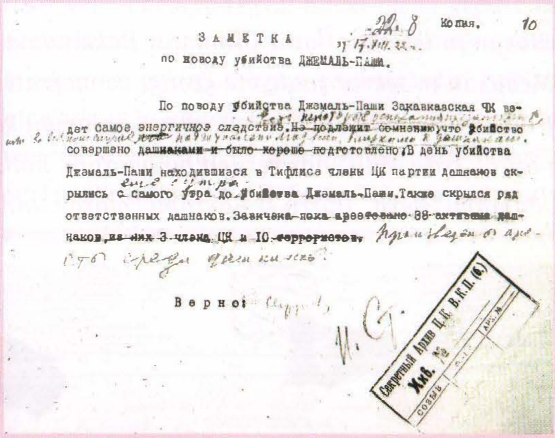
Aslına uygundur:
Sverdlov, J. St.[10]

(RGASPİ fond 17, liste 163, dosya 291, yaprak 10)

Suikastta İngiliz ajanı şüphesi

PROTOKOL No. 22
17 AĞUSTOS 1922 tarihli RKP MK POLİTBÜROSU OTURUMU

Katılanlar:
Politbüro üyeleri (Kamenyev, Troçki, Stalin, Rıkov, Kalinin (yedek) (yarım saat gecikmeyle:) Yoldaşlar. RKP MK üyeleri Rakovski, Yaroslavski, Rudzutak, Kuybişev, Radek Yoldaşlar.
8. Cemal Paşa ve Taşnaklar hakkında (Stalin, Karahan Yoldaşlar)
Radek Yoldaş'a, suikastın (muhtemelen İngiliz emperyalizmi ajanlarının yönlendirmesiyle) Taşnaklar tarafından gerçekleştirilmiş olması ve suçluların mahkemeye verileceği konusunda hükümet bildiriminin hazırlanması hususunda görev verilmiştir. Metinle ilgili olarak Stalin Yoldaş'ın oluru alınacaktır.
(RGASPİ fond 17, liste 3, dosya 308, yaprak 1, 3)

ЗАМЕТКА
по поводу убийства ДЖЕМАЛЬ-ПАШИ.

По поводу убийства Джемаль-Паши Закавказская ЧК ведет самое энергичное следствие. По-видимому, совершено дашнаками и было хорошо подготовлено. В день убийства Джемаль-Паши находившаяся в Тифлисе члены ЦК партии дашнаков скрылись с самого утра до убийства Джемаль-Паши. Также скрылся ряд ответственных дашнаков. Задержано пока арестованных 88 активных дашнаков, из них 3 члена ЦК и 10 террористов.

Верно

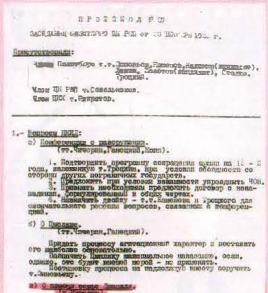
Секретный Архив ЦК В.К.П.(б) Хнб. 8 Опись

17 Ağustos 1922 tarihli Politbüro oturumuna sunulan ve Stalin'in el yazısıyla üzerinde düzeltmeler yaptığı bilgi notu.

Cemal Paşa'nın ailesine 5 bin altın yardım

PROTOKOL No. 37
23 KASIM 1922 tarihli RKP MK POLİTBÜROSU OTURUMU

Katılanlar:
Politbüro üyeleri: Kamenyev, Kalinin (yedek), Lenin, Molotov (yedek), Stalin, Troçki, Zinovyev Yoldaşlar.
RKP MK üyesi Sokolnikov Yoldaş, Merkez Denetim Komisyonu üyesi Şkiryatov Yoldaş.
1. Dışişleri Halk Komiserliği'ne ait gündem:
c) Cemal'in ailesine yardım hakkında. (Çiçerin Yoldaş)
Öldürülen Cemal'in ailesine 5 bin altın verilmesine.
(RGASPİ Fond 17, liste 3, dosya 323, yaprak 1)

ПРОТОКОЛ № 37
заседания политбюро ЦК РКП от "23" Ноября 1922 г.

Присутствовали:
Члены Политбюро т.т. Троцкий, Зиновьев, Сталин (Кобаков), Ленин, Каменев (Авербах), Сталин, Троцкий.

Члены ЦКК т.т. Сокольников,
Член ЦКК т. Шкирятов.

1.- Вопросы НКИД:
c) Предложение о выдаче пособия.
(тт. Чичерин, Троцкий, Комп).

1. Подтвердить программу сохранения одной из 11 - и стран, выдвинутую т. Чичериным, при условии обеспечения со стороны других заграничных представителей.
2. Предложить НКИД ряда стран выработать упрощенный чин, который необходимо предоставить дачному о немедленном возвращении в Россию, а также о выдаче паспортов.
3. Выделить кредит - т.т. Каменеву и Сокольникову для окончательного решения вопросов, связанных с репатриацией.

d) 2. Пособие.
(тт. Чичерин, Троцкий).

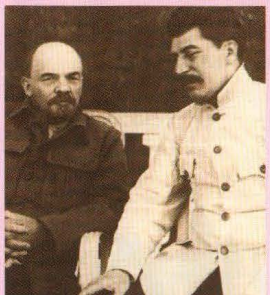
Придать проекту исключительный характер и поставить его вопросом самостоятельно.
Поручить данному специальное назначение, срок, однако, его будет иметь через - не принимать.
Поручить проекта на подписание какому поручить т. Зиновьеву.

[illegible]

Председатель Политбюро Центрального Комитета РКП
(тт. Ленин).

Верно: секретарь.

Cemal Paşa'nın ailesine 5 bin altın yardım yapılmasıyla ilgili 23 Kasım 1922 tarihli Politbüro kararının tutanağı.

Kararın alındığı toplantıda Lenin ve Stalin de bulunuyordu.

DİPNOTLAR

1 Cemal Paşa'nın ailesine daha sonra TBMM'de kabul edilen 13 Nisan 1924 tarihli, "En üç kişiye vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi hakkında kanun" ve 27 Haziran 1926 tarihli, "Ermeni komiteleri tarafından şehit edilen ve Kâmi Mustafa Divanınca ölüme mahkûm edilenlerin ailelerine verilecek arâzi ve emlak hakkında kanun" gereği de yardım yapılmıştır. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923-1927*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 506 vd., 512 vd.

2 Nikolay Ravič, *Molodost Veka*, Voyeninoe Izdatelstvo Ministerstva Oboroni Soyuza SSR, Moskva, 1960, s. 325.

3 *Akşam*, 20 Temmuz 1922'den aktaran: Dr. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.4, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 76.

4 Belgenin üzerinde VKP (b) MK (Bütün Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi) Gizli Arşivi damgası bulunuyor.

5 Olağanüstü Komite, İlk Sovyet istihbarat örgütü. Birkaç değişiklikten sonra KGB adını alacaktır.

6 Stalin, bu cümlenin üzerini çizerek el yazısıyla şu düzeltmeyi yapmış: "Cinayetin Taşnaklara yakın kişiler tarafından gerçekleştirildiği veya her halükârda hazırlandığına dair bazı bulgular mevcut."

7 Merkez Komitesi.

8 Stalin, "Sabahın erken saatlerinden Cemal Paşa'nın öldürülmesine kadar" bölümünün üstünü çizerek el yazısıyla "Daha sabahtan" düzeltmesini yapmış.

9 Stalin, bu cümlenin üzerini çizerek el yazısıyla şu düzeltmeyi yapmış. "Taşnaklar arasında tutuklamalar yapılmaktadır."

10 Josef Stalin. Stalin'in kendi el yazısıyla düştüğü parafı.

II. MEŞRUTİYET'İN BAYRAM İLAN EDİLMESİ

OSMANLI BAŞKENTİNDE HÜRRİYET BAYRAMI KUTLAMALARI

FİLİZ ÇOLAK

"Meclis-i Mebusan'ın İçtimaa Davet Olunması Hakkındaki İrade-i Seniyye" ile Meclis-i Mebusan'ın tekrar faaliyete geçtiği ve meşruti idarenin ikinci kez yürürlüğe girdiği 23 Temmuz 1908 günü, resmi anlamda kabul edilen ilk milli bayram günüdür. "İyd-i Milli" adı verilen bu bayram, halk arasında daha ziyade "10 Temmuz Bayramı" veya "Hürriyet Bayramı" olarak anılmıştır.

10 Temmuz şenliklerinde Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde kurulan tâk-ı zafer.

Şehbal
14 Ağustos
1909.

Kaynağı belirtilmeyen fotoğraflar Nuran Yıldırım Arşivi'nden alınmıştır

Bayramlar, toplumların dini veya milli açıdan önemli gördükleri özel günlerin anılması ve kutlanmasıdır. Bayram kelimesi, "bezrem/bezrâm, beyrem" veya Arapça şekliyle tekrar dönmek anlamına gelen "iyd" kökünden türetilmiştir ve âdet halini alan sevinç, keder veya bir araya toplanma günü anlamına gelmektedir.[1]

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ve TBMM'nin açılmasından sonraki günlerde kabul edilen ilk milli bayramlar ve bayram kutlamaları da "iyd" olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Kurban Bayramı "iyd-i edha", Ramazan Bayramı ise "iyd-i fıtır" olarak

isimlendirilmiştir. Zafer kazanılan hadiseler için yapılan şenlikler gibi önemli günler ve zaferlerin yıldönümleri için de yine "iyd" kelimesi kullanılmış ve bu tarihler "iyd-i ekber" olarak anılmıştır.[2]

Osmanlı Devleti ilk kez, "Meclis-i Mebusan'ın İçtimaa Davet Olunması Hakkındaki İrade-i Seniyye"[3] sonucu Meclis-i Mebusan'ın tekrar faaliyete geçmesiyle, meşruti idarenin ikinci kez yürürlüğe girdiği 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihini yönetimdeki kırılma günü olarak kabul edip, bu günü resmi milli bayram olarak ilan etmiştir. "Iyd-i Milli" adı verilen bu bayram, Osmanlı Devleti'nde kabul edilen ilk resmi, milli bayramdır. Bu bayram resmi olarak "Iyd-i Milli" olarak adlandırılmasına karşın, halk arasında daha ziyade "10 Temmuz Bayramı" veya "Hürriyet Bayramı" olarak anılmıştır.

21 Ocak 1909'da İzmir Mebusu Ahmet Müfit Bey, Osmanlı Beyliği'nin istiklalini ilan ettiği 27 Ocak (4 Kânunusani 1293) tarihinin milli bayram günü olarak kabul edilmesi hususunda Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na bir kanun teklifinde bulunmuştur. Müfit Bey'in bu takriri, 26 Ocak 1909 (13 Kânunusani 1324) günü yapılan 18. oturumda görüşülmüştür.[4]

Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününün milli bayram olması hususunda verilen kanun teklifinin müzakeresi sırasında, "Osmanlı Devleti'nin altı asırlık tarihinde kutlanacak pek çok önemli olayın olduğu, bu olayların her birinin milli bayram olarak değerlendirilmesinin mümkün olamayacağı" belirtilerek, "Bizim için iftihar meselesi olan 10 Temmuz (23 Temmuz) tarihinin milli bir gün telakki edilmesi ve böylece yeni teşekkül eden milletler için belki bir hatıra olabileceği"[5] şeklinde bir karşı görüş ileri sürülerek, II. Meşrutiyet'in ilan gününün milli bayram olması gündeme getirilmiştir.

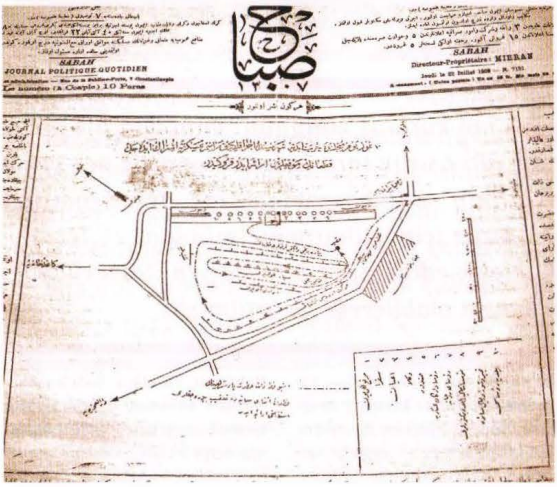
İstanbul Mebusu Kozmidi Efendi, 23 Temmuz tarihinin "Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında bir yenileşme tarihi olduğundan, bu tarihin yeni siyasi hayatın başlangıcı olması hasebiyle önemli olduğunu" belirterek, Osmanlı tarihi için bir milli bayram kararlaştırılması gerekirse, "Bursa'nın fethi, Osmanlıların Rumeli'ye geçmesi, İstanbul'un fethi gibi daha birçok önemli olayın milli bayram olarak dikkate alınması gerektiği"ni vurgulamış ve "Bu durumda bütün günlerin bayram günü olarak kutlanması gibi bir uygulamanın ortaya çıkacağı"nı, böyle bir düşüncenin ise tatbik edilemeyeceğini söylemiştir.[6]

Milli bayram için hangi önemli günün esas alınacağı Osmanlı Mebusan Meclisi'nde uzun tartışmalara sebep olmuş ve müzakereler sonunda iki tarih üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü olan 27 Ocak, diğeri ise II. Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 23 Temmuz'dur. Mebusan Meclisi'nde 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) gününün "Iyd-i Milli" olarak kabul edilmesi ağırlıklı olarak değerlendirilmiş ve 26 Ocak 1909 tarihine (13 Kânunusani 1324) karar verilmiş ise de bu iki günden hangisinin milli bayram olması gerektiği veya her ikisinin de bayram günü olarak kabul edilip edilemeyeceği hususunda kesin bir sonuca varılamaması üzerine, söz konusu kanun son şeklin verilmesi için aynı gün Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.[7]

Layiha Encümeni'nin kararı ile Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) gününün "milli bayram" olarak kutlanmasına 1 Haziran 1909 (19 Mayıs 1325) tarihinde karar vermiştir.[8]

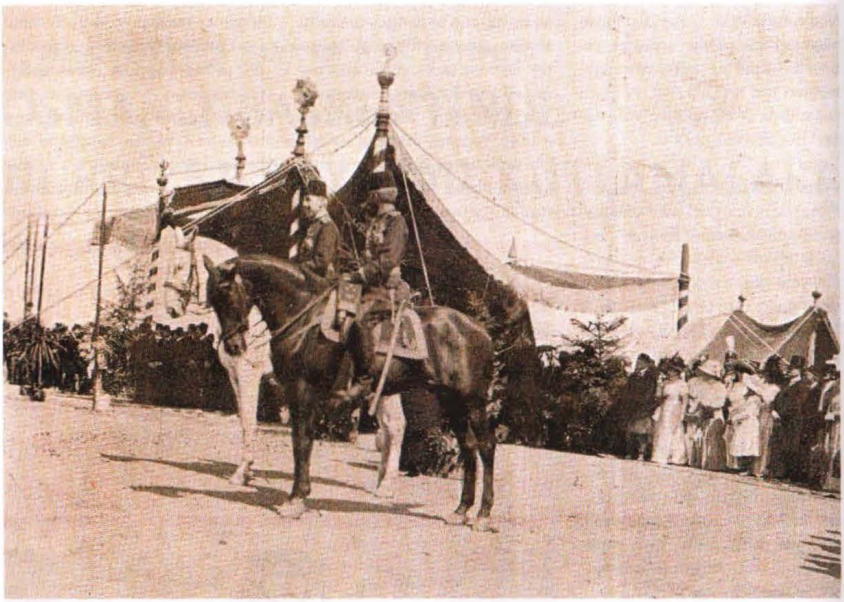
Meclis-i Mebusan'da alınan bu karar sadrazama sunulmuş, yapılan inceleme sonrasında 30 Mayıs 1909

Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndeki resmi geçitte 12 bin 500 asker hazır bulunmuştur. Töreni izlemeye yaklaşık 100 bin kişinin geldiği tahmin edilmektedir. Padişah, bu mevkide inşa edilen Hürriyet Anıtı'nın temel taşını kendisi koymuştur. Padişahın yanında Mahmut Şevket Paşa ile Von der Goltz Paşa da bulunuyordu.

Sabah gazetesi törenin yapılacağı bölgenin krokisini de vermiş.

FilizÇolakarşıyı

10 Temmuz günü Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde Harbiye Nazırı Salih Paşa ile Mahmud Şevket Paşa.

Şehbal, 14 Ağustos 1909

Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününün milli bayram olması hususunda yapılan müzakerelerde, altı asırlık tarihinde kutlanacak pek çok önemli olayın olduğu, bunların her birinin milli bayram olarak değerlendirilmesinin imkânsızlığı vurgulanmış. "Bizim için iftihar meselesi olan 23 Temmuz tarihinin millî bir gün telakki edilmesi ve böylece yeni teşekkül eden milletler için belki bir hatıra olabileceği" belirtilmiştir.

(17 Haziran 1325) tarihli Meclis-i Vala/Bakanlar Kurulu kararıyla meselenin Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne gönderilmesine karar verilmiş[9] ve 3 Temmuz 1909 (20 Haziran 1325) tarihinde, 23 Temmuz gününün Milli Bayram olarak kutlanması için kanun yapılması hususunda emir verilmiştir. Bu emirde:

"Meclis-i Mebusan Riyaseti Celilesi'ne,

Mebde-i saadet-i Osmaniyan olan 10 Temmuz tarihinin eyyam-ı resmiye-i milliyeden addiyle, her sene tarih-i mezkure müsadif eyyamda resmen icrayı şehrayin edilmesini müş'ir olarak Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nden kaleme alınan mazbata ve kanun layihası Meclis-i Mahsus-u Vükelâca bade't-tahkik Meclis-i Umumice taht-ı tasdike alınmak üzere leffen savh-ı Samilerine tesyir kılındı. Efendim.

20 Haziran 1325
Sadrazam Hüseyin Hilmi"[10]

denilerek, Osmanlı Mebusan Meclisi, 5 Temmuz 1909 (23 Haziran 1325) tarihli oturumda bir maddelik "Her sene 10 Temmuz (23 Temmuz) tarihinin Ayad-ı Resmiye-i Osmaniye'den Addine dair kanun" hazırlayarak,[11] 10 Temmuz gününü (23 Temmuz) resmi tatil olarak kabul edip, bu günü bayram olarak ilan etmiş ve "Iyd-i Milli-Iyd-i Ekber" olarak kutlanmasını gelenek haline getirmişlerdir. Adı geçen kanunun Düstur'daki yayınında, 20 Cemaziyelahire 1327/25 Haziran 1325 tarihi görülmektedir.[12] Kanun, 23 Cemaziyelahire 1327/28 Haziran 1325 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak resmen yürürlüğe girmiştir.[13] Aynı gün dahiliye nazırı tarafından kanunun bir sureti Zaptiye Nezareti'ne gönderilerek gerekli düzenlemelere başlanılması istenmiştir.[14]

İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) 23 Temmuz gününün milli bayram olarak kabul edilmesi münasebetiyle din adamlarına, askeri erkâna, ayan üyelerine ve her vilayetin mebuslarından bir kişi olmak üzere Meclis-i Mebusan'dan gelecek kişilere Yıldız mevkiinde bir yemek vermiştir.[15]

Meşrutiyet'in yeniden ilanı münasebetiyle gerek padişahı ve gerekse

Meclis-i Mebusan mensuplarını tebrik etmek üzere bir Macar heyetinin İstanbul'a geleceği,[16] bu hususta gereken ihtimamın gösterilmesi hususunun Meclis'te konuşulduğu, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın 25 Temmuz 1909 tarihinde Meclis'e sunduğu tezkireden[17] anlaşılmaktadır.

İyd-i Milli, Osmanlı Devleti dahilinde büyük yankı uyandırmıştır. Halk, II. Meşrutiyet'in ilanının bir bayram günü olarak kabul edilmesini memnuniyetle karşılamış ve bu memnuniyetini tebriklerle dile getirmiştir. Bu tebriklerden birkaçı şöyledir:

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyet-i Umumisi'nin, "İyd-i Milli-i Osmani'nin devre-i hulûlü münasebetiyle vükela-yı muhtereme-i milleti tebrike musara'at eyleriz." Londra'da bulunan Heyet-i Mebusan namına Mehmet Talat Paşa'nın gönderdiği tebrikte ise, "Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesi'ne, bütün Osmanlıların bugünkü sürûruna iştirak ile iyd-i Millimizden dolayı cümlesini tebrik ederiz," diye yazmaktadır. Mekke Emiri Hüseyin de İyd-i Milli'yi kutlamış ve gönderdiği telgrafta, "Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesi'ne, alem-i İslam'ın sakf-ı nebi saidesi demek olan 10 Temmuz'a müsadif İyd-i Millimiz münasebetiyle ta'ali-i şanı hilafet ve millet duasının tekrar tilâvet edildiği ma'a-t-tebrik ma'ruzdur," denmektedir.[18]

İkdam gazetesi "10 Temmuz İyd-i Milli" başlığıyla kutlamaları değerlendiriyor.
Filiz Colakarşıvı

10 Temmuz İyd-i Millisi'nin devlet erkânınca bayram olarak kutlanması geleneği imparatorluğun yıkılışına kadar sürmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettirilen bu gelenek 1925 yılında sona ermiştir. Halk, 10 Temmuz'u kutlamayı 1935 yılına kadar sürdürmüştür. 10 Temmuz'un milli bayram olarak kutlanmasına 27 Mayıs 1935 tarihinde resmen son verilmiştir

Oysa 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihi, halkın iradesinin yönetime yansımasını sağlayan Meclis-i Mebusan'nın ikinci defa faaliyete geçtiği tarihtir. Halk iradesinin yönetime katılmasını sağlayan meclisin açıldığı günün milli bayram olarak değerlendirilmesi gerekiyorsa, bunun için 24 Aralık 1876 (7 Zilhicce 1293) tarihinin esas alınması gerekirdi. Kanun-ı Esasi'nin ilk defa yürürlüğe girdiği 24 Aralık yerine 23 Temmuz'un milli bayram olarak kabul edilmesinin sebebini ise; Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konuluşunun, 23 Temmuz 1908'de Makedonya'da İttihat ve Terakki Partisi tarafından ilan edilmiş olmasında, yani halkın iradesiyle yeniden anayasaya ve meclise kavuşulmuş olmasında aramak gerekir. Ayrıca bu düşüncenin İttihat ve Terakki Partisi'nin Osmanlı yönetimine el koyuşunun bir göstergesi olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

İYD-İ MİLLİ KUTLAMALARI

Osmanlı Devleti İyd-i Milli'nin ilk yıl kutlamalarına büyük önem vermiştir. İstanbul başta olmak üzere İzmir, Bursa, Kastamonu ve diğer Osmanlı şehirlerinde görkemli törenler tertip etmek için heyetler oluşturulmuştur. Biz burada özellikle Osmanlı başkentindeki kutlamalar üzerinde duracağız.

İstanbul'daki kutlama hazırlıkları ile ilgili bilgileri, 10 Temmuz 1909 (27 Haziran 1325) tarihinden itibaren basında yer alan haberlerden takip edebiliyoruz. Bu haberlerde törenlere verilen önemi ve ilk kez yapılacak olmasından doğan heyecanı görmekteyiz.[19] Şenlik tertibatı için Teşrifat-ı Sadaret ve Teşrifat-ı Askeri bazı zevattan oluşan bir heyet seçilmiştir. Heyet, yaptığı toplantılar sonrasında bir şenlik programı hazırlayarak kamuoyuna duyurmuştur.[20] Resmi geçit töreninin Şişli'de Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde icra edilmesi kararlaştırılmıştır. Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) şenlik alanının güvenliğinin sağlanması ve herhangi bir olayın çıkmasını engellemek için gerekli önlemler konusunda Zaptiye Nezareti ile işbirliği içerisine girmiştir. Öncelikle, hazır-

10 Temmuz Bayramı'nda Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde geçit resmi için içtima eden asâkir-i Osmaniye.

Şehbal, 14 Ağustos 1909.

lanan şenlik programı, kroki ve teşrifat-ı mübeyyin evrak Zaptiye Nezareti'ne gönderilerek gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.[21] Zaptiye Nezareti de günler öncesinden başlayan çalışmalarla resmi törenin yapılacağı Hürriyet-i Ebediye Tepesi ile birlikte kutlamaların yapılacağı diğer alanları kontrol etmeye başlamıştır.

Şişli'deki resmi törenler dışında şehrin farklı yerlerinde belediyeler de eğlenceler düzenleyebileceklerdir. Örneğin Üsküdar Belediyesi, 10 Temmuz günü muhtelif mekteplerden seçilen talebeler, kilise heyetleri ve muhtelif kulüplere mensup heyetlerin Üsküdar'daki Tekamül Kulübü'nde toplanarak kutlama yapacaklarını ilan etmiştir.[22]

Şenlik günü İstanbul şehrinin çiçekler ve bayraklarla baştan başa süslenerek aydınlatılması heyet tarafından kararlaştırılmış ve bu işlemlerin güvenlik içinde yapılabilmesi için Dahiliye Nezareti 20 Temmuz 1909 (7 Temmuz 1325) tarihli bir tezkereyi[23] ve ertesi gün de herhangi bir kazanın ortaya çıkmasına meydan vermemek için sokak aralarında sevinç gösterisi olarak silah atılmasının önüne geçilmesini isteyen bir başka tezkereyi[24] Zaptiye Nezareti'ne göndermiştir. Bu yazışmalardan da anlaşıldığı gibi, hükümet bu ilk kutlamalara büyük önem vermekte ve herhangi bir olumsuz olayın bu günü etkilemesini istememektedir.

Şehrin süslenmesi ve aydınlatılmasına Sarayburnu tarafından başlanılacaktır çünkü burada da bir eğlence düzenlenmiştir. Kız Kulesi önüne 2 duba konulacak ve buradan havai fişek gösterisi yapılacaktır. İstanbul, Ertuğrul ve İzzettin vapurlarından başka Haliç'te demirli bulunan diğer gemiler de 10 Temmuz günü Dolmabahçe önüne gelip, projektörleriyle bütün İstanbul'u aydınlatarak kutlamalara katılacaklardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu mu, II. Meşrutiyet'in ilanı mı?

Layiha Encümeni, iyd-i milli gününün Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününün mü, yoksa II. Meşrutiyet'in ilan gününün mü olması gerektiği hususunda bir mazbata hazırlayarak, bu mazbatayı 1 Haziran 1909 (19 Mayıs 1325) günü Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na sunmuştur. Bu mazbata günümüz Türkçesiyle şöyledir:

"Milli Eğitim Bakanlığı Levazım Dairesi Müdür Muavini Mehmet Ziya imzasıyla İzmir Mebusu Ahmet Müfit Bey'e gönderilen 18 Ocak 1909 (5 Kânunusani 1324) tarihli telgraf ile, 26 Ocak 1299 (14 Kânunusani 699) tarihinin Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak iyd-i milli kabul edilmesine dair istek 21 Ocak 1909 (8 Kânunusani 1324) tarihinde Heyet-i Umumiye kararıyla encümenimize gönderilmiş olup, bu önemli milli günün her yıl bugünde kutlanması istenmiştir.

Encümenimizce yapılan tetkikte; Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun önemli milli günlerden biri olduğu muhakkaktır. Meşrutiyet esasına uygun olarak Osmanlı milletinin hâkimiyetini esas alan Kanun-ı Esasi'nin yeniden ilan ediliş gününün 23 Temmuz (10 Temmuz) günü olması sebebiyle, bugün de tarihimiz açısından önemlidir. Gerek Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü olan 26 Ocak ve gerekse II. Meşrutiyet'in ilanı olan 23 Temmuz'un birbirinden ayrı milli bayram olmaları değerlendirilmiş ve önemli günlerin bayram olarak kutlanması hususunda, komisyon üyelerinin çoğunluğunun oyu sağlanamamıştır. Ancak bu iki tarihten 23 Temmuz (10 Temmuz) gününün Milli Bayram olarak kutlanmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin mevcudiyetinin devam etmesine zemin hazırlaması ve kamuoyu temayülünün de 23 Temmuz tarihinin bir milli bayram yönünde olması, bu kararın verilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

24 Kânunusani 1324
Layiha Encümeni Reisi
Canik Mebusu Abdullah"[18]

Dolmabahçe Sarayı da zat-ı şahane tarafından düzenlenecektir. Bu süsleme ve aydınlatmada, özellikle Dolmabahçe, Sarayburnu, Kadıköy, Haydarpaşa, Üsküdar, Kız Kulesi ve boğazlara doğru olan kısma önem verilmektedir. Bu cihetler tertibatının ikmali ve Şemsi Paşa Rıhtımı'nın kadınlara ve iskele kısmının da erkeklere tahsisi kararlaştırıldı. Buraya 15 bin sandalye konularak büfe düzenlemesi yapılacak ve buradan kahve, çay, dondurma, şerbet vs. satmak isteyenlere izin verilecektir. Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne kurulacak Otağ-ı Mahsusa'da, Padişah ve Hanedan-ı Osmani ikamet edeceklerdir.[25]

İstanbul Belediyesi de, 22 Temmuz 1909 (9 Temmuz 1325) günü Zaptiye Nezareti'ne bir tezkere göndererek, gece devam edecek kutlamalara halkın rahat ulaşabilmesini sağlamak amacıyla tramvayların 10 Temmuz gecesi de çalışacağını ve keyfiyetin ilgili yerlere duyurulmasını istemiştir.[26]

İ.T.C'nin Selanik şubesinden bir heyet,[27] Kırım'da yayınlanan *Tercüman* gazetesi yazarı İsmail Gaspıralı ve İbrahim Zeki Efendi[28] ile Bulgaristan Dar'ül Fünun talebeleri,[29] Belgrat Dar'ül Fünun talebesinden 250 kişi ve Köstence'den 3 vapur ahali[30] de başkentteki bu görkemli kutlamalara katılmak için İstanbul'a gelmiştir.

10 Temmuz gününe verilen önem basında çıkan makalelerde de kendisini göstermektedir. İstanbul'da yayınlanan gazetelerin hemen hepsinde 10 Temmuz'un önemi ve kutlamalar ile ilgili başmakaleler neşredilmiştir. *Tanin* gazetesinde Muhiddin; "Bugün Osmanlılığın cihan-ı medeniyete doğduğu gündür. Bugün hakkın batıla, adilin zalime, terfik ve nifakın ittihad ve ittifaka galib geldiği gündür,"[31] sözleriyle duygularını ifade ederken, Hüseyin Cahid, "(...) Parçalanmak üzere bulunan vatanımıza hürriyet ve meşrutiyet iade-i hayat etti. Vatanın bekâ bulması içinde yegane çare hürriyet ve meşrutiyetin idamesidir. (...) 10 Temmuz tarihi anasır-ı saireye bir vatan ve bu vatanın evladı olma hakkını bahşetmiştir."[32] yazmaktadır.

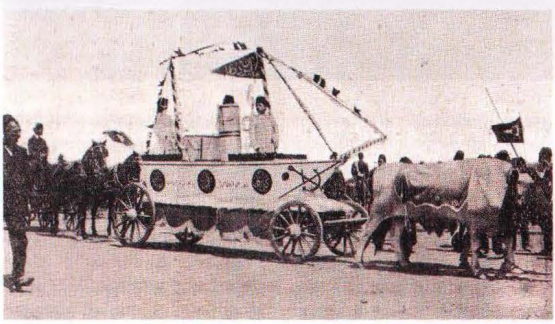
Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndeki resmi geçit töreninde 12 bin 500 asker hazır bulunmuştur, muazzam bir kalabalık gösterileri izlemek için tepeye akın etmiştir. Gazetelerde, töreni izlemeye gelen halkın yaklaşık olarak 100 bin kişi olduğu tahmini yer almaktadır. Padişah, bu mevkide inşa edilecek olan Hürriyet Anıtı'nın temel taşını bizzat kendisi koymuştur. Padişahın yanında Mah-

Hüseyin Cahid 10 Temmuz törenlerini yazıyor

Şenlik günü İstanbul'u, resmi geçit töreni hakkındaki gözlemlerini ve heyecanını *Tanin*'deki köşesinde okuyucularıyla paylaşan Hüseyin Cahid şunları yazar:

"10 Temmuz'da İstanbul'un halini tasvir etmek isteyecek bir muharrirde ilk hasıl olacak his bu işi layıkıyle yapamayacağını anlamaktan bir yeis-i acz ile kalemini elinden atmak olacaktır. Dünkü merasim Osmanlı tarihinde ilk defa vuku' buluyor, İstanbul halkı da ilk defa olarak bu kadar şevk ve tehalikle, bu kadar hırs-ı merak ve teessüsle resmi geçide koşuyordu. 10 Temmuz'un bütün ruhu bu resmi geçitte toplanmıştı. Padişahın önünden tebessümsüz, istiaresiz, hakikaten birer aslan gibi geçen askerlerimiz Süleyman Kanuni'nin muhteşem ve muzaffer ordusu gibi bu resmi geçitte bize kal'a anahtarları getirmediler, fakat daha iyisini yaptılar. Her Osmanlının hukukunu ve dünyanın en müstahkem kal'alarından daha mahfuz ve masun bulunduran vatanın istikbalini temin eden hürriyet ve meşrutiyet getirdiler. 10 Temmuz bayramının yalnız bir sınıfın, bir ırkın değil bütün sınıf-ı cemiyetin bütün Osmanlıların bayramı olduğu görülüyordu. Takım takım esnaf heyetleri, en hakir erbab-ı mesaiye varıncaya kadar bayraklarla, hürriyet alametleriyle hürriyet tepesine şitaben oluyorlardı. 10 Temmuz resmi geçidi başlı başına bir ders-i siyaset idi."[39]

Selanik tüccarının tertip ettiği şenlik arabaları.

Şehbal,
14 Ağustos
1909

mut Şevket Paşa ile Von der Goltz Paşa da bulunuyordu.[33] İstanbul Mebusu Hoca Asım Efendi tarafından dua okunduktan sonra 2 koç kesildi. Padişah Otağ-ı Hümayun'a döndükten sonra Mahmut Muhtar Paşa kılıcını çekerek resmi geçidin başlamasını işaret etmiştir.[34]

Sarayburnu'ndaki eğlencelere yaklaşık 50 bin kişi katılmıştır. Davul zurnalarla eğlenceler başlamış, Karadenizli kızların halkoyununu Kürt kızlarınınki takip etmiştir. İncesaz takımından sonra havai fişek gösterileri icra edilmiştir. Bulgar misafirler buradaki eğlencelere de iştirak etmişlerdir.[35]

Ayrıca 10 Temmuz münasebetiyle 31 Mart olaylarına karışanlar hakkında icra edilen takibat tehir edilmiş ve idam cezasının müebbete çevrilmesi için bir irade-i seniyye hazırlanmıştır.[36]

10 Temmuz İyd-i Millisi'nin devlet erkânınca milli bir bayram olarak kutlanması geleneği imparatorluğun yıkılışına kadar devam ettirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devlet erkânınca kutlanmasına devam edilen bu gelenek 1925 yılında sona ermiştir. Ancak halk bu geleneği 1935 yılına kadar sürdürmüştür. 10 Temmuz'un milli bayram olarak kutlanmasına 27 Mayıs 1935 tarihli "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" ile resmen son verilmiştir.[37]

HÜRRİYET-İ EBEDİYE TEPESİ'NDEKİ RESMİ GEÇİT PROGRAMI

1. İstanbul'da bulunup 10 Temmuz merasimine iştirak edecek kıtaat-ı muhtelifiye tarafından Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde geçit resmi icra edilecektir.

2. Resmi geçidi temaşa için Padişah saat 1.5'da Hürriyet Tepesi'ne gelecektir.

3. Padişah geldikten sonra mahal-i mezkurde istade-i mevki ta'zim olan sınıf-ı muhtelife-i kıtaatının gerdune-i hümayunlarında bulundukları halde müvacehelerinden geçerek muayyelerini ve hitamında derdest inşa olunan hürriyetin latfen vazı esas resmini bilacerazat hümayunları için tehiyye ve ihzar kılınan mahalde yine gerdune-i mülukanelerinde bulundukları halde geçit resmini izleyeceklerdir.

4. İş bu merasimde başta veliaht-ı saltanat olmak üzere hanedan-ı celil-i Osmani erkân-ı muhteremesi ile saltanat-ı seniyyede bulunan bi'l umum sefaret-i ecnebiye heyetleri ve vükela-ı feham ve heyet-i ayan ve mebusan ve vüzera ve müşiran ve sadrazam ile ruesayı ruhaniye, ruesa ve erkân-ı askeriyeden daireyi harbiyeye tensib olunacak zevat ve şurayı devlet reis-i sanisi ve azalarıyla baş müdde-i umumileri ve rical-i saire ve müessasat-ı maliye ve nafıa direktörleri şehremaneti ve devair-i belediye ruesasıyla azaları ve muteberan-ı tüccar hazır bulunacaktır.

5. Müddeaven hazır bulunacak zevattan bir kısmı resm-i mezkuru otağ-ı hümayun tarafında suret-i

Kutlama hakkında beyanname

İ.T.C'nin İstanbul Şubesi de 10 Temmuz İnkılabını layıkıyla anmak için o gün Yıldız Sarayı'nda devlet erkânına 350 kişilik bir ziyafet düzenlemiştir.[40] Aynı zamanda da bir kutlama beyannamesi yayınlamıştır:

"(...) 10 Temmuz tarih-i mübeccelinde millet-i Osmaniye'ye nail meşrutiyet olmuş, kaide-i müsavat ve adalet bu tarihte tamamen tatbikine itmainen hasıl etmiş, anasır-ı muhtelife-i Osmaniye bu günde birbirine dest-i uhuvvet ve samimiyetini uzatmış, her Osmanlının kalbinden hissiyat-ı vataniye bu günde müttehiden leveran eylemiş olduğu için umum Osmanlıların birbirini tebrik ve tes'id edeceği pek şanlı ve pek mukaddes bir eyd-i kebir-i millidir."[41]

mahsusada rekz edilecek çadırlardan diğer kısmı da çadırlar istikametince inşa edilecek tribün sıralarından izleyeceklerdir.

6. Çadırların suret-i rekz ve tertibi ve müdeavin-i kiramın mevaki-i mahsusaları merbut mufassal krokide irae edilmiştir.

7. Otağ-ı Hümayun'un sağ cihetine müsadif tribünler ümera-ı askeriye ve sol cihetine tesadüf eden tribünlere memurin-i muteberan tüccar ile gazete muharrirlerine ve misafir-i ecnebiyyeye tahsis edilecek ve mevaki-i mezkureye suret-i mahsusa da tab' ve tevzi' davetiyeler dahil olunacaktır.

8. İş bu merasime davet olunacak zevat-ı kirame tayin olunan mevaki nazar-ı muhtelif renkte şahsa mahsus biletler gönderilecek ve hail bulunanlar aynı renkte flama ile işaret ve tefrik edilen çadır ve sıralardan gayrisine dahil olamayacaklardır.

Tasvir-i Efkâr, 5 Temmuz 1325 (18 Temmuz 1909), n: 49.

İSTANBUL BELEDİYESİ'NİN DÜZENLEDİĞİ ŞENLİK PROGRAMI

1. Bilcümle devair-i belediye ve şehremaneti tezyin ve tenvir olunacak.

2. Harik tehlikesini men' için şehir dahilinde fişenk atılmayıb yalnız sahil bulunan devair-i belediyece muayyen mahallerde fişenk atılacak vesair sınai nariye icra edilecektir.

3. Bilcümle devair-i belediye namına Sarayburnu'nda umumi bir şenlik tertib olunacaktır. Şöyle ki; mevki-i mezkur gündüz bayraklar ve ile tezyin ve gece mükemmel bir surette tenvir edilecektir.

4. Şenlik gündüz saat 10 raddelerinde başlayıb çalgılar saat 12'ye kadar devam ve bir saat tatilden sonra tekrar nıs-ül leyle kadar icrayı ahenk edecek ve Kız Kalesi'nde icra kılınacak el'ab nariye saat 2'de iptida ederek bilafasıla la-akl 3 saat imtidad edecektir.

5. Sarayburnu mevkiinin sahil ciheti dahi şimendüfer güzergâhı üzerindeki köprüden sahile kadar olan kısmı ikiye tefrik olunarak bir ciheti zükur ve diğer ciheti enas temaşa kirane tahsis edilmiştir.

6. Bu mevkie nazır olan kumandan dairesinin önündeki bahçe ile bunun altındaki sed üzerine me'uvine tahsis olunmuştur.

7. Şenliğe gelecekler ber'en yalnız Topkapı Sarayı'nın Soğukçeşme kapusundan ve bahren sahile gelecekler Yalı Koşuğu iskelesinden geleceklerdir.

8. Umum şenlikte intizam ve inzibatın muhafazasına şehremaneti ve devair-i belediye müfettiş ve çavuşlarıyla Zabtiye Nezareti'nden jandarma müfettiş-i umumiliğinden tayin olunacak polis ve jandarmalar tarafından dikkat edilecektir.

Tanin, 8 Temmuz 1325 (21 Temmuz 1909), n: 318.

Birliğiyle beraber dağa çıkarak II. Meşrutiyet'in ilanında kritik bir rol oynayan Resneli Niyazi Bey.

DR. FİLİZ ÇOLAK, EGE ÜNİVERSİTESİ, ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Sargon Erdem, "Bayram", *İslâm Ansiklopedisi*, c: 5, s. 257, İstanbul, 1992, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

2 M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1993, c: 2, s. 107.

3 İrade-i Seniyye'nin tam metni için bakınız: Prof. Dr. Şerefeddin Güzelbüyük-Prof. Dr. Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri. Sened-i İttifak'tan Günümüze*. Ankara, 1985, s. 65-66.

4 Doç. Dr. N. Fahri Taş, "Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayraklar", *Türkler*, c: 16, Ankara, 2002, s. 352. Yeni Türkiye Yayınları.

5 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 1, 1. Devre (13 Kânunusani 1324), 1082, s: 320.

6 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 1, 1. Devre (13 Kânunusani 1324), s: 320.

7 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 1, 1. Devre (13 Kânunusani 1324), s: 323.

8 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 4, 1. Devre (16 Mayıs-11 Haziran 1325), s: 87.

9 BOA, MV, dosya no: 129/38, 12 C 1327.

10 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 5, 1. Devre (13 Haziran-16 Temmuz 1325), s. 175.

11 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 5, 1. Devre (22 Haziran 1325), s. 175.

12 *Dustur*, c: 1, 2. Tertip, 1326-1327, Dersaadet, 1329, s. 351. 10 Temmuz'un bayram olarak kutlanmasını sonveren TBMM'nin 27 Mayıs 1935 tarihli kanununda da bu tarih gösterilmektedir.

13 *Tokum-i Veka'ya*, 28 Haziran 1325, n: 268.

14 BOA, ZB, dosya no: 604-28, 30 Haziran 1325.

15 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 5, 1. Devre (8 Temmuz 1325), s. 473.

16 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 5, 1. Devre (24 Haziran 1325), s. 210.

17 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 5, 1. Devre (4 Temmuz 1325), s. 539

18 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 5, 1. Devre (16 Temmuz 1325), s. 569.

19 *Tasvir-i Efkâr*, 27 Haziran 1325 (10 Temmuz 1909), n: 41.

20 *Tanin*, 1 Temmuz 1325 (14 Temmuz 1909), n: 311

21 BOA, ZB, 604-43, 7 Temmuz 1325.

22 *Tanin*, 30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909, n: 310.

23 BOA, ZB, dosya no: 604-41, 7 Temmuz 1325.

24 BOA, ZB, dosya no: 395-79, 8 Temmuz 1325.

25 *Tasvir-i Efkâr*, 30 Haziran 1325 (13 Temmuz 1909), n: 44

26 BOA, ZB, dosya no: 604-51, 9 Temmuz 1325.

27 *Tanin* 3 Temmuz 1325 (16 Temmuz 1909), n: 313.

28 *Ahenk*, 12 Temmuz 1325 (25 Temmuz 1909), n: 3962.

29 *Tasvir-i Efkâr*, 8 Temmuz 1325 (21 Temmuz 1909), n: 52.

30 *Tanin*, 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), n: 320.

31 Muhiddin, "10 Temmuz. Kucaklaşınız!", *Tanin*, 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), n: 320.

32 Hüseyin Cahid, "10 Temmuz", *Tanin*, 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), n: 320.

33 *Ahenk*, 12 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), n: 3962.

34 Abidin Davet, "Hurriyet-i Ebediye Tepesi'nde Resmi Geçit ve Ordumuz", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Temmuz 1325 (24 Temmuz 1909), n: 55

35 *Tasvir-i Efkâr*, 11 Temmuz 1325 (24 Temmuz 1909), n: 55.

36 *İttihad*, 12 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), n: 252.

37 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İstanbul, 1995, Çev. Ayda Erbal, s. 13-14.

38 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c: 4, 1. Devre (16 Mayıs-11 Haziran 1325), s: 86, Ankara 1985.

39 Hüseyin Cahid, "10 Temmuz", *Tanin*, 12 Temmuz 1325 (25 Temmuz 1909), n: 321.

40 *Tasvir-i Efkâr*, 8 Temmuz 1325 (21 Temmuz 1909), n: 52.

41 *Tasvir-i Efkâr*, 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909), n: 54.

II. MEŞRUTİYET'İN İLAN GÜNÜ DAĞITILAN BİR BEYANNAME VE GAZETE İLAVELERİ

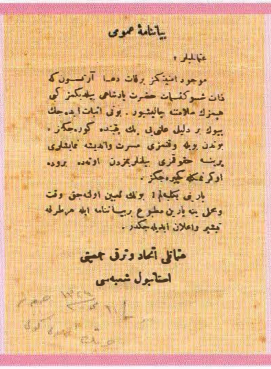
NURAN YILDIRIM

II. Abdülhamit, Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması anlamına gelen bir Meclis-i Vükelâ mazbatasını 23 Temmuz 1908 gecesi imzalamak zorunda kalmış, İstanbullular bunu o günün haberleşme koşullarıyla ertesi gün, yani 24 Temmuz'da öğrenmişti. II. Meşrutiyet'in ilanı İstanbullular tarafından heyecanla karşılanmıştır. O hafta bazı İstanbul gazetelerinin yayımladığı ilavelerde, daha çok II. Abdülhamit'in iradeleri ile resmi ilanlara yer verildiği görülmektedir.

Arşivimizde, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün halka dağıttığı bir el ilanı ve II. Meşrutiyet'in ilan edildiği hafta bazı İstanbul gazetelerinin çeşitli boyutlarda yayımladığı bir sayfadan ibaret ilaveler bulunuyor. Bu ilavelerden, dönemin tek haberleşme aracı olan gazetelerin gün içinde gelişen haberleri veya Babıâli'den gönderilen resmi ilanları derhal ilave olarak yayımlayıp İstanbullulara ulaştırdıkları anlaşılıyor. *Sabah* gazetesinin 13 Temmuz 1324 (26 Temmuz 1908) Pazar günü yayımladığı iki ilavesi gibi, bazen aynı günde birden fazla ilave yayımlayan gazeteler de vardı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin beyannamesi, 17.7x13 cm boyutlarında bir el ilanı. İstanbul Şubesi bu beyanname ile; Osmanlılardan halkın selameti için çalışan padişaha güvenmesini istemekte, bunu ispat edecek bir delilin yakında görüleceğini, artık sevinç ve endişe gösterileri yerine hukukun öğrenilmesi gerektiğini vurgulayarak bunun ertesi gün yine basılı bir beyanname ile her tarafa ilan edileceğini duyurmaktadır. Bu beyannamenin altında el yazısıyla, "11 Temmuz 1324 Cuma, hürriyetin ilanı günü" ibaresi yer almaktadır.

Bilindiği gibi, II. Abdülhamid Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması anlamına gelen bir Meclis-i Vükelâ mazbatasını 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) gecesi imzalamak zorunda kalmış, İstanbullular bunu o günün haberleşme koşullarıyla ertesi gün, yani 24 Temmuz'da öğrenmişti. II. Meşrutiyet'in ilanı İstanbullular tarafından heyecanla karşılanmıştır. O hafta bazı İstanbul gazetelerinin yayımladığı ilavelerde daha çok, II. Abdülhamid'in iradeleri ile resmi ilanlara yer verildiği görülmektedir. Sadece *Muavver Terakki* gazetesi kalabalık bir topluluğun kutlama gösterisine yer vermiştir. Tek sayfa oldukları için korunması ve günümüze kadar ulaşmasının zor olduğunu düşündüğümüz bu gazete ilavelerini okuyucularımızla paylaşmak istedik.

PROF DR. NURAN YILDIRIM,
İÜ TIP FAKÜLTESİ DEONTOLOJİ VE TIP TARİHİ ANABİLİM DALI

بیانامهٔ عمومی

عثمانلیلر،

موجود امنیتکز برقات دها آزمیون که
کات شیو کشیات پادشاهی پلدیکز کی
هیرزك سلامتنه چالیشیور. یوقی اثبات ایده جك
بیوك بر دلیل عاطی یك چکنده کوریه جکز.
بوندن برکه وقتسزی مسرت واهیه تهایلری
پریشه خطوقرنی پیلدیرمدن اوکنه یروه
اوکرنمیه کیریه جکز.

پادیشاهمزه اولان تمین اولونجق وقت
وعمل یرنه پادیشاهمزه مطلوع پریشانلرنه ایله مراجعه
تبشیر واعلان ایدیه جکدر.

مثانی اتحاد وترقی جمعیتی
استانبول شعبهسی

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün dağıttığı beyanname

Beyannâme-i Umumi
Osmanlılar;
Mevcut emniyetiniz bir kat daha artsın ki zât-ı şevketsimât-ı hazret-i padişâhi bildiğimiz gibi hepimizin selâmetine çalışıyor. Bunu ispat edecek büyük bir delil-i aleniyi pek yakında göreceğiz. Bundan böyle vaktimizi meserret ve endişe nümâyişleri yerine hukukumuzu bilenlerimizden ötede beride öğrenmekle geçireceğiz.

Yarını bekleyelim! Bunun tayin olunacak vakt ve mahalli yine yarını matbu bir beyanname ile her tarafa tebşir ve ilan edilecektir.

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti
İstanbul Şubesi
(11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908, Cuma hürriyetin ilanı günü)

Musavver Terakki'nin ilavesi

Musavver Terakki, tarihsiz olarak yayımladığı bu ilavede, ahaliden bir gurubun Meşrutiyet'in ilanından duyduğu sevinçle İstanbul'da yaptığı gösteriyi şu ifadelerle dile getirmiştir: "Sadık ve vatanperver ahali ellerinde bayraklarla Babıâli'ye gitmiş, Başvekili Osmanlı sancağı altına davet ederek Kanun-ı Esasi hükümlerini hakkıyla ifa etmek için çalışacağına dair yemin etmesini istemiş, Başvekilin bu isteğe uyarak yemin etmesi, 'Yaşasın Kanun-ı Esasi, Yaşasın padişahımız' nidalarıyla alkışlanmışır. Babıâli Mahmudiye Caddesi ve Divan Yolu'ndan Adliye Dairesi'ne yönelen halk adliye nazırını bayrak alınca çağırmış ancak nazır bulunmadığından yerine müsteşarı gelmiş, müsteşara da halkın hukukunun korunacağına dair yemin ettirildikten sonra Maarif Nezareti'nin önüne gidilmiştir. Maarif Nâzırından da hayrak önünde millet ve memleketin yeğâne ilerleme vasıtası olan maarifin yeni gelişmelere uygun yapılacağına dair yemin alınmıştır. Sonra Harbiye Nezareti (günümüzde Beyazıt'taki İstanbul Üniversitesi merkez binası) meydanında Harbiye Nazırı, ulema, asker ve sivil tahminen 30.000 kişiden oluşan bir topluluk bayrak ortasında ant içmiş, askeri ve

özel bandolar marşlar söylemiş, 'Padişâhım çok yaşa, Yaşasın hürriyet ve müsavât, Yaşasın ordu' sedaları ile vatanseverlik duyguları dile getirilmiştir. Bando eşliğinde Şeyhülislâm Kapısı'na giden topluluk, Şeyhülislâm'a da şeriat hükümlerine tamamıyla riayet edeceğine dair yemin ettirdikten ve Şeyhülislam'ın bizzat ettiği Türkçe bir duaya âmin diyerek 'Yaşasın Kanun-ı Esasi, Yaşasın Padişahımız' sedalarıyla sevinç gösterileri yaparak muntazam bir şekilde dağılmıştır."

Sabah ve Sa'âdet'in ilavesi

Sabah ve Sa'âdet gazetelerinin 27 Temmuz 1908 Pazartesi günü verdikleri ilavelerde yine bir resmi ilan yer almaktadır. Bu ilanda önce; padişahın bizzat tesis ve ilan etmiş olduğu Kanun-ı Esasi hükümlerinin uygulamaya konmasıyla İstanbul ve vilayetlerde seçimlere başlanması için durumun ilgili mercilere tebliğ edildiği belirtildikten sonra; padişahın bu lütfu nedeniyle halkın yapmış sevinç gösterileri ile teşekkürlerin padişahı memnun ettiğinin gazeteler vasıtasıyla herkese ilan edildiği vurgulanmaktadır. Bu kanun hükümlerinin harfiyen tatbik edilmesi ve bunun hiçbir vakitte hiçbir sebeple geçerliliğine halel gelmemesi padişahın kesin isteğidir. Devlet, seçimlere sürat ve itina ile devam olunarak bu kanunun 43. maddesi hükmünce önümüzdeki teşrin-i sani başında (Kasım 1908 sonunda) Meclis-i Mebusan'ın açılmasını kararlaştırmıştır. Bu hususlar padişahın merhamet ve iyi niyetinin delilleridir. Padişahın bu teveccühü halk tarafından emniyet ve güvenle karşılanmalı ve istenen vasıflara sahip kişilerin seçimine şimdiden başlanmalıdır. Bu kanun hükümlerine uygun olmayan, sadık tebaaya yakışmayan istekler ile hareketlerden vatanın selameti için uzak durulmalıdır. Allah korusun halktan padişahın rızasına muhalif kötü bir

صباح ـ لف علاوسی

١٠ يلده ١٤ حوتة ١٣٢٤

پازار ايرتاسی

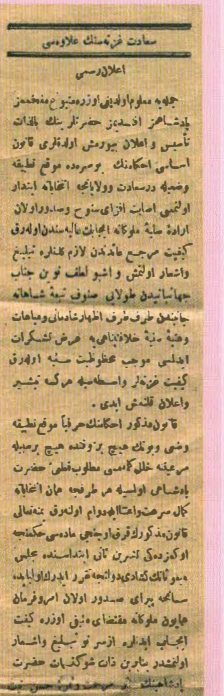
اعلان رسمی

جهه سلوم اولديغی اوزره دخوع منضبط وقانونمن اقتدار مضبوطه تركيه ايجاد تأسيسی ايچون بودفعه دخی اراده سنيه شاهانه سيله اصول انتخابات مكالمه امكانات وضعيه موقع تطبيقه وضعيه دولايقيله اجرای انتخابات ايچون اصلات اجرائيه سنوح وصدور اولان اراده سنيه شاهانه سيله اصول وقواعد كيفيت مرجع تأمين اولنه رق تبليغ قيلنمش اولمغله بو باده دخی بر شی قالمامش اولديغندن اصول انتخابات مكالمه سنك اجرا سنه سنه بر دفعه اجرا اولنه رق اصول وقواعد كيفيت مرجع تأمين اولنه رق تبليغ قيلنمش اولمغله بو باده دخی بر شی قالمامش اولديغندن اصول انتخابات مكالمه سنك اجرا سنه سنه بر دفعه اجرا اولنه رق اصول وقواعد كيفيت مرجع تأمين اولنه رق تبليغ قيلنمش اولمغله بو باده دخی بر شی قالمامش اولديغندن اصول انتخابات مكالمه سنك اجرا سنه سنه بر دفعه اجرا اولنه رق اصول وقواعد كيفيت مرجع تأمين اولنه رق تبليغ قيلنمش اولمغله بو باده دخی بر شی قالمامش اولديغندن اصول انتخابات مكالمه سنك اجرا سنه سنه بر دفعه اجرا اولنه رق اصول وقواعد كيفيت مرجع تأمين اولنه رق تبليغ قيلنمش اولمغله بو باده دخی بر شی قالمامش اولديغندن اصول انتخابات مكالمه سنك اجرا سنه سنه بر دفعه اجرا اولنه رق اصول وقواعد كيفيت مرجع تأمين اولنه رق تبليغ قيلنمش اولمغله بو باده دخی بر شی قالمامش اولديغندن

hareketin vukuu memleket ve devlet için tamiri imkânsız bir zarara neden olur. Bunun vatanseverlik ile uyuşmadığının nazar-ı dikkatten uzak tutulmaması ve üç günden beri devam eden nümayişlere son verilmesi cümleye tavsiye ve ilan olunur.

İ'lân-ı Resmî

Cümleye ma'lûm olduğu üzere metbû'-ı mufahhamımız pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin bizzat tesis ve i'lân buyurmuş oldukları Kanûn-ı Esâsi ahkâmının bu sırada mevki'-i tatbîke vaz'ıyla Dersa'âdet ve vilâyâtça intihâbâta ibtidâr olunması îsâbet etmekle sünûh ve sudûr olan irâde-i seniyye-i mülûkâne icâbât-ı âliyesinden olarak keyfiyet merci'-i âidinden lâzım gelenlere tebliğ ve iş'âr olunmuş ve işbu lutfnevin-i cenâb-ı cihânbânîden dolayı sünûf-ı teba'a-i şâhâne cânibinden taraf taraf izhâr-ı şâdımânî ve mübâhat ve atebe-i seniye-i hilâfetpenâhiye arz-ı teşekkürât edilmesi mücib-i mahzûziyet-i seniye olarak keyfiyet gazeteler vâsıtasıyla herkese tebşîr ve i'lân kılınmış idi kanûn-ı mezkûr ahkâmının harfiyen mevki'-i tatbîke vaz'ı ve bunun hiç bir vakitde hiç bir sebeple mer'iyetine halel gelmemesi matlûb-ı kat'î-i hazret-i pâdişâhî olmasıyla her tarafça hemân intihâbâta kemâl-i sür'at ve i'tina ile devâm olunarak biminnet-i ta'âlâ kanûn-ı mezkûrun kırk üçüncü maddesi hükmünce önümüzdeki teşrîn-i sânî ibtidâsında Meclis-i Meb'ûsân'ın küşâdı devletçe takarrur ederek ol bâbda sâdır olan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı mülûkâne mukteżâ-yı mûnîfi üzre keyfiyet icâb edenlere ezser-i nev tebliğ ve iş'âr olunmuşdur binâberîn zât-ı şevketsimât-ı hazret-i pâdişâhînin eser-i merhamet ve semere-i hüsn-i niyet-i şâhâneleri olduğu delâil-i âdîde ile kat'iyen sâbit olan işbu âtıfet-i mahsûsa-i mülûkâneleri sünûf-ı teba'a-yı sâdıka taraflarından kemâl-i emniyet ve i'timâd ile telakki olunarak evsâf-ı matlûbeyi hâiz zevâtın intihâbına şimdiden mübâşeret ve kanûn-ı mezkûr ahkâmıyla kabil-i te'lîf olmayan ve sıfat-ı tâbi'iyet ve sadâkate yakışmayan her türlü metâlib ve harekâtdan mübâ'îdet edilerek haklarındaki hüsn-i zann-ı âlî vechile işbu lutf-ı bi'addile kabiliyet ve istihkâklarını enzâr-ı enâmda bir kat daha isbât etmeleri reviyyet ve hamiyet-i vataniyeleri icâbından olup

سعادت فرنه‌سنك علاوه‌سی

اعلان رسمی

جهه معلوم اولديغی اوزره دستور منضبط وقانونمن پادشاهزاده اقتدار حضرتلرينك بالذات تاسيس واعلان بيورمش اولدقلری قانون اساسی احكامنك وضعيه موقع تطبيقه وضعيه ودرسعادت وولايتجه انتخابك ابتدار اولنمسی اصلات اجرائيه سنوح وصدور اولان ارادهٔ سنيهٔ ملوكانه اجمالنجه مالك عثمانيده اولان ولايتلرك كيفيت مرجع تأمينه تبليغ وشعبهٔ مخصوصه تشكيلی حقنده اصول واشعار اولنمش واشبو لطف ومرحمت جنابجهانبانيدن طولانی صوف نعمة شاهانه جانبندن طرف طرف اظهار شادمانی وميامنات وعبهٔ مزيهٔ خلافتپناهيه عرض تشكرات ايدلسی موجب محظوظيت سنيه اولمغله كيفيت مژدهٔ واصلهيه مركز تبشير واعلان قلنمش ايدی .

قانون مذكور احكامنك حرفياً موقع تطبيقه وضعی وبوتك هيچ بر وقتده هيچ بر سببله مرعيه خلل كاسی مطلوب فطرت حضرت پادشاهی اولديغه هر طرفده جان وباشدن اظهار كمال سرخوشی واحتفالجه اولمغله بنه‌عالی قانون مذكورك قرق اوچنجی مادهسی حكمنجه اوكا زيادك تشرين ثانی ابتدا سنده مجلس مبعوثان كشادی مقدر اولديغندن اوايلنده سائر جهات پراى صدور اولان امر وفرمان عالی ملوكانه مقتضاسنجه دنی اوزره كيفيت اجراى انتخابه ازسر نو تبليغ واشعار اولنمسی مأمور ذات شوكتسمات حضرت پادشاهی اولديغی دلائل عديده‌يه قطعيه‌دن اولان شيوه عطف مخصوصهٔ ملوكانه‌ری صوف نعمتهٔ شاهانه‌دن طولانی كمال امنيت واعتماد اينه‌رك اولدقری اوصاف مطلوبهٔ حائزه‌لرينك انتخاب شعبه‌سی مباشرت وقانون مذكور احكامنجه قابل تأليف اولمالری وصداقت وانقيادلرينه مرور ايام ومطالب وحركاتدن مباعدت اولدقری حقنده‌كی حسن ظن مالی وجمله اشبو لطف ومرحمت عديمه‌يه قابليت واستحقاقلرينی اظهار اعمال ومرقات وخدمات لائقه اجراری روبت وحبت وطنپروری اجباريلرندن اولاجق مساعدات اهالی كندیلرندن مرجو پادشاهی به مخالف اولنا بر حركتك وقوعی علكت ودولتجه‌لوی تصوری قابل ضرری مستلزم اولدقری وبو صورتله حيث مايه اجرا قابل تأليف اولاجقك نظر دقتدن دور وطوتلماسی واوج گونلك برى دوام اولنان تظاهرات نهايت ويرلمسی جهه‌له توصيه واعلان اولنور .

ma'azallâh-ı ta'âlâ kendilerinden marzî-i pâdişâhiye muhâlif ednâ bir hareketin vukû'u memleket ve devlet için ta'mîri nâkabil zarara müstelzim olarak bu ise hamiyet-i milliye ile nâkabil-i te'lîf olacağının nazar-ı dikkatden dûr tutulmaması ve üç günden beri devâm olunan nümâyişlere nihâyet verilmesi cümleye tavsiye ve i'lân olunur.

Saadet Gazetesi'nin ilavesi.

BİR CUMHURİYETE İKİ BAYRAM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE 1908 HÜRRİYET BAYRAMI KUTLAMALARI

MELİS SÜLOŞ

10-23 Temmuz Hürriyet Bayramı kutlamalarına Cumhuriyet'ten sonra da devam edildi. 1923-1935 arası, benzer nitelikteki bu iki milli bayramın kutlandığı bir dönemdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 23 Temmuz Hürriyet Bayramı daha coşkulu kutlanırken, sonraları bu coşkulu ve ihtişamlı kutlamaları 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı devralmış, 10-23 Temmuz kutlamaları sönük kalmıştır. "Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Kanunu", 27 Mayıs 1935'te bu ikili kutlamaya son vermiştir.

10 Temmuz'da, Manastır'da İlan-ı Hürriyet. Bayrakta: "Kanun-u Esasi, Hürriyet, Adalet, Müsavat" yazıyor.

Manastır'da İlan-ı Hürriyet 1908-1909. Fotoğrafçı Menakis Biraderler

1908 Jön Türk İhtilali'nin anısına 1909'dan itibaren düzenlenen 10-23 Temmuz Hürriyet Bayramı kutlamalarına Cumhuriyet'in ilanından sonra on iki yıl daha devam edildi. 1923-1935 yılları arasında, halk için nispeten aynı nitelikte olan iki milli bayram vardı. Ancak bu durum, 27 Mayıs 1935'te tek bir ulusal bayramın kabul edilmesiyle son buldu.

İlginç olan, bu iki milli günün hem beraber var olabilmeleri ve hem de on iki yıl boyunca birbirlerinin yerine geçer nitelikte olmalarıydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 23 Temmuz Hürriyet Bayramı 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na göre daha coşkulu kutlanırken, ilerleyen yıllarda bu coşkulu ve ihtişamlı kutlamaları 29 Ekim devralmıştır ve buna paralel olarak, 10-23 Temmuz kutlamaları oldukça sönük kalmıştır. Kutlamalara son noktayı ise, 27 Mayıs 1935'te çıkarılan "Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Kanunu" koymuştur.

Bu iki bayram arasındaki rekabet, İttihatçı ve Cumhuriyetçi elitler arasındaki çekişmeyi de hatırlatması bakımından dönemin siyasi gelişmeleriyle paralellik gösterir. Bunu daha iyi görebilmek için, dağıldıktan sonra da etkisini sürdüren İttihat ve Terakki Komitesi'nin temelleri üzerine kurulan ulusalcı harekete bakmak gerekir.

Anayasal hareketle birlikte 1908'de iktidara gelen Jön Türkler, hanedanı muhafaza edip, mirasını da radikal bir reform ve değişim programı için kullanmaya çalışmışlardı; ancak amaçladıkları toplumsal, ekonomik ve siyasal devrimi birbirini izleyen krizler ve tutucu güçler nedeniyle gerçekleştirememişlerdi. Bunu izleyen Atatürk önderliğindeki rejim, hanedanın mirasını bütünüyle reddetmeye çalıştı ve İslam ile Osmanlıcılık yerine, Türk ulusalcılığını yerleştirmeyi amaçladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'deki yenilgisi üzerine İttihatçı hükümet çökmüş ve liderleri yurtdışına kaçmıştı. Bu ortamda, savaş sırasında gücünü kaybetmiş olan eski rejim, siyasi boşluğu doldurma çabasıyla kendini yeniden kanıtlama fırsatı buldu. Ancak Sadrazam Damad Ferid Paşa Jön Türklerin "tehlikeli" kalıntılarını ne kadar temizlemek istese de Yunan ordusunun Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesiyle başlayan ulusal direniş karşısında

yeterince güçlü bir şekilde duramadı. İçinde bazı eski İttihatçıların da olduğu ulusalcılar bu direniş hareketinin öncüleri oldular.[1] Kısa bir süre sonra, 4 Eylül 1919'da yapılan Sivas Kongresi'nde, delegeler İttihat ve Terakki Fırkası'nı diriltmemek üzere yemin ederek işe başladılar.[2] Böylece ulusalcılar, "yeni" ile "eski" arasındaki farkı çok net olarak ortaya koymuş oldu ve Kemalist devrim eski rejime karşı olan sert tutumunu istikrarlı bir şekilde korudu. Sistem içinde eski İttihatçılarla Mustafa Kemal arasında oluşan rekabet, eski İttihatçıların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılımıyla açık bir muhalefete dönüşmüştü. Ancak bu durum çok uzun sürmedi ve Kürt ayaklanmasının ardından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. 1926'da ise İzmir suikastı sonrasında İzmir ve Ankara'da oluşturulan İstiklal Mahkemeleri, soruşturmalarını suikastın ve suikast zanlılarının çok ötesine taşıyarak, birçok İttihatçıyı da kapsamıştı. 1927'ye gelindiğinde, rejime karşı olan bütün muhalefet -askeri, dini veya siyasi- susturulmuştu.[3] Aslen İttihatçıların kutlaması olan Hürriyet Bayramı'nın Cumhuriyetçilere aktarılmasında bu siyasal arka plan belirleyici olmuştur.

İttihatçı geçmişin toplum üzerindeki etkileri Kemalist rejimle birlikte azalırken, 10-23 Temmuz Ulusal Bayramı'nın da yerini yavaş yavaş 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na bıraktığı görülmektedir. 1929 krizinden bunalan ve reformlardan henüz pek bir şey elde edememiş olan halk, aidiyet duygusunu ve morali geçmişin sembollerinde ve geleneklerinde buluyordu. Bu yüzden değişim yavaş ve aşamalı olmalı, halkı içine alabilmeliydi. 1920'de TBMM'nin kurulması, 1922'de saltanatın kaldırılması, 1923'te Cumhuriyet'in ilanı, 1924'te hilafetin kaldırılması, 1925'te fes yerine şapkanın geçmesi, 1926'da miladi takvime geçiş, yine 1926'daki ticaret kanunu, 1928'de anayasadan "Türkiye Devleti'nin dini İslamdır" maddesinin kaldırılması şımadığını ve çürümüş geçmişten tam bir kopuş ifade ettiğini vurguluyordu.[4] 1908'de Jön Türkler'in başlattığı devrimlerin bazıları reddedilirken, bazıları da yeni rejime uyarlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının kutlaması olan 10-23 Temmuz Hürriyet Bayramı da bunların başında gelir.

İslami bir imparatorluktan ulusal devlete geçiş, radikal bir değişimi dinamik tutacak kadar hızlı, halkın bu reformları sindirebileceği ve takip edebileceği kadar da yavaş olmalıydı. Artık tarih sahnesinde yeni bir hükümet vardı ve bu hükümet kendi "geleneklerini" yaratmalıydı. Bunun bir yolu da halkın zaten var olan bayramını kendi söylemine dahil etmek olabilirdi.

Cumhuriyet

Onbirinci sene: No.3668 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Pazartesi 23 Temmuz 1934

Başvekilimiz İstanbulda

İsmet Paşa dün Ankaradan gelerek Yalovaya gitti

Başvekilimizin bugün cam fabrikasının temelatma resmi münasebetile Yalovadan dönmesi bekleniyor

23 temmuz Hürriyet bayramı

İhracatımızı kolaylaştı

Mühim bir daha halle

İç Anadoludan Avrupaya ve Demiryollar idareleri aras

Cumhuriyet, 23 Temmuz 1930 tarihinde "Hürriyet Bayramı" haberini manşetten vermiş, 4 yıl sonra ise çok daha küçük bir yer ayırmıştı.

Cumhuriyet

Bugün 10-23 Temmuz Bayramıdır

Fethi B. dün geldi

Paris Sefirimiz mühim beyanatta bulundu

10-23 temmuz!

Tenkil devam ediyor

Hariciye Vekili vaziyete dair bir şey söylemiyor

Fethi B. bugün Yalovaya gidiyor

Ve Latin allabesine geçiş, 1929'da ulusal okullar atılımı, 1935'te pazar gününün tatil ilan edilmesi ve yine aynı yıl "Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Kanunu"nun çıkması... Aslında hepsi belirli bir düzeni takip ediyor, aynı amacı güdüyordu. Bu amaç da; laik bir ulus-devlet oluşturmak ve onu Batı medeniyeti seviyesine çıkarmaktı.

Devrimin esas farklılaşma noktalarından biri, Batılılaşmadır. Bunun için İslami miraslardan ve geleneklerden vazgeçilerek Avrupa'ya dönülmüştür. Cumhuriyet'in kurucuları geçmişten kopmak için sürekli çaba gösteriyor; Mustafa Kemal, kurmakta oldukları rejimin Osmanlı Devleti'yle hiçbir ortak özellik taşımadığını ve İslami bir imparatorluktan ulusal bir devlete geçiş, radikal bir değişimi dinamik tutacak kadar çabuk, ama Türk milletinin bu reformları sindirebileceği ve takip edebileceği

kadar da yavaş olmalıydı. Artık tarih sahnesinde yeni bir hükümet vardı ve bu hükümet kendi "geleneklerini" yaratmalıydı; bunun bir yolu da, halkın zaten var olan bayramını kendi söylemine dahil etmek olabilirdi.

1923-1935 tarihleri arası *Cumhuriyet* gazetesinin 23/24 Temmuz ve 29/30 Ekim sayılarına bakıldığında ilginç bir paralellik göze çarpmaktadır. Bir bayramın kutlamaları belirsizleştikçe diğeri daha da coşkuyla kutlanıyor ve bu durum, 10-23 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın, yerini zamanla 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na bırakmakta olduğunu gösteriyor.

Gerçekten de Cumhuriyet'in ilk yıllarında 23 Temmuz kutlamaları daha coşkulu iken, 1928 yılına doğru iki bayrama verilen önemin eşitlendiğini, *Cumhuriyet* gazetesinin kutlamalara ayırdığı yer ve önemden görüyoruz.[5] Ancak bunu izleyen yıllarda bu dengenin bozulduğu ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının öne çıktığı görülüyor. 1930 yılının 23 Temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin "10-23 Temmuz" makalesinde, asıl hürriyete Cumhuriyetin ilan edildiği gün kavuşulduğu söyleniyor,[6] böylece Hürriyet Bayramı ile Cumhuriyet Bayramı yakınlaştırılıyor. Bu yakınlaşma, gelecek yıllarda Hürriyet Bayramı'nın giderek kaybolmasına dönüşecektir.

1931 yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı için gazetede ayrılan yer çok daha farklı çıkıyor karşımıza: Gazetede cumhuriyet kavramının halkın anlayacağı şekilde tanımlandığını, bunun yanında lider Mustafa Kemal'in, Türk bayrağının ve Türkiye haritasının resimlerle, görsel bir şekilde verildiğini görüyoruz.[7] Dikkat çeken bir diğer nokta ise, 29 Ekim kutlamalarının ilk yılından itibaren gazetede resimlerle verilmesidir. Kutlamalardaki coşku ve mutluluk okuyucuya gösterilir. Buna karşılık, bu süreç içinde 23 Temmuz kutlamaları hiç resmedilmemiştir. Geleneği temsil edercesine, 10 Temmuz kutlamalarının haberi her yıl aynı köşede, aynı kutucuğun içinde, aynı kadın sembolü ile verilir.

1933 yılına baktığımızda, her iki ulusal günün de Mustafa Kemal'in başarılarıyla ilişkilendirildiğini görüyoruz. Burada bayramlar arasında henüz bir yer değiştirme olmasa da, iki bayramı yakınlaştırma çabasından bahsetmemiz mümkün:

"10 Temmuz saray ve saltanat istibdadına vurulan ilk darbedir. O gün bugün milli hâkimiyet ve istiklal içten ve dıştan tehditler aldı. Fakat Atatürk harici düşmanlara karşı milli istiklal dahili düşmanlara karşı milli hürriyet ve hâkimiyeti temin etti."[8]

Aynı yıl Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yılıdır ve benzeri görülmemiş bir hazırlık ve coşkuyla "halk şölenleri" düzenlenmiştir. Hazırlıklar çok önceden başlamış, şehirler süslenmiş, özel yayınlar çıkarılmış, geçit törenleri yapılmıştır. 10. yıl kutlamalarına öylesine önem verilmişti ki, gelecek nesillere bu coşkuyu aktarmak için bir marş bile bestelenmişti. Türk milletinin mutluluk ve coşkusu, milliyetçi fikirlerle birlikte gazeteye ve özel yayınlara yansıtılmıştı. 10. yıl kutlamalarında bu ulusal bayramı gelenekselleştirmek için çok önemli semboller kullanılmıştır. Bu gelenekselleştirme isteğine bir başka örnek de, kutlama komisyonu başkanı olan CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in parti örgütüne 31 Ağustos 1933 tarihinde gönderdiği yazıdır. Peker bu yazısında, partililerin kendilerine, ailelerine ve çocuklarına alacakları yeni elbise, şapka, palto gibi giysilerin Cumhuriyet Bayramı'na denk getirilmesini ister. Kendi deyimiyle bu, maksada büyük hizmet olacaktır. Bu yazı, dinsel bayramların ulusal bayramlarla ikame edilmesinin ve var olan bayramların yeni rejim ile bağdaştırılması arzusunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.[9]

1934'e gelindiğinde, 23 Temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki bir yazıda, 1908 devriminde alınan hürriyetin, son derece milliyetçi bir söylem

Bir rejim geleneklerini yaratıyor

Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun:
"İleri memleketlerden her biri kendisi için ulusal bayram olmak üzere tek bir gün kabul etmiş ve yalnız o gün gerek memleket içinde gerek yad ellerdeki sefarethane ve şehbenderhanelerinde ulusal tören yapmakta bulunmuşlardır. Bütün Türk vatandaşlarının müştereken en derin sevinç heyecanı duydukları gün şüphesizdir ki Cumhuriyetin ilan edildiği gündür. Çünkü Türk milleti benliğine o gün kavuşmuş Türkiye'nin terakki ve yükselme devri o gün başlamıştır. Hususi düşüncesi ve akidesi ne olursa olsun her vatandaşın beraberce bayram ettikleri ulusal gün o gündür. Onun için kanunun maddesi ile yalnız 29 Birinci Teşrin günü ulusal bayram günü olmak üzere kabul edilmiştir."[13]
Bu kanuna göre belirlenen genel tatil günleri şunlardır:
"A- Zafer Bayramı: Son zaferin kazanıldığı 30 Ağustos günü;
B- Ulusal Egemenlik Bayramı: 22 Nisan öğleden sonra ve 23 Nisan günü;
C- Bahar Bayramı: Mayısın birinci günü;
D- Şeker Bayramı: 3 gün
E- Kurban Bayramı: 4 gün
F- Yılbaşı günü: Birinci Kânunun birinci günü"
Şeker Bayramı ve Kurban Bayramı, "öteden beri" tatil günü olarak belirlenen dini bayramlar oldukları için onlara dokunulmamıştır.
Hürriyet Bayramı, kutlanmayacak olmasına rağmen toplumda önemli bir yeri olduğundan, son bir kez 23 Temmuz 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde geçmiş yıllarla aynı yerde, aynı kadın sembolüyle karşımıza çıkıyor:
"Bugün memleketin tarihinde sayılı günlerden biridir. 1908 yılının 23 Temmuzunda Türk ulusu padişahlara ilk darbeyi indirmiş, Sultan Hamid denilen ve 33 yıl milletin başına bela olan zalim bir müstebidin elinden hakkını zorla almıştır. 23 Temmuz bu yıla gelinceye kadar ulusal bayram günlerinden biri idi, fakat tatil ve bayram günlerini tayin eden yeni kanunda, 23 Temmuz ulusal bayramlar arasından çıkartılmıştır. Onun için, bugün, her sene yapılması mutad olan, bayram töreni ve kutlama yapılmayacaktır. Bayram yapılmamakla beraber, 23 Temmuz ulusun saltanata karşı ilk ayaklandığı, ilk kuvvetini gösterdiği ve hakkını kurtardığı gün olduğu için, Türkün hatırlanmağa değen tarihi günlerinden biridir."[14]

10 Temmuz'dan evvel Balkanlar'da gezen Resneli Niyazi Bey'in çetesine iltica eden bir karaca ve Resneliler.

10 Temmuz gösterileri.

Manastır'da İlan-ı Hürriyet 1908-1909 Fotoğrafçı Menakis Biraderler.

kullanılarak Gazi Mustafa Kemal ile bağdaştırıldığını görüyoruz:

"Bugün 23 Temmuz bundan 26 yıl evvel, ulu Türk milleti aynı günde müstebit hükümdarın elinden hürriyetini koparmıştı. Haftalarca bu büyük zaferin sevinç coşkunluğu ile çırpındı fakat uyumayan düşmanlar fırsat kolluyorlardı. Vakit vakit indirdikleri darbelerle milletin sevincini kedere çevirdiler, çok kara günler yaşadık. Fakat Türk'ün özünden yüce kurtarıcı bir Gazi Mustafa Kemal yetişti...Bundan sonra böyle hürriyet memleketimizde bütün vatandaşlar için seyyanen ve en geniş surette müemmendir. Tüm vatandaşları tebrik ederiz."[10]

O yıl ilginç olan, bayramdan iki gün sonra, 25 Temmuz 1934 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Atatürk'ün tebrik mektuplarına teşekkür etmesidir.[11] Bundan, sadece *Cumhuriyet* gazetesinin ve başyazar Yunus Nadi'nin Mustafa Kemal'i 23 Temmuz Hürriyet Bayramı ile bağdaştırmakla kalmadığı, Mustafa Kemal'in kendisinin de eski rejimin bayramını sahiplendiği anlamını çıkarabiliriz. Reisicumhur, benzer bir şekilde, 30 Ekim 1937 tarihinde de Türk milletine teşekkürlerini yayımlıyor.[12]

1934 yılı, 10 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın kutlandığı son yıl olacaktır. Mustafa Kemal'in iki bayram karşısındaki bu benzer tutumu, söz konusu bayramları birbirine yakınlaştırmasının yanı sıra, 23 Temmuz ile akla gelen "ulusal bayram" kavramına 29 Ekim ile süreklilik kazandırmayı istemesi olarak da yorumlanabilir.

27 Mayıs 1935'te Hürriyet Bayramı, "Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun" ile sona erer. Böylece, 1908'den beri kutlanan Hürriyet Bayramı son bulur. Gelecek nesiller unutacak olsa da, Hürriyet Bayramı Osmanlı ve Türk siyasal dönüşümünün en önemli dönüm noktalarından biri olarak, bir imparatorluktan laik ve ulusal bir devlete geçişin zeminini hazırlamıştır. Kemalist rejim kendinden önceki rejimi ne kadar reddetse de, halkın bazı gelenekleriyle yaşamak zorunda kalmış, bazı reformları daha yavaş gerçekleştirmeyi seçmiştir. 10 Temmuz Bayramı, halkın hürriyetini ilan ettiği milli bayramdı; üstelik Hürriyet Bayramı Kemalist ideolojiyle çatışmadığı ve yeni rejimin "ulusal gün" anlayışına yakın olduğu için, bu bayramın içerdiği düşünce ve kavramlarla bir müddet korunması geçiş sürecini de kolaylaştırmıştır. Halkın hürriyetini kutladığı 23 Temmuz'u bir anda değiştiremeyeceğinin farkında olan Kemalist rejim, on iki yıl gibi bir sürede halkın hürriyet kutlamasını, Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim'e doğru yönlendirmeye çalışmış, sonunda tek bir günü ulusal bayram olarak kabul etmiştir: 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı.

MELİS SÜLOŞ, BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Feroz Ahmad *The Making of Modern Turkey*, 1993. (Çev. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, s. 64, 2006 İstanbul.)

2 Bernard Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 1968 Oxford (Çev. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, s 249, 2004 Ankara.)

3 *Age*, s. 274.

4 Feroz Ahmad, *age*, s 11

5 *Cumhuriyet*, 29 Teşrinievvel (Ekim) 1928.

6 "(...) Türk milleti Osmanlı idaresinden hürriyetlerinin hiç olmazsa bir kısmını bugün almıştır. Ancak bu kazanış devamlı olmamıştır Cumhuriyet'in ilanına kadar bu azaplar, bu keşmekeşler devam etmiştir. Türkiye asıl hürriyetine o gün kavuşmuştur." (*Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1930).

7 *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1931.

8 *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1933.

9 "Çocukların sevinç gününü de Cumhuriyet Bayramına rast getirmekte maksat için büyük fayda gördük. Bütün Fırka arkadaşlarımız ile muhitlerindeki dostlarınız ahbapları her sene çocuklarının alacakları yeni elbiseyi bu sene bayrama rast getirmeleri maksadı büyük hizmet olur. Bu fikrin Fırka ile beraber bizim kültür kolumuz olan Halkevleri tarafından bütün muhite tamim edilmesini ve tatbiki için teşvikler yapılmasını rica ederim. Bu sene başlayacak harekete bundan sonraki Cumhuriyet Bayramlarında da devam olunmasını ehemmiyetli bir iş olarak kaydederim efendim." (Hakkı Uyar, "CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü ile Yarışmaları Unutmayalım Düşerizi", *Toplumsal Tarih*, 118 (Ekim 2003) s. 83).

10 *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1934.

11 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1934.

12 *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1937(sy 1)

13 TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 31, 935, T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü Sayı: 6/1433, Ulusal Bayram Ve Genel Tatiller Hakkında Kanun Layihası Ve Dahiliye Ercümeni Mazbatası (1/184), 13.05.1935, S. Sayısı: 130. (Başvekil, İ. İnönü)

14 *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1935.

İLK KEZ SİKKE BASTIRAN DEVLET:

LYDİA KRALLIĞI VE "KARUN'UN HAZİNESİ"

OĞUZ TEKİN

Karun Hazinesi'ndeki eserler bizzat Karun'a (Lydia Kralı Kroisos) ait olmadığı gibi, hiçbir zaman bir hazinenin parçası da olmamışlardı; sözde "hazinedeki" eserler, ölen kişilerin yakınları tarafından mezarlara bırakılan hediyelerden başka bir şey değildi. MÖ 6. yy ortalarından daha geç bir tarihe ait olduğu anlaşılan bu mezarlar kaçak kazılarla açıldı ve içindeki altın ve gümüş, tüm değerli eşyalar Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçırıldı. Açılan dava sonucu, eserler 1993 yılı sonbaharında Türkiye'ye getirildi ve Uşak Müzesi'nde sergilenmeye başlandı.

Uşak Müzesi'nde bulunan, altından yapılma Kanatlı Denizatı.

Lydia adı iki şey ifade eder: Lydia Krallığı ve Lydia bölgesi. Burada ele alınan konu, Lydia Krallığı olacaktır. MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Lydlerin oluşturduğu ve yaşadığı krallık, Lydia Krallığı olarak anılmakta olup, bu krallığın ortadan kalkmasından sonra da onların hüküm sürdükleri bölge -artık o topraklarda bir krallık olmasa da- eskiçağ boyunca Lydia olarak adlandırılmaya devam etmiştir. Lydia Krallığı, esas olarak Yukarı Gediz (antik Hermos) ve Küçük Menderes (antik Kaystros) vadilerini kapsayan bölgede hüküm sürmüştü. Diğer bir deyişle, kabaca Manisa ili ve civarı Lydia Krallığı'nın çekirdek bölgesiydi. Kuzeyinde Mysia, güneyinde Karia, batısında Ionya, doğusunda ise Phrygia bölgeleri yer almaktaydı.

KRALLAR VE BATI ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ

Lydia Krallığı'nda üç kral hanedanı hüküm sürmüştür: Atyadlar, Heraklidler (veya Tylonidler) ve Mermnadlar. Haklarında bilgimiz olmayan ilk iki sülale, olasılıkla MÖ 1000-700 yılları arasındaki tarihlerde hüküm sürmüş olmalıdır. Lydia Krallığı'nın en iyi bilinen ve en güçlü olduğu dönem, kabaca MÖ 700-550 yılları arasındaki Mermnadlar Hanedanı dönemidir. Lydia adı da bu hanedanın ilk kralı olan Gyges'ten itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Gyges'in Yunanlarla ilişkisi hakkında daha sonraki yıllar-

da yaşamış olan Halikarnassoslu (Bodrum) tarihçi Herodotos'tan bilgi almaktayız. Herodotos (I, 14), Gyges'in Miletos, Smyrna ve Kolophon'a karşı saldırgan bir politika izlediğini söylemektedir. Keza, Gyges (MÖ yak. 687-645), Lydia Krallığı tahtına geçmesi sırasında Delphoi (Delfi) kehanet merkezinin de desteğini almış, karşılık olarak da Delphoi'a armağanlar göndermişti (Herodotos, I, 13-14). Öte yandan, Gyges'in Mısır Firavunu I. Psammemak) oluşturmuştur. Lydlerin Yunanlarla en fazla ilişki kurdukları dönem ise, Doğuluların Karun olarak bildikleri Kroisos (MÖ 560-547) dönemidir. O da Ionia kentlerine karşı saldırgan bir politika izledi fakat adalarda yaşayanlarla iyi ilişkiler içinde oldu (Herodotos, I, 26-27).

Kimmer akınlarıyla zaman zaman sıkıntılı günler yaşayan Lydia Krallığı'na Persler, MÖ 547 yılında başkent Sardeis'i ele geçirerek son vermişlerdir. Böylece, son Lydia Kralı Kroisos'un Perslere yenilmesiyle, Anadolu 200 yıl sürecek Pers egemenliğine girmiştir.

Lydia Krallığı'nın insanlık tarihine en büyük armağanı, hiç kuşkusuz sikkeyi icat etmiş olmalarıdır. Elektron madeninden basılan ilk sikkelerin üzerinde Lydia Krallığı'nın arması olan aslan başı bulunuyordu. İlk Lydia Krallığı sikkeleri, olasılıkla Kral Alyattes zamanında da basılmıştı fakat elektron yerine saf altın ve gümüşten sikke basımı, son kral olan Karun döneminde gerçekleşmiştir.

Lydia sikkeleri. Ön yüzde aslan başı, arka yüzde baskı çukuru. MÖ 6. yy'da elektron madeninden basılmış sikke.

Gemini, LLC. Auction II, Ocak 11, 2006, lot 118

Gümüş sikkenin ön yüzünde karşılıklı aslan ve boğa, arka yüzde baskı çukurları görülüyor. Kroisos dönemi (MÖ 561-546).

Thales AG, Auction 2003, Ekim 24, 2003, lot 127.

ALTIN ÜLKE'NİN SİKKELERİ

Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis idi. Bu kentin içinden geçen Paktolos Irmağı (Sart Çayı), beraberinde, kaynağının bulunduğu Tmolos'tan (Bozdağ) altın-gümüş karışımı elektron parçacıklarını sürükleyip getiriyordu. Irmağın alüvyonlarındaki bu değerli maden parçacıkları ırmaktan toplanıyor ve Lydia Krallığı'nın dillere destan zenginliğini oluşturan sikke, mücevherat ve altın eşyaların yapımında kullanılıyordu. Lydia'nın altın zenginliği, onun için yapılan "altın ülke" yakıştırmasını da haklı kılmaktadır.

Lydia Krallığı'nın insanlık tarihine en büyük armağanı, hiç kuşkusuz sikkeyi icat etmiş olmalarıdır; ancak bunda İonların payını da yadsımamak gerek çünkü sikke basımının kaliteli hale gelmesi, çeşitlenmesi ve yaygınlaşması, İonia bölgesindeki eski Yunan kent-devletleri sayesinde olmuştur. Gerek Herodotos, gerekse Polluks sikkenin icadının Lydia Krallığı ile ilişkili olduğunu kanıtlayan bilgiler vermektedirler. Sikkenin icadıyla ile ilgili antik kaynakların verdikleri bilgiler, bu bölgede (Lydia ve Ionia) yapılan kazılarda bulunan buluntularla da doğrulanmıştır. Elektron madeninden basılan ilk sikkelerin üzerinde Lydia Krallığı'nın arması olan aslan başı bulunuyordu. İlk Lydia Krallığı sikkeleri, olasılıkla Kral Alyattes zamanında basılmıştı fakat sikke basımının daha iyi bir duruma gelmesi ve elektron yerine saf altın ve gümüşten (iki ayrı metalden) sikke basımı, son kral Kroisos döneminde gerçekleşmiştir.

Kroisos'un kendisi çok zengin bir kraldı. Kroisos adı, Doğu toplumlarında Karun olarak telaffuz edilmektedir. Günümüzde hâlâ kullanılagelen "Karun kadar zengin" deyimi, eski Lydia Kralı'na yapılan bir atıftır. Sardeis'te (Salihli-Manisa) yapılan arkeolojik kazılarda, "Pactolus North" olarak adlandırılan kazı alanının kuzeybatı kesiminde, MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihle-

tikhos'a, Nil deltasındaki ayaklanmayı bastırmaları için Karialı (Bodrum ve civarı) ve İonialı (İzmir ve civarı) birlikler gönderdiğini biliyoruz. Yunanların Mısır'daki Naukratis'te kurdukları ticaret merkezi de bu firavun dönemine rastlamaktadır. Gyges'ten sonra sırasıyla Ardys, Sadyattes, Alyattes ve Kroisos da Lydia Krallığı tahtına geçmişlerdir.

Herodotos'tan (I, 16), Alyattes'in de Smyrna (Eski İzmir) ve Klazomenai'ya (Urla) saldırdığını öğreniyoruz fakat kral, Klazomenailılar karşısında başarılı olamamıştır. Lydialıların doğudaki Medlerle Halys (Kızılırmak) yöresinde yaptıkları savaş da yine Alyattes döneminde olmuştur. Savaş sırasındaki güneş tutulmasının tarihini Miletoslu Thales doğru tahmin etmiştir: MÖ 28 Mayıs 585. Bu tarihten itibaren Lydia Krallığı'nın doğu sınırını, Halys (Kızılır-

Kanatlı güneş diski. Pendant. Altın ve çeşitli taşlardan, Uşak Müzesi. (Yukarıda)

Mühür yüzük. Altın, Uşak Müzesi.

nen arıtma atölyeleri bulunmuştur. Bu tarih, Kroisos'un egemenlik yıllarıyla uygunluk göstermektedir. Bu atölyelerde elektron ayrıştırılarak saf altın ve saf gümüş elde ediliyordu. Altının içinde bulunan bakır gibi adi metaller kupelasyon yöntemiyle ayrıştırılıyordu. Rafineri alanında çok sayıda kupel (ocak çukuru) ve hava üflemede kullanılan pişmiş topraktan körük ağzı ele geçmiştir. Elekronda bulunan altın ve gümüşü birbirinden ayırmak için ise sementasyon yöntemi kullanılmıştı. Sardeis altın atölyeleri yılda birkaç yüz kilo altının ayrıştırılıp sikke basımı için hazır hale getirilmesine imkân verecek kapasitedeydi. Son yapılan analizler, elektron sikkelerin, elektronun içindeki altın miktarının düşürülerek, gümüş ilavesiyle basılmış olduklarını ortaya koymuştur. Paktolos'un alüvyonlarından elde edilen elektrondaki gümüş miktarı %20-30 ve altın miktarı %70-80 olduğu halde, bu elektrondan basılmış sikkelerde altın oranı %55, gümüş oranı %45'tir; ayrıca %1-2 gibi eser miktarda bakır da içermektedir.

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Lydler, doğal elektronun alaşımına müdahale ederek, içerdiği altın miktarını düşürmüşler, buna karşılık gümüş miktarını artırmışlardır. Diğer bir deyişle, uzun yıllar doğal elektron ile basıldığı düşünülen Lydia Krallığı'nın ilk elektron sikkelerinin, gerçekte yapay olarak hazırlanmış altın ve gümüş alaşımından basıldığı anlaşılmaktadır. Fakat yine de bu durum, onların elektron oldukları gerçeğini değiştirmemektedir.

KRALLIĞIN TANRILARI

Lydlerin Yunanlarla ticari ve kültürel ilişkilerinin yanı sıra dinsel ilişkileri de vardı. Lyd dininde en önemli kültler; Doğa Tanrıçası Artımu (Yunan Artemis'i), kökeni Luvilere uzanan tanrıça Kuvava (Kybele), tarım tanrıları Baki (Lyd Dionysos'u) ve Kore, Yağmur Tanrısı Leus (Lyd Zeus'u) ve mezarların koruyucusu Santas idi. Lydlerin eski Yunan dinine saygı gösterdiğini ve önemsediğini Delphoi'deki Apollon Kehanet Merkezi'ne armağanlar vermesinden de anlıyoruz (Herodotos, I, 25). Antik kaynaklardan öğrendiğimize göre başkent Sardeis'te bir Kybele tapınağı vardı; ancak bu tapınak MÖ 5. yy başında Ionların ayaklanması sırasında yıkılmıştır. Ayrıca Kuvava adı, kazılar sırasında bulunan bir çömlek parçası üzerinde zamanımıza kadar gelmiştir. Hellenistik çağda inşa edilen Artemis Tapınağı'ndan günümüze sadece temel duvarları ile bazı sütunlar kalmıştır.

Hint-Avrupa kökenli bir dil yapısına sahip olan Lydlerin dilinin (Lydce) çözülmesi yolunda son yıllarda yapılan çalışmalarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

"KARUN HAZİNESİ" YA DA MEZAR HEDİYELERİ

Lydia Krallığı topraklarındaki mezarlar esas olarak Uşak ve Manisa il sınırları içinde yer alan tümülüslerden (yığma tepe) oluşmaktadır. Bu tümülüslerin en ünlüleri, Lydia Krallığı'nın doğusunda, Uşak yöresindeki Güre'de bulunan Aktepe, Toptepe, Basmacı, İkiztepe ve Harta idi. Kuşkusuz bu tümülüslerde yatan kişiler, o zamanın yüksek statüye sahip zenginleriydi. Ancak sıradan insanların gömüldüğü çukur mezarlar ile lahit mezarlar da vardı. Tümülüslerdeki mezar odaları 1960'lı yıllarda kaçak kazılarla açıldı ve içindeki altın ve gümüş, tüm değerli eşyalar Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçırıldı. Açılan dava sonucu, eserler 1993 yılı sonbaharında Türkiye'ye getirildi ve Uşak Müzesi'nde sergilenmeye başlandı.

Aslında, Karun Hazinesi olarak adlandırılan eserler bizzat Karun'a ait olmadığı gibi, hiçbir zaman bir hazinenin parçası da olmamışlardı; sözde "hazinedeki" eserler, ölen kişilerin yakınları tarafından mezarlara bırakılan hediyelerden başka bir şey değildi. Yapılan incelemeler, bu eserlerin MÖ 6. yy ortalarına ve biraz daha geç tarihlere ait olduğunu göstermiştir. Bu durumda eserler, Lydia Krallığı'nın son yıllarında (Kroisos dönemi) yaşayan seçkin Lydler ile, Lydia Krallığı'na son verdikten sonra bu topraklara yerleşen ve eski Lydia Krallığı başkenti olan Sardeis'i bir satraplık merkezi yapan Pers soylularına aitti. Nitekim mezar hediyeleri arasında bulunan altın ve gümüş kap kacak üzerindeki tasvirlerde, Batı Anadolu'daki Pers etkisini görmek mümkündür.

PROF DR. OĞUZ TEKİN,
İ.Ü EDEBİYAT FAKÜLTESİ ESKİÇAĞ ANABİLİM DALI

TARİH DOSTU OLUN!

Tabulardan, övünmelerden,
her türlü önyargıdan, ayrımcılıktan,
şovenizmden uzak bir tarih bilinci için...
Temel desteğini varlıklı bir aileden,
bir büyük sermaye grubundan,
politik bir çevreden ya da devletten almamasına karşın,
ülkenin en büyük sivil toplum kuruluşlarından biri
olmayı başaran ve sürdüren bir Tarih Vakfı için...
TARİH DOSTU OLUN!

www.tarihvakfi.org.tr

VAKIF MERKEZİ
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34
F (0212) 227 37 32
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

GÖNÜLLÜLÜK, PROJE VE FON GELİŞTİRME,
İLETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ VE
İSTANBUL MÜZESİ PROJESİ
Tarihi Darphane Binaları
Osman Hamdi Bey Yokuşu, Arkeoloji Müzesi Karşısı
34122 Gülhane İstanbul
T (0212) 513 50 82-(0212) 522 02 02
F (0212) 522 25 46

TARİH VAKFI

İTALYAN BİRLİĞİNİN SAĞLANMASINDA KIRIM SAVAŞI'NIN ÖNEMİ VE SARDİNYA KRALLIĞI'NIN İNİSİYATİFİ

SARDİNYA KRALLIĞI'NIN KIRIM SAVAŞI'NA KATILMASI

FABIO L. GRASSI

Sardinya Krallığı'nın 1853-1856 yılları arasında vuku bulan ve Kırım Savaşı'na son veren Paris Kongresi'ne katılması, İtalyan birliğinin dönüm noktası olmuştur. Başlangıçta demokratların egemen olduğu "diriliş" hareketi, Kırım Savaşı ile birlikte liberallerin yönetimine geçmiştir. Sardinya Krallığı, İtalya sorununu uluslararası diplomatik sahneye resmen yansıtmayı başarmıştır. İtalya'nın, politik bağımsızlık sorununun çözümüne ulusal bir devrimle değil, diplomasi ve savaş ile yaklaşıldığı bir noktadır bu.

Camillo Benso, Cavour Kontu (1810-1861). İtalya birliğinin en önemli kurucularının biri.

Tarihçilerin büyük çoğunluğuna göre Sardinya Krallığı'nın 1853-1856 yılları arasında vuku bulan Kırım Savaşı'na son veren Paris Kongresi'ne katılması, İtalya'nın politik birliğinin gerçekleştiği "diriliş" yıllarının dönüm noktası olmuştur. Başlangıçta demokratların egemen olduğu "diriliş" hareketi, Kırım Savaşı ile birlikte liberallerin yönetimine geçmiştir. Sardinya Krallığı, İtalya sorununu resmi olarak uluslararası diplomatik sahneye yansıtmayı başarmıştır. Henüz birliğini sağlayamamış olan İtalya'nın, politik bağımsızlık sorununun çözümüne ulusal bir devrimle değil, diplomasi ve savaş ile yaklaşıldığı bir noktadır bu.

Sardinya Krallığı'nın müdahale nedenlerini anlamak için zamanın biraz gerisine gitmek gerekiyor. Ortaçağda, Umberto Biancamano adında bir maceracı Alpler'in batısındaki Savoia bölgesine kadar uzanmış ve dük ünvanı almıştı. Savoia, daha sonra hanedanlığın da adı oldu. Yüzyıllar boyunca Savoia dükleri egemenliklerini yaymaya ve terfi etmeye çalışmışlardı. Daha sonraki yüzyıllarda Piemonte'nin büyük bir bölümünü ele geçirdiler ve Torino da küçük devletlerinin başkenti oldu. O dönemde Savoia dükleri henüz tamamen İtalyanlaşmamışlardı. Saray erkânı İtalyancayı az ve kötü konuşuyordu, en çok konuşulan diller Fransızca ve Piemonte lehçesiydi. Ancak hanedanın tüm hedefleri İtalya'ya yönelikti. 18. yüzyılın büyük Avrupa savaşları sırasında, Savoialılar Sicilya'yı ve dolayısıyla kral unvanını elde ettiler. Daha sonra Sicilya'yı geri vermek zorunda kaldılar ama karşılık olarak Sardinya'yı aldılar. Böylece, kısa bir süre önce elde ettikleri kral unvanını Sardinya üzerinden devam ettirdiler.

O yüzyıllarda soyluluk hiyerarşisi gibi, bölgeler arasında da bir hiyerarşi söz konusuydu, her bölgenin hükümdarı kral unvanı alamıyordu. Oysa Sicilya gibi, Sardinya bu hakkı veriyordu.

Fakir ve geri kalmış Sardinya Adası'nın Savoialıları ilgilendirmesinin başlıca nedeni de buydu. Oysa onlar asıl Piemonte ile ilgileniyorlardı, sistemli ve etkili bir yönetim ve ordu organize etmeyi Piemonte'de başarmışlardı.

Fransız Devrimi'nden ve Napolyon fırtınasından sonra, Sardinya Krallığı öncekinden çok daha büyük olarak ortaya çıktı çünkü 1815 Viyana Kongresi, tek suçu bir cumhuriyet olmak olan eski Cenova Cumhuriye-

Bu yazının iyi okunur hale getirilmesinde yardımcı olan değerli sanatçı ve kültür adamı Nuri Kaya'ya çok teşekkür ederim. F.L.G

ti'ni Sardinya Krallığı'na katma hakkı veriyordu. 1848 yılında Kral Carlo Alberto Avusturya İmparatorluğu'na savaş ilan ederek bağımsız ve liberal İtalyan hareketine önderlik etti, ancak 1848 yılında Custoza'da, 1849'da ise Novara'da Avusturya ordusu Piemonte ordusunu yenilgiye uğrattı. 1849 yılında Roma ve Venedik devrimci cumhuriyetleri de yıkıldı. İtalyan devletlerinin bütün yeni hükümdarları, zor karşısında, 1848'de kabul ettikleri meşrutiyetlerini geri çekmek zorunda kaldılar; Sardinya Krallığı hariç. Yenilgiye uğrayan Kral Carlo Alberto tahttan çekilmeyi ve Portekiz'e gidip orada ölmeyi tercih etti. Yeni kral, oğul II. Vittorio Emanuele, Avusturya'ya başka bir mutluluk yaşatmamak için meşrutiyet rejimini sürdürdü. Bu nedenle, yurtsever tarihçiler onu "mert kral" olarak adlandırmıştır.

Yakın dönem tarihçileri, önceki yaklaşımların aksine Savoialıların olumsuz yönlerini öne çıkarırken II. Vittorio Emanuele'in dar liberalizmini ve kaba kişiliğini eleştirmişlerdir. Sardinya Krallığı ise özgürlüğün az da olsa var olabildiği İtalya'nın tek. Avrupa'nın nadir köşelerinden biri olarak kaldı. Tüm İtalyan liberallerinin ve vatanseverlerin himaye edildiği bir yer haline geldi. Biraz da bu nedenle, İtalyan ilerici kesimin gereksinimlerinin sözcüsü olmaya başladı. İngiliz liberal lider Palmerston, Piemonte'yi "Avrupa'nın feneri" olarak nitelendirdi. Ve nitekim, Sardinya Krallığı'na destek vermek İngiliz politikasının önemli noktalarından biri haline geldi.

Bu arada Piemonte İtalya'nın en modern bölgesi olma yolundaydı. Gerek Piemonte'nin modernleşmesinde, gerekse devletin liberal yöneliminde rol oynayan en önemli kişi Camillo Benso, yani Kont Cavour idi.

4 Kasım 1852'de başbakan olan Cavour da Fransızcayı ve Piemonte lehçesini İtalyancaya oranla daha rahat konuşuyordu. Londra'yı ve Paris'i iyi biliyordu. Oysa Güney ve Orta İtalya'ya hiç ayak basmamıştı. Ancak İtalya'nın sorunlarını ciddi bir şekilde hissediyor, Avusturya'nın egemenliğinin kaldırılmasını kesinlikle istiyor ve Kuzey İtalya'da özgürlükçü ve gelişmiş bir devlet doğmasını amaçlıyordu.

Cavour, anlaşmaya sıcak baktığını batı hükümetlerine bildirdi. 1854 yı-

Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında kriz patlak verdiğinde, Sardinya Krallığı'nın doğu ile doğrudan bir ilgisi yoktu, ancak Cavour Avrupa'yı da içine alan krizden yararlanmayı düşündü. 1854 yılının ocak ayında krala ülkenin savaşa katılması hakkındaki fikirlerini sorduğunda, aldığı yanıt olumluydu.

1856 Paris Kongresi'nde Osmanlı delegasyonunun başında Âli Paşa vardı.

Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında kriz patlak verdiğinde, Sardinya Krallığı'nın doğudaki meselelerle doğrudan bir ilgisi yoktu. Ancak Cavour bu Avrupa krizinden yararlanmayı düşündü. 1854 yılının ocak ayında krala ülkenin savaşa katılması hakkındaki fikirlerini sorduğunda, aldığı yanıt olumluydu.[1]

Kral bir politikacı değildi, bu nedenle yanıtın nedeninin kralın savaştan hoşlanması olduğunu düşünebiliriz. Günümüzde savaş, dünyanın büyükçe bir kısmında neredeyse bir tabudur. Fiilen savaşlar yapılmaktadır, ancak zamansız savaş ilan etmek ve savaş çığırtkanlığı yapmak dünya kamuoyunda kolayca kabullenilen bir politika değildir. Oysa bunun yüzyıllarca, hatta binlerce yıl böyle olmadığını, özellikle kralların savaşın normal, üstelik güzel bir şey olduğunu ileri sürdüklerini, savaşı sevenlerin duygularını gizleme gereği duymadıklarını kabul etmek bizim için hayli zordur.[2]

Mart ayının sonlarına doğru, İtalya'nın ve Piemonte'nin dostu olan İngiliz Hudson elçi olarak Torino'ya geldiğinde Cavour'a: "Ordunuz 45 bin kişiden oluşuyor. Eğer bu sayıyı azaltmanızı isteseydik, haklı olarak reddederdiniz. Diyelim ki Avusturya, Rusya'ya savaş ilan etmek için, sizden teminat olarak ordunuzun üçte birini bizim ordumuzla beraber Tuna'da savaşmak üzere yollamasını istese bunu yapar mısınız?" diye sordu.[3] Cavour hiç duraksamadan "Evet" diye cevap verdi. Nitekim ba-

şından beri, her ne kadar Avusturya kendisine hiçbir şey garanti etmemiş batı güçlerinin yanında yer alsa da, her şartta savaşa katılmaya hazırdı.

Cavour'un şimdi kendi hükümetini, sonra da o zamanlar İngiliz modelini esas almış, bir meclisten ve aristokrat bir senatodan oluşan parlamentoyu ikna etmesi gerekiyordu. Cavour'un en sadık yanlıları bile bu savaşın ne işe yarayacağını tam olarak anlamıyor, ayrıca her iki tarafta da mutlakiyetçi devletler yer aldığı için, kimden yana olacaklarına karar veremiyorlardı. Gerçekten de o noktada Cavour'un eyleminde ideolojik bir yan yoktu. Amacı, Piemonte'nin rolünü önemsetmekti.

Elbette eğer Avusturya birçok kişinin düşündüğü gibi Rusya ile mütte-

fik olsaydı, her şey daha basit olurdu; gerek demokratlar, gerekse liberaller Avrupa'daki mutlakiyetçiliğin bekçileri ile seve seve savaşırlardı ama Habsburg İmparatorluğu'nun Çarlık Rusyası'nı durdurmaya karar vermek üzere olduğu görüldüğünde, olay daha da karmaşıklaştı. Ancak birçok kişi, 1844 yılında yayınlanmış ve oldukça beğeni toplayan bir kitapta yer alan varsayımı anımsıyordu.

Kitabın adı, "İtalya'nın Umutları" ve yazarı da, İtalyan bir liberal olan Cesare Balbo idi. Balbo'ya göre İtalya'nın özgürlüğüne kavuşması barışçı bir şekilde gerçekleşebilirdi çünkü diğer Avrupa güçleri, Habsburg İmparatorluğu'nun doğuya doğru (Osmanlı İmparatorluğu'nun zararına olarak) kaçınılmaz yayılışını dengelemek için bunu yapacaklardı. İtalya ve doğu meseleleri arasında sadece bu sebeple bir bağ vardı.

Birkaç ay boyunca Cavour kendi Dışişleri Bakanı General Giuseppe Dabormida dahil hemen hiç kimseyi ikna edemedi. Kralın savaş istemesi, muhtemelen Cavour'u kurtaran bir etken oldu. Savaş Bakanı General Alfonso Lamarmora da müdahaleden yana değildi. Cavour onu bu seferi yönetebileceğine ikna ederek muhalefetini yumuşatmayı başardı.

Hudson, 14 Aralık 1854'te bu diplomatik çıkmazı, Piemonteli birlikleri para karşılığı İngiliz bayrağı altında savaştırarak aşmayı önerdi. Bu onur kırıcı teklif Cavour'un politikasını engelledi ve tabii reddedildi. Fransa ve İngiltere hatalarını anlayıp, bu kez Sardinya Krallığı'na bir ittifak önerdiler, ancak Dabormida'nın süregelen ısrarına rağmen, yine toprak vaat etmediler. Bunun üzerine Cavour Avusturya Hükümeti'nden, Sardinya vatandaşlığına geçen Venetolu ve Lombardialı politik mültecilerin el konulan mallarının iadesini istemekle yetindi. Bu, küçük ama anlamlı bir istekti. Batılılar bu konuda da bir söz vermediler. Bu arada Cavour arkadaşlarına, "Savaş yanlısı hümetimin tek alternatifi, hem Kral'ın isteği doğrultusunda savaşa katılacak, hem de Katolik Kilisesi'nin isteklerine boyun eğecek yeni bir hükümettir," diyordu.

Nitekim, liberal hükümetler geçmiş yıllarda kilisenin pek çok imtiyazını cesurca kaldırmışlardı. Tam da o haftalarda kralın annesi ve eşi ölmüş, kardeşi de ölüm döşeğinde yatmaktaydı ve papazlar tüm bu felaketlerin, onun kiliseye aykırı davranışlarının bir cezası olduğunu söylüyorlardı. Cavour'u indirip, yerine muhafazakâr Kont Thaon di Revel'i geçirme oyunları ise sürüyordu.

Çetin müzakerelerden sonra Cavour, 9 Ocak 1855 sabahı saat ikide krala batı ittifakına katılma metnini sundu. Konunun resmileşmesi ise 10 Ocak'ta gerçekleşti. İngiliz gemileri Kırım'a 15 bin asker götürecek, İngiltere, seferi %4'lük faiz ve 1 milyon sterlinle finanse edecekti. Ayrı ayrı barış anlaşması yapmak yasaktı, toprak genişletmek de söz konusu değildi. Dabormida istifa etti, Cavour ise dışişleri bakanı oldu.

II. Vittorio Emanuele hem savaşı, hem de Cavour'un istifasını istiyordu. Savaş yanlıları ağır bastı, ancak Cavour da gücüne güç katmıştı.

Haber askerleri heyecanlandırmadığı gibi, gerek demokratik solda, gerekse dinci-sağ cephede sert tepkilere yol açtı. Bir gazetede, "Cüzdan aşkı

Kırım'da Sardinya birliklerinin en büyük düşmanı, 1300 kurbana mal olan koleraydı. Bu birliklere esas olarak gözlem görevi verilmişti. Tek gerçek savaşları ise Çernaya Nehri yakınlarında, 16 Ağustos 1855'de gerçekleşti: Çetin bir mücadelenin ardından, 29 ölü, 155 yaralı vardı.

18. yüzyılda, Savoialılar Sicilya'yı ve dolayısıyla kral unvanını elde ettiler. Daha sonra Sicilya'yı geri vermek zorunda kaldılar ama karşılık olarak Sardinya'yı aldılar.

yüzünden Cavour vatanını İngiltere'ye sattı"[4] diye bir manşet dikkat çekiyordu. İtalyan cumhuriyetçi ve demokratik hareketin tarihi öncüsü Giuseppe Mazzini bir açık mektup yazarak, Cavour'u başkalarının çıkarı için aptal bir araç olmakla suçlamıştı. İşte Mazzini'nin mektubunun bazı anlamlı bölümleri:

sınının alkışları arasında 1848-49'da başlayan devrim sona erdi."[6]

Propaganda bir yana, Mazini Cavour'un gerçekte ne yapmak istediğini anlamıştı: İtalyan sorununu ulusal ve demokratik bir devrimle değil, batı güçlerinin yardımıyla ve monarşiyi muhafaza ederek çözmek.

Revel'in yönetiminde sağ görüşlü bir hükümetin kurulmasının daha doğru olacağını savundu.

Bunu, aşırı sağcı lider Clemente Solaro della Margarita'nın eleştirileri izledi. Kırım Savaşı'nda pek çok ülke tarafsız kalmıştı, tarafsızlık neden özellikle Sardinya Krallığı için bir

Senato ve meclis, neredeyse oybirliği ile Cavour'un raporunu onayladı. Bu durum tüm İtalya'da büyük bir yankı uyandırdı. Demokrat-cumhuriyetçiler dahil, hemen tüm İtalyan yurtseverler Sardinya Krallığı'nın önderliğini kabul etti. Beş seneden az bir zaman sonra da İtalya Krallığı doğdu.

"Birkaç ay önce, Avusturya'dan emin olmayan ve onu yanlarında isteyen Londra ve Paris hükümetleri onları korkutmak amacıyla bize başvurmuşlar ve ittifaktan, Avusturya ile olası bir savaştan, Adige'ye kadar olası bir büyümeden söz etmişlerdir. (...) Avusturya hemen teslim oldu ve 2 Aralık anlaşması yapıldı. Bu şok etkisi yaratmıştır, size tanıklık edenler bu etkiyi iyi bilir. (...) O dönem ya ordudaki asker sayısının azaltılması, ya barışa kadar Alessandria'nın Avusturya işgalinde olmasının kabulü ya da Kırım'a paralı asker gönderilmesi teklif edilmişti. (...) Londra ve Paris'e pazarlıkçıların gönderilmesini istediniz ve reddedildiniz. Avusturya'nın hacizleri yürürlükten kaldırmasını istediniz, reddedildiniz. Barış zamanı geldiğinde, İtalya'nın şartlarının göz önüne alınmasını ve yabancıların işgal ettiği devletlerde bazı reformların gerçekleşmesini istediniz, reddedildiniz. Savaşmadan kabul ettiniz ve imza attınız."[5]

Cavour'un mücadele etmediği doğru değilse de, hiçbir talebine karşılık alamadığı doğruydu. Her koşulda Mazzini ılımlı solda da yaygın olan bir sıkıntıyı dile getiriyordu. Milano'nun önde gelenlerinden Giorgio Pallavicino sürgünde şöyle yazmıştı: "Dönüşü olmayan bir yola girildi. (...) Avusturya artık rahat uyuyabilir: Piemonte topları doğuda, Avusturya'nın toplarının yanında yer alacaklar (...) 1855'te, Avusturya bakanlarının Paris'te, Piemonte'nin yanında yer alacağını kim tahmin edebilirdi?"

Artık bir müttefik de olsa, Habsburg İmparatorluğu Piemonte yüzünden savaşa aktif olarak katılmakta tereddüt ediyordu. Nitekim doğuya yoğunlaşmışken sırtından vurulmaktan korkuyordu ve İtalya üzerinde bir statüko garantisi istiyordu. Cavour, Avusturya'nın kararsızlığından cesaret alarak 1855 Haziran'ında belli kısıtlamalarla da olsa, düzenlenecek barış konferansına Sardinyalı bir delegenin katılmasını talep etti ve talebi kabul edildi. Bu, küçük de olsa geleceğe yönelik bir adımdı. Bu arada, tarafsızlık seçeneğinin "düşman Avusturya, dost olmayan batı devletleri" anlamına geleceğini, yalnız ve küçük bir Piemonte karşısında muzaffer ve güçlü bir Avusturya'nın Torino'da gerici bir politik değişime yol açacağını, bunun da bağımsızlık hayallerinin sonu olacağını anlatmaya devam ediyordu.

Haftalar geçti. Ruslar Sivastopol'da direnirken, ne Sardinya Krallığı ne de Habsburg İmparatorluğu somut bir müdahalede bulunuyordu. Cavour, kendi hükümeti içinde yalnızdı.

Anayasaya göre, finans konusu hariç, anlaşma parlamentonun onayına bağlı değildi, bununla beraber, Cavour parlamento tartışmasından kaçmadı. Böylece aşırı solun ünlü konuşmacısı Angelo Brofferio'nun sert eleştirilerine maruz kaldı. Brofferio milli ideallerin çiğnendiğini ve

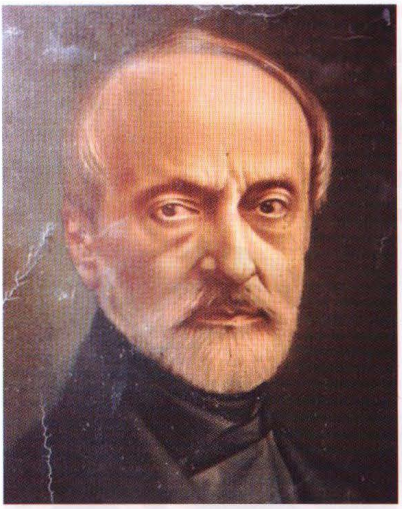
Avusturya'ya rağmen meşrutiyeti devam ettiren II. Viktorio Emanuele, "mert kral" olarak adlandırıldı. Modern tarihçiler onun sığ liberalizmini ve kaba kişiliğini eleştirdiler.

talihsizlik olsundu? Gerçek şuydu: Avusturya karşıtı ihtiyatsız politikası nedeniyle güçsüzleşen Cavour, batı devletlerinin şantajına boyun eğmek zorunda kalmıştı. Ayrıca Rusya'yı yalnızca liberal bir devlet olmadığı için barbar olarak adlandırmak doğru muydu?

Daha sonra Revel konuştu. Cavour'un önceki yıllarda izlediği yanlış politikaya bakıldığında, anlaşmanın hüzünlü bir zorunluluk olduğunu söyledi.

En son Cavour konuştu. Hiç kuşku yok ki, yalanları ve ihmalleri birbiri-

Giuseppe Mazzini, Cavour'u Kırım Savaşı'na katıldığı için İngiltere ve Fransa'nın aptal bir aracı olmakla suçladı.

Propagandanın ötesinde, Mazzini, Cavour'un gerçekten ne yapmak istediğini anlamıştı: İtalyan sorununu ulusal ve demokratik bir devrimle değil, batı güçlerinin yardımıyla ve monarşiyi muhafaza ederek çözmek.

ne karıştırarak yaptığı işleri savundu. Piemonte tarafsızlığının gerçek bir tarafsızlık olmayacağını, sadece Rusya karşıtı ittifaka zarar vereceğini ileri sürdü ve anlaşmanın, kendisinin geçmişteki politikaları ile hiç de çelişmediğini çünkü Fransa ve İngiltere'ye karşı sempatisinin herkesçe bilindiğini belirtti. Sonunda sesinin tonunu yükselterek şunları söyledi: "Geçmiş yıllardan ve yüzyıllardan edindiğimiz tecrübe, komploların, entrikaların, başıbozuk devrimlerin ve eylemlerin İtalya için hiç de yararlı olmadığını kanıtlamaktadır."

O halde neyin yararı olurdu?

Avrupa'ya, İtalya'nın hem kendi kendini özgürce yönetmek için yeterince sağduyu ve uygarlığa sahip olduğunu hem de askeri değerinin atalarınınki ile eşdeğerde olduğunu kanıtlamak.[7]

10 Şubat'ta anlaşmanın finans kısmı oya sunuldu. Oylamanın politik olduğu açıktı. Anlaşma, 60'a karşı 101 oyla kabul edildi. Senatoda durum daha da belirgindi: 63 kabul, 27 ret oyu vardı. Piemonte aristokrasisi coşkun olmaktan çok, sadıktı. En büyük coşku sürgünler arasında, genelde de diğer İtalyan devletlerin ılımlı liberalleri arasında görülüyordu.

Sonraki günlerde büyük gerginlik yaşandı çünkü ılımlı solun başkanı Urbano Rattazzi hükümete girmişti. Bunu sağlamak için eğitici bir yanı ya da toplumsal yararı olmayan manastırların kapatılmasını istemiş, bunu da başarmıştı. O çağın liberal hükümetlerinin tipik bir kararıdır bu. Kilise yeniden ayaklandığında, kral korkarak bir kez daha Cavour'a karşı bir sağ alternatif arayışına girdi. Lamarmora zaten yola çıkmak üzere Cenova'da bekliyordu. Çabucak Torino'ya döndü ve krala, eğer Cavour hükümetin başında kalmazsa seferi yönetmekten vazgeçeceğini söyledi. II. Vittorio Emanuele yeniden Cavour'a tutunmak zorunda kaldı. Manastırlar hakkındaki kanun onaylandı. Lamarmora da askerleri ile yola çıktı.

Fransızlarla İngilizler arasında yaşanan bir dizi tartışma ve çelişkiden sonra, 9 Mayıs'ta Kırım'a gelen Piemonte birlikleri gözlem görevine, bir başka deyişle ikincil bir göreve getirildi.

Kırım'da Sardinya birliklerinin en büyük düşmanı, 1800 kurbana mal olan koleraydı. Tek gerçek savaşları ise Çernaya Nehri yakınlarında, 16 Ağustos 1855'de gerçekleşti: Çetin bir mücadelenin ardından 29 ölü, 155 yaralı vardı.

Lamarmora, Cavour'un giderek artan sabırsızlığına rağmen pasif davranarak İngiliz yönetiminin emirlerini kabul etti. Sardinya sefer birliği yine de iyi bir organizasyon ve disiplin imajı vermişti ki, bu da önemliydi. Yüzyıllar boyunca İtalyanlar hem birey hem de büyük savaş adamı olarak kendilerini kanıtlamıştı, ancak İtalyan devletleri ordularının Avrupa'da hiçbir prestiji yoktu, Custoza ve Novara yenilgileri bu olumsuz imajın sürmesine neden olmuştu.

Edindiği olumlu imaja rağmen Piemonte askeri birliğinin bu savaşa olan katkısı, Cavour'un politik hedeflerine ve mecbur olmadığı halde asker sayısını 18 bine çıkaran Sardinya Devleti'nin gayretine göre yetersizdi. Kısacası, Cavour politik hedeflerle askeri operasyonları koordine edememişti. Bunda savaşın krala ve generallere özgü bir alan olduğu önyargısının da rolü vardı.[8]

Eylül 1855'te Sivastopol düştü, Rusya tahtına II. Alexander geçti ve Avrupa'da gerek İngiliz, gerekse Piemonte hükümetlerini üzen barış havası esmeye başladı. Cavour, Paris ve Londra'dan kralı davet etmelerini istedi. Londra'da krala yarar sağlayacak yeni bir eş bulmayı da umuyordu.

II. Vittorio Emanuele ve Cavour, 23 Kasım 1855'te Paris'e geldiler. Resmi kabuller, Avusturya'yı kuşkulandırmama kaygısıyla sınırlı tutulmuştu. III. Napolyon, tüm Avrupa'da barış istediğini birçok kez söylemesine rağmen açık davranmamıştı. Bu tutumu yüreklendirici değildi ama Londra dönüşünde tekrar görüşmek için ısrar etti. II. Vittorio Emanuele pek de aristokrat olmayan tarzı ile Fransızları şaşırtmıştı. Ayın 30'unda kral ve başbakan Londra'ya geldiklerinde, büyük bir coşku ile selamlandılar. II. Vittorio Emanuele upuzun bıyıklarını kısaltmayı, protokole olabildiğince saygı göstermeyi kabul etmişti.

Ancak II. Vittorio Emanuele, bir soru üzerine Londra'da kendisini en çok etkileyen şeyin, Kraliçe Victoria'ya eşlik eden soylu hanımlardan biri olduğunu söyledi.[9] Evlilik projesi gerçekleşmedi. Ayrıca kral ve başbakan, Clarendon ve Palmerston ile konuşurken savaş olsun olmasın, Avrupa'da olduğu gibi İtalya'da da her türlü toprak değ-

şikliğine İngiliz hükümetinin de karşı olduğunu anladılar.

6 ve 8 Aralık tarihleri arasında Cavour ve kral, III. Napolyon ile bir kez daha görüştüler. İmparator, tam da veda yemeğinde Cavour'a şu ünlü cümleyi söyledi: "Piemonte ve İtalya için yapabileceğime inandığınız şeyleri (Fransa Dışişleri Bakanı) Walewski'ye gizlice yazın."[10]

Torino'ya döndüğünde Cavour, eski başbakan Massimo d'Azeglio'yu Walewski için rapor hazırlamakla görevlendirdi ve meclisten yeni bir ödenek çıkardı. Kısa bir süre sonra Cavour Avusturya'nın Rusya'ya verdiği ültimatomu ve Paris'te Barış Konferansı'nın ilan edildiğini öğrendi. Avusturya'nın endişe verici diplomatik başarısını ve Eflâk ve Boğdan üzerindeki etkisini dengelemek üzere Cavour, Avusturya'nın İtalya üzerindeki etkisinin azalması gerektiğini batı güçlerine kabul ettirmek amacıyla bir rapor hazırladı ki bu metin, Balbo'nun daha önce ortaya koyduğu düşünceleri içeriyordu.

D'Azeglio Walewski için rapor hazırlarken, bu kez 17 Ocak'ta Rusya'nın müttefiklerin ültimatomunu kabul ettiği haberi geldi. Cavour'un kalan tüm umutları, Rusya'nın Avusturya'ya karşı olan hıncında yoğunlaşmıştı. Ünlü İtalyan tarihçi Rosario Romeo şöyle yazmıştı: "Artık Piemonte'nin ümit ettiği büyük Avrupa krizinin çıkmayacağı açıktı, 1855'teki cesur kararın bir sonuca varıp varmayacağı şüpheliydi."[11]

20 Ocak 1856'da Azeglio, Cavour'a raporu sundu, ancak Cavour bunu uygun bulmadı ve acelece yeni bir rapor hazırladı. Bu metinde çok daha mütevazı olan şu talepler vardı: Diğer İtalyan devletlerinin rejimlerinde bazı düzenlemeler yapılması ve Papa Devleti'ne ait Emilia ve Romagna vilayetlerinde Avusturya işgalinin sona ermesi. Ancak müttefikler bu taleplere de itibar etmedi.

Hazırladığı metnin değerlendirilmemesine içerleyen d'Azeglio, daha önce kararlaştırılanın aksine, Sardinya Krallığını'nın temsilcisi olarak barış konferansına gitmeyi reddetti: Kırım'a düzenlenen o saçma seferi isteyen Cavour'du, hiçbir şey elde edemeden dönen de Cavour olmuştu ve Paris'te rezil olması gereken de oydu. Ve Cavour yola çıktı. İyimserliğinin derecesi, bir arkadaşına

yazdığı mektuptaki şu satırlarda görülüyor: "Şimdiki görevin, politika yaşamımın son eylemi olma ihtimali var."[12]

Bununla beraber, kongre Cavour için iyi başladı. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol'un karşı çıkmasına rağmen Walewski'nin, özellikle de Clarendon'un desteklediği Cavour, diğer delegelerle eşit katılıma hak kazandı. Bu da ileriye yönelik bir başka küçük adımdı.

Konferansın kulisinde, Cavour karmaşık bir hanedanlık projesi ile Balbo'nun perspektifini gerçekleştirmeye çalıştı: Sardinya Krallığı Avusturya'nın fiilen elinde olan Parma ve Modena düklüklerini bünyesine katacak, boşta kalan dükler de kendilerine Eflâk ve Boğdan prensliklerinde yeni yerler bulacaklardı.

Önce Cavour'u yüreklendiren III. Napolyon daha sonra projesini değiştirdi: Yalnızca Modena dükü başka yere tayin olacak, böylece prenslikler tek bir prensin boyunduruğuna girecekti. Ancak bu planlar, Osmanlı delegasyonunun yenilmez muhalefeti nedeni ile gerçekleşemedi. 11 Mart'ta Eflâk ve Boğdan halklarının isteklerini öğrenmek amacıyla toplanan komisyona, Avusturya'nın isteği üzerine Sardinya heyeti katılamadı. Emilia ve Romagna vilayetleri konusunda da Cavour müttefiklerden yeterli desteği bulamadı.

İngiliz Başbakanı Lord Palmerston, Avusturya'ya karşı Cavour'u desteklemesine rağmen İtalya'da toprak değişikliklerine temkinli yaklaştı. (üstte)

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Clarendon, Paris Kongresi sonrası yapılan toplantıda Papa-Kral rejimini ve Napoli Bourbonlarını eleştirerek Cavour'u destekledi.

Ancak daha genel anlamda, Cavour elindeki tüm araçları kullanarak kongrenin İtalya sorunu üzerine yoğunlaşması için elinden geleni yaptı. Cavour, Piemonteli güzel Kontes Virginia di Castiglione'yi III. Napolyon'u yumuşatmakla görevlendirdi. Kontes'in güzelliğine vurulan III. Napolyon barış imzalandıktan sonra İtalya sorunundan başlayarak, Avrupa'yı endişelendiren diğer sorunları tartışmak üzere ek bir toplantı talebinde bulundu ve talep kabul edildi.

8 Nisan 1856'daki bu ünlü toplantı sırasında, tam yetkili İngiliz Clarendon, Papa-Kral'ın ve Napoli Bourbonlarının rejimlerini sert bir şekilde eleştirdi. Onu, daha ılımlı bir şekilde Cavour izledi. Buol, temsilcisi olmayan kimi devletlerin içişlerine müdaheleye karşı çıktı, ancak sonunda, toplantıdaki tartışmaların "büyük bir yumuşama"[13] ile de olsa

tutanağa geçmesini kabul etmek zorunda kaldı.

"İtalyan "dirilişi"ne karşı olan gözlemciler, 8 Nisan oturumunda olası bir Fransa-Avusturya çatışmasını öngörmüşlerdi."[14]

Sonraki günlerde heyecanı açıkça gözlenen Cavour, birçok kez Clarendon'a giderek ona, Sardinya Krallığı'nın mutlakiyeti yeniden getirecek olan Avusturya ile anlaşmaktan veya savaşmaktan başka çıkar yolu olmadığını söyledi. Sonradan reddetse de Clarendon, Cavour'u ikinci seçenek dolayısıyla Londra'ya gitme konusunda yüreklendirdi. Cavour coşkuyla, 16 Nisan'da müttefiklere ağır bir rapor sundu, ardından 17 Nisan'da ona İngilizlerin gerçek niyetlerinin ne olduğunu iyice anlamasını öneren III. Napolyon ile görüştü ve 18'inde Londra'ya ulaştı. Bu, bazı somut sonuçlara ulaşmak için son fırsatıydı. Ancak Palmerston Clarendon'dan çok daha ihtiyatlıydı: Papa Devleti'ni himaye eden, dolayısıyla İtalya sorununu çözmek için girişimde bulunmak zorunda olan Fransa idi. Paris'e döndükten sonra, 26 Nisan'da Cavour, III. Napolyon'a hak vermek zorunda kaldı.

29 Nisan'da moral çöküntüsüyle Torino'ya dönen Cavour büyük bir coşku ile karşılanınca çok şaşırdı. Rusya'nın Sardinya Krallığı ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurduğuna o da sevindi.

Rus elçisi: "Ülkelerimiz hiçbir karşıt çıkarla bölünmemiştir. Üstelik birçok ortak kinleri vardır." dedi.[15] Bu ortak kinlerin hedefi elbette Avusturya idi. Aslında Cavour 8 Nisan toplantının İtalya ve Avrupa'daki olağanüstü yankısının yeterince farkına varamamıştı.

6 Mayıs 1856'da, Paris'teki çalışmaları hakkında senatoya bilgi verdi: "Bizim yetkililerimiz ve Avusturya yetkilileri iki ay boyunca yan yana oturduktan sonra, iki ülkenin politikasının anlaşmadan çok uzak olduğu kanısına vararak ayrıldılar (...) Bu olay çok ciddidir, bunu gizleyemeyiz. (...) ama tarihimizde ilk kez, İtalya sorunu bir Avrupa kongresi ve kamuoyu mahkemesi önüne taşınıp tartışılmıştır. Kavga muhtemelen uzun sürecek, belki çok sayıda terslik olacaktır ama davamızın doğruluğuna güvenen bizler, sonucu bekleyeceğiz."[16]

Senato ve meclis, neredeyse oybirliği ile Cavour'un raporunu onayladı. Bu durum tüm İtalya'da büyük bir yankı uyandırdı. Demokrat-cumhuriyetçiler dahil, hemen tüm İtalyan yurtseverler Sardinya Krallığı'nın önderliğini kabul etti. Beş seneden az bir zaman sonra da İtalya Krallığı doğdu.

İttifakla başlayan dostluk sonucu, 1856 yılında Sardinya Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında düzenli diplomatik ilişkiler başlamıştır. İtalya ve Türkiye artık olmayan bu iki devletin varisleri olarak, bu yıl diplomatik ilişkilerinin 150. yılını kutluyor.

DR. FABIO L. GRASSI

Çetin müzakerelerden sonra Cavour, 9 Ocak 1855 sabahı saat ikide krala batı ittifakına katılma metnini sundu. Konunun resmileşmesi ise 10 Ocak'ta gerçekleşti. İngiliz gemileri Kırım'a 15 bin asker götürecek. İngiltere, seferi %4'lük faiz ve 1 milyon sterlinle finanse edecekti. Ayrı ayrı barış anlaşması yapmak yasaktı, toprak genişletmek de söz konusu değildi. Dabormida istifa etti. Cavour ise dışişleri bakanı oldu.

Paris Kongresi'nden sonra İtalya sorununun görüşülmesini sağlayan III. Napolyon.

DİPNOTLAR

1 İndro Montanelli, *L'Italia del Risorgimento* (Dirilişi Dönemi İtalya'sı), Milano, Rizzoli, 2001, s. 359.
2 Massimo Fini, *Elogio della guerra* (Savaş methiyesi), Venezia, Marsilio, 1989
3 Montanelli, *age*, s. 360.
4 Franco Valsecchi, *L'Europa e il Risorgimento: l'alleanza di Crimea* (Avrupa ve İtalyan Dirilişi: Kırım İttifakı), Firenze, Vallecchi, 1968, s. 459.
5 Valsecchi, *age*. s. 454.
6 Valsecchi, *age*. s. 460.
7 Montanelli, *age*. s. 368-369.
8 Rosario Romeo, *Vita di Cavour* (Cavour'un Hayatı), Roma-Bari, Laterza, 1998, s. 311.
9 Montanelli, *age*. s. 379.
10 Romeo, *age*. s. 316.
11 Romeo, *age*. s. 319.
12 Romeo, *age*. s. 321.
13 Romeo, *age*. s. 327.
14 Romeo, *age*. s. 333
15 Montanelli, *age*. s. 379.
16 Montanelli, *age*. s. 379.

İSTANBUL
GEZİ REHBERİ

MURAT BELGE

Murat Belge, İstanbul'u gezerken size eşlik edecek bu rehber kitapta adım adım kentin tarihini anlatıyor. Geçmişteki İstanbul'u, mekânları ve insanları hikâye ederken yorumlarıyla zenginleştiriyor.

İstanbul Gezi Rehberi'nde tarihi yarımada, Galata, Pera, Üsküdar, Adalar, Boğaziçi ve ayrıca Kadıköy'den Pendik'e, Florya'dan Küçükçekmece'ye, Kilyos'tan Polonezköy'e kadar İstanbul'un birçok köşe bucağı yer alıyor.

Sanatla iç içe geçmiş tarihsel anlatıların yanı sıra harita ve krokiler de keşfe çıkan okur gezerlerin tarihin sokaklarında yollarını bulmalarına yardımcı oluyor.

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr
www.tarihvakfi.org.tr

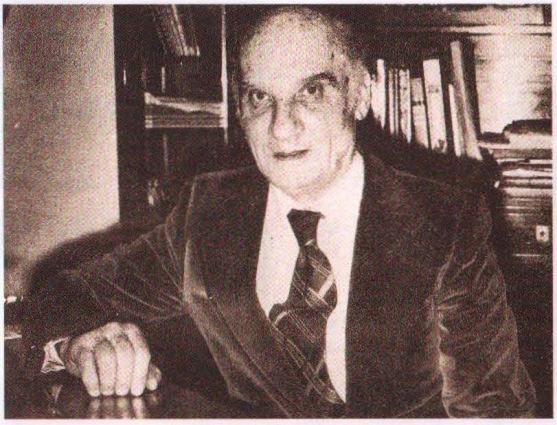
ISBN 975-333-002-2

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR ASIRLIK ÖMÜR:
TARİH, HUKUK, FELSEFE...

SON ORDİNARYUS PROFESÖR REŞAT KAYNAR: 1910-2006

NECDET SAKAOĞLU

Reşat Kaynar'ın ilk akla gelen yapıtı, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat'tır. *Kaynar bu kitabın önsözünde: "Garplılaşma tarihimizi tanımak Tanzimat'ı tanımakla, Tanzimat'ı tanımak da o devrin başı sayılan Mustafa Reşit Paşa'yı anlamakla mümkündür." der ve devam eder. "Bir kaynak eser meydana getirmek ve objektif kalmak için, kendimden bir şey katmadım... Şahsi görüşlerimi kitaba karıştırmadım. Birbirini tamamlayan orijinal vesikaları, tarih metoduyla (...) birbirine bağlayıp siyasi vak'aların sağlam ve sahih olarak görülmesine çalıştım."*

Reşat Kaynar Ticari İlimler Akademisi'nde yıllarca Medeni Hukuk ve Sosyal Bilimler kürsülerinde başkanlık yapmıştır.

Biz orta kuşakların bir şansı, artık mitoloji kahramanları gibi algılanan iki devri yaşamış aydınlardan, politikacılardan, halk kesimlerinden kimseleri tanımış olmamızdır. Onların yadırgadığımız, uyamadığımız, çekindiğimiz, hayranlık duyduğumuz özellikleri, herhalde kendi aralarında da önemli karakter sınırları çiziyordu. Açıkçası, yüz yıl önceki beşeriyet köyde de kentte de kişilik-karakter gelişimine daha uygun doğal-kültürel eğitim ortamlarına sahipti. 19. yy sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısı eksenindeki dönemeçlerse, insanlığa, tarihin önceki dönemleriyle kıyaslanamayacak deneyimler yaşattı. Kendi ulusları, doğup büyüdükleri çevreler ve aileleriyle bu süreci aşabilme direncini gösteren bireyler, edindikleri deneyimlerin yanı sıra mütefekkir, kanaatkâr, sabırlı, kararlı, saygılı, görgülü olabilme erdemlerini de kazanmışlardı.

Reşat Kaynar söz konusu sürecin sınavlarından geçmiş bir aydın, Türkiye'nin, tek Darülfünun'dan 80 üniversiteye ulaştığını görmüş bahtiyar bir duayendi. Belleğini, beden sağlığını yitirmeden bir asır yaşamak gibi Tanrı vergisi şansı, kendisini tanıyanların sayısını gün geçtikçe azaltmıştı gerçi. Artık ne basınımızın, medyamızın yüksek entelektüel takımı, ne de ülkeyi yönetenler onu tanıyor ve hayatta olduğunu, 78 yıldır öğretmenlik eylemini sürdürdüğünü, ölümünden bir hafta öncesine kadar bir üniversitemize derse gittiğini, konferanslar verdiğini olasılıkla bilmiyorlardı. Bundan dolayı, birkaç gazetedeki ölüm ilanları ve çeyrek sütundaki sekiz on tümcelik "Son Ordinaryus'a Son Selam", "Hocaların Hocası Öldü!" başlıklı haberler yetiverdi!

Reşat Kaynar saat 22'de yatar, sabah erken kalkar, koşacağım, yürüyeceğim, perhiz yapacağım gibi yaşam cenderelerine girmeden gideceği her yere yürüyerek ulaşır, meyveyle öğün geçiştirir, dikkatli, üsluplu, yalın, vurgulu konuşur; siyasi içerikli yazıları, ülke ve dünya sorunlarına ilişkin haberleri okurken notlar alırdı. Kimi, nasıl alay konusu yaptığını, bir parça hamakat bulaşığı olanlar anlayamazlardı. Yakaladığı her zırzopluğu, yanlışlığı, helo övünme görüntülerini kaçırılmaya-

cak birer gülünçlük sayıldığından, bakışlarını manidar bir durgunlukla sabitleştirip yanındakilerden en latin olanına bir lahzada aktarıverirdi. Belki bu bile, eski insanlarımızın ortak bir görgüsü idi.

Reşat Kaynar ile tanışmamız 1988'dedir. Fakat diyebilirim ki kırk yıldır uzaktan tanıdığım, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat* adlı kitabından da yararlandığım bir profesördü.

İstanbul'da, Edirne'de, İzmit'te başlıca okullara giderek bir dizi konferaslar vermiştik. Bu çalışmalar, biz anlatalım, öğretmenlerle gençler dinlesin havasında yasak savma oturumları değildi. Tarih öğretmenleriyle haftalar önce görüşür, onlardan öğrenci sorularını bize ulaştırmalarını ister, gelen sorular üzerine hazırlanılırdık. Kaynar her toplantıya bir sınav heyecanıyla girer, konuları 40 dakikada toparlar, liseli gençlerden gelen birkaç sözlü soruyu da dikkatle ve önemseyerek yanıtlardı. Kendisini öne çıkarmamaya özen gösterir, "ben" sözcüğünü kullanmaz, Atatürk'ü, yenilikleri doğru anlatır ve yorumlardı.

İstanbullu olmanın, İstanbul Muallim Mektebi'nde Cevdet Bey, Selim Sırrı, İbrahim Alaeddin... gibi hocaların önünde yetişmenin kazandırdığı olgunluğuyla kusursuz bir öğretmen, mükemmel bir hatipti. Kimi toplantılara zamanın Milli Eğitim Bakanı ve yöneticileri katılsalar da Kaynar'ın asıl muhatabı her zaman gençlerdi. Sesini, üslubunu, olayları ve kavramları onların düzeylerinde dengelerdi.

1991-1993 yıllarında, her cumartesi günü bir araya gelip lise düzeyindeki gençler için "Atatürk Düşüncesi" kitapçığını hazırladık.[1] Her tümcenin üzerinde durarak anlam kaymalarını önlemek, değişik yorumlara kapı aralamamak için, hele yazdığımız kitabın tamamen dışında kalmamız için gösterdiği titizlikten çok şey öğrendiğimi itiraf etmeliyim. Atatürk'ün başkanlığındaki Türk Tarih Kurultayı'nda, onun yanı başında yazmanlık görevini üstlenmek, onurlandırdığı çay partisine katılmak, Üsküdar Halkevi'nde başkanlık, Haydarpaşa Lisesi'nde tarih ve felsefe öğretmenliği, Ticari İlimler Akademisi'nde yıllarca Medeni Hukuk ve Sosyal Bilimler Kürsü Başkanlığı... Bunları bir kez olsun övünç konusu yapmamıştır.

Abece öğretiminin ilk öğretmenlerinden olan Kaynar, 1928'de İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun olmuş, Ankara Keçiören İlkmektebi'nde göreve başlamıştı. O yıllarda Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Reşat Bey gibi genç öğretmenlere güvenerek Türk eğitiminin yeni rotasını çiziyordu: Öğretim Birliği Yasası, medreselerin kapanması, ilk, orta, lise öğretim programları, köy ve şehir yatılı okulları, yeni harflerle ders kitaplarının yazımı-basımı, Millet Mektepleri hazırlıkları... Bunlar yalnız Mustafa Necati'nin değil, Gazi'nin başkanlığındaki Çankaya sempozyumlarının ve İsmet Paşa Hükümeti'nin de gündemindeydi. Kaynar, o süreci Ankara'da yaşayan bir öğretmen ve aynı zamanda da Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerindendi. İstanbul'a atanınca, yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'nde de felsefe öğrenimi yapmıştı.

Merhum Reşat Kaynar'ın hukuk ve tarih alanlarındaki yapıtları arasında ilk akla gelen, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*'tır.[2] Yüzlerce belgenin çevriyazılarını içeren bu hacimli kitabın önsözünde: "Garplılaşma tarihimizi tanımak Tanzimatı tanımakla, Tanzimatı tanımak da o devrin başı sayılan Mustafa Reşid Paşa'yı anlamakla mümkündür," dedikten sonra, "Bir kaynak eser meydana getirmek ve objektif kalmak için, kendimden bir şey katmadım. (...) Şahsi görüşlerimi kitaba karıştırmadım. Birbirini tamamlayan orijinal vesikaları, tarih metoduyla bir demet hâlinde birbirine bağlayıp siyasi vak'aların sağlam ve sahih olarak görülmesine çalıştım" açıklamasına yer vermiştir.

1991-1993 yıllarında, her cumartesi günü bir araya gelip liseli düzeyindeki gençler için, "Atatürk Düşüncesi" kitapçığını hazırladık. Her tümcenin üzerinde durarak anlam kaymalarını önlemek, değişik yorumlara kapı aralamamak için, hele de yazdığımız kitabın tamamen dışında kalmamız için gösterdiği titizlikten çok şey öğrendiğimi itiraf etmeliyim.

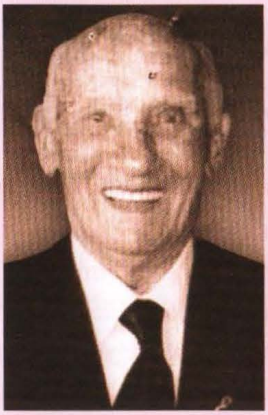
Kaynar'ın, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat* adlı kapsamlı çalışması defalarca basıldı.

Öğrencileri ve tanıyanları Kaynar'ı saygıyla, rahmetle anacaklar, bilim insanları da yapıtlarından yararlanacaklardır. Türk eğitim tarihine aralıksız 78 yıl hizmet vermiş bir başka öğretmen-bilim insanı daha gösteremeyiz. Umulur ki, Marmara ve Yıldız üniversitelerinin Atatürk Araştırma merkezlerindeki genç akademisyenler Kaynar'a olan vefa borçlarını, onun yaşamöyküsünü, 78 yıllık hocalık serüveni ekseninde hazırlanmış bir monografi çalışmasıyla ödeyeceklerdir.

Onu anarken, son sözü kendisine bırakalım: "Her şeye karşın iyimserim. Türkiye, Atatürk'ün açtığı çığırda daima ilerleyecektir."

NECDET SAKAOĞLU, BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

Demokrat Parti'yi uyaran yazım nedeniyle ifadem alındı

1910 yılında Üsküdar'da doğdum. Babam Kıdemli Yüzbaşı Halit Kaynar'dır. Çocukluk dönemimde Babamı pek seyrek görürdüm. Bunun nedeni, sürüp giden savaşların bizi baba himayesinden yoksun bırakmasıydı. Annemiz, tek başına bizim yetişmemiz için dayanılmaz çaba harcıyordu. İ. İnönü Savaşı'nda ağabeyim Nihat'ın şehit olmasından sonra bu ağır acıya dayanamayarak üç ay içinde öldü. Çanakkale'de, Kireçtepe'de Atatürk'ün kumandasında savaşa katılan babamı Müareke'de emekliye ayırdılar. Geçim koşulları ağırdı. Üsküdar Ayazma İlkokulu'nu bitirince İstanbul Dârülmuallimîn'ni yatılı 40 öğrenci alıyordu. Bu sınavı başararak ortaöğretime başladım. Öğretimde özgürlük ve eleştiri vardı, düşündüklerimizi, sormak istediklerimizi hocalara soruyor, eleştiriler yapıyorduk. Beş yıl süren bu özgürlük ve özgür öğretim kişiliğimin oluşmasında başlıca etkendir.

1928'de Ankara'da Keçiören İlkokulu'na öğretmen atandım. Bir yandan da sınavını kazandığım Ankara Hukuk Fakültesi'nin derslerini, öğrencilerin yayınladıkları ders notlarından çalışıyordum. 1931'de mezun oldum. Fakat düzenli bir öğretim yapamadığım için acele ile edindiğim bilgilerle temel bir kültür sağlayamamıştım. Bu nedenle, İstanbul Fatih Kız Ortaokulu tarih öğretmenliğine atanınca İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi'ne kaydoldum. Fakülte derslerine düzenli devam ediyordum. Fakat burası 1933'e kadar çağdaş bir kültür ortamı sağlamıyordu. Bize İslâm felsefesini de Batının aydınlık felsefesini de ezberletiyorlardı. İşte bu sırada Atatürk üniversite devrimine girişti. Alman üniversitelerinden Yahudi oldukları için sürülen profesörler Felsefe Şubesi'nde de derse alındılar. Bu büyük hocaların kılavuzluğunda bilimin ve felsefenin niteliklerini, insanın değerini, bilginin sınırlarını, bilimsel araştırma yöntemlerini öğrendik.

İki yüksek okulu bitirince, hukuk diplomamı avukatlık alanında, felsefe diplomamı da lise hocası olarak kullandım. 1936'da Haydarpaşa Lisesi'de tarih ve psikoloji hocalığına atandım. O sırada Haydarpaşa Lisesi üniversite düzeyinde öğretim yapacak güçte bulunuyordu. Buradaki görevim 10 yıl sürdü. Bu arada Başbakanlık Arşivi'nde, Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat hakkındaki belgeleri incelemeye başlamıştım. Büyük Reşid Paşa'nın el yazılı özel belgelerini inceliyordum. Bu çalışmalarımla, Tanzimat'ın 100. yıldönümü olan 1939'daki yayınlardan da yararlanarak tasarladığım kitabın alanını daha da genişlettim. 1947'de hocalık hayatımın yeni bir evresine girmiş oldum. İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi'nde siyasi tarih okutan Prof. Suphi Nuri İleri'yi, siyasi yazılar yazdığı gerekçesiyle uzaklaştırmışlardı. Aramızda samimi bir yakınlık vardı. Bir gün beni çağırdı ve "Beni hocalıktan çıkardılar. Pek müteessirim. Ama sen benim yerime geçersen teessürüm azalacaktır" dedi. Bu öneriyi hayretle karşıladım. Onun mahkûmiyetini kabul edemiyordum. Fakat hoca, ısrarlarıyla beni ikna etti. Okulun geleneklerine göre seçim yapıldıktan sonra Yüksek Ticaret Mektebi siyasi tarih muallimliğine atandım. 1952'de okulun yönetim kuruluna seçtiler. Birçok girişim ve görüşmelerden sonra, 1953'te okul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi oldu.

1954'ten itibaren, başında Falih Rıfkı Atay'ın bulunduğu *Dünya Gazetesi*'nde siyasi içerikli makaleler yazmaya başladım. İktidardaki Demokrat Parti, irticaya karşı gerekli mukavemeti göstermiyordu. 1958'de Irak'ta yaşanan ihtilalın nedenlerini tahlil ederek iktidara bir uyarıda bulunmak istedim. Bu yazıdan dolayı benim ve Falih Rıfkı Atay'ın ifadelerimiz alındı. 27 Mayıs 1960 öncesindeki üniversite olaylarında biz de bir yüksek okulun yönetim kurulu olarak tanklarla çevrilmiş olan İstanbul Üniversitesi'ne gidip Rektör Sıddık Sami Onar'a katıldık. Hiç unutmam, Onar, polis tarafından dövülerek alnı yarılmış olarak feci bir durumda koltuğa uzanmıştı.

Akademinin hocalarından Burhan Zihni Sanus emekliye ayrılınca boşalan ordinaryus profesörlük kadrosuna ben de talip oldum. Bunun için bilimsel bir yapıtımın bulunması gerekiyordu. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat* adlı eserim bilimsel ve orijinal nitelikte kaynak kitap kabul edildiğinden ordinaryus profesör unvanını aldım. Bundan sonra hocalık hayatım devam ederken, bir yandan da akademinin özerkliği için arkadaşlarımızla çaba harcıyorduk. Sonunda akademilerin de üniversiteler gibi özerk müesseseler olmasını düzenleyen yasa çıktı. Ne var ki bu sıralarda (1978) İstanbul Akademisi'nin Sultanahmet'teki tarihi binası yakıldı. Emekliliğime yakın ve anarşinin yoğunlaştığı bir dönemde, akademinin Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığına seçildim. 2 yıl bu görevde çalışarak 4 Haziran 1980'e ulaştım; 4 Eylül 1928'de ilkokul öğretmenliği ile başlayan hocalık hayatım ordinaryus profesör olarak bitmiş oldu.

İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi'nde Siyasi Tarih okutan Prof. Suphi Nuri İleri'yi, siyasi yazılar yazdığı gerekçesiyle uzaklaştırmışlardı. Aramızda samimi bir yakınlık vardı. Beni çağırdı ve: "Beni hocalıktan çıkardılar. Pek müteessirim. Ama sen benim yerime geçersen teessürüm azalacaktır" dedi. Bu öneriyi hayretle karşıladım. Onun mahkûmiyetini kabul edemiyordum. Hoca, ısrarlarıyla beni ikna etti. Okulun geleneklerine göre seçim yapıldıktan sonra Siyasi Tarih muallimliğine atandım.

(İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, *Ord. Prof. Reşat Kaynar'a Armağan*, İstanbul, 1981, s. 7-15'ten kısaltılmıştır. N.S.)

Reşat Kaynar (sağdan ikinci), yazar Necdet Sakaoğlu (sağ başta) ile 1989'da İzmit'te lise öğrencileriyle bir söyleşi yaparken.

Kaynar'ın başlıca yayınları

Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan- VII. Seri. No. 19, Ankara 1954.

Türk Borçlar Kanununa Göre Borçlar Hukuku, Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile birlikte yazılmıştır, İstanbul, 1954.

Medeni Hukuk, Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile birlikte yazılmıştır, İstanbul, 1961.

Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler, İstanbul, 1960.

Üniversiteye Darbe (147'ler Müraderesi), İstanbul, 1963.

Türk Borçlar Hukuku Dersleri (Genel Hükümler), İstanbul, 1967.

Türk Medeni Kanununa Göre Rehin Hukuku Dersleri, İstanbul, 1967.

Türk Medeni Kanununa Göre Medeni Hukuk Dersleri (Ana Konular ve Ana Kavramlar) İstanbul, 1968.

Medeni Hukuk Ders Kitabı (Temel Bilgiler-Eşya Hukuku), İstanbul 1968.

Medeni Hukuk Ders Kitabı (Temel Bilgiler-Eşya Hukuku), İstanbul 1970.

Borçlar Hukuku Ders Kitabı (Genel Hükümler), İstanbul, 1974.

Medeni Hukuk Dersleri (Temel Bilgiler-Kişiler Hukuku-Aile Hukuku-Miras Hukuku- Eşya Hukuku), İstanbul, 1977.

Borçlar Hukuku Dersleri (Genel Hükümler), İstanbul. 1980.

Medeni Hukuk Dersleri (Temel Bilgiler-Kişiler Hukuku-Aile Hukuku-Miras Hukuku- Eşya Hukuku), İstanbul, 1980.

Gazete makaleleri

"Gürkan ve Üniversiteye İnen Darbe", *Milliyet*, 16 Mart 1972.

"Yüksek Öğretimin Bütünlüğü Nasıl Olmalı?", *Milliyet*, 16 Haziran 1972.

"Bu Kafayı Toprağa Nasıl Gömeceğiz?", *Milliyet*, 18 Ağustos 1972.

"27 Mayıs Üzerine Düşünceler", *Milliyet*, 21 Mayıs 1974.

"Dış Politikada Bunalım ve Tam Bağımsızlık", *Milliyet*, 4 Mart 1975.

"Vetolu Diyanet Kanunu ve Din Aktörlüğü", *Milliyet*, 2 Temmuz 1975.

"Yeni Bir 19 Mayısı Yaşarken", *Milliyet*, 19 Mayıs 1976.

"Atatürk'ün Çağdaş İlkeleri Sömürülüyor mu?", *Milliyet*, 19 Mayıs 1980.

Etüd ve monografiler

"İçtimai Realite ve Medeni Kanunumuz", *Sosyoloji Dünyası Mecmuası*, 1952.

Ahmed Cevdet Paşa Dini Nasıl Anlıyordu?, Milli Tesanüt Birliği Yayınları, 1953.

Tarihimizin Işığında Memleket Olayları, İstanbul, 1965.

Yakın Tarihimizin Işığı Altında Atatürkçülük Üzerine Bir İnceleme Denemesi, İstanbul, 1973.

Katıldığı açık oturumlar

"Atatürk İdeolojisi Nedir?" *Milliyet*, 10 Kasım 1974.

"Atatürkçülüğün Çağdaş Durumu", *Milliyet*, 17 kasım 1974.

"Atatürk'ün Dünyası ve Yeni Türkiye", *Milliyet*, 6 Kasım 1977.

"Cumhurbaşkanının Yetkileri ve Demokrasi", *Milliyet*, 13 Şubat 1977.

"1979 Yılı Eşiğinde Türkiye", *Milliyet*, 31 Aralık 1979.

KAYNAKLAR

1 Reşat Kaynar-Necdet Sakaoğlu, *Atatürk Düşüncesi (Sorular ve Konferanslar)*, M.E.B. Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri, Atatürk Dizisi(3. basımı), İstanbul, 1999.

2 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, A.K.D. ve T.Y.K. T.T.K. yayınları, (2. basımı), Ankara, 1985.

"ESKİ ZAMANLAR'DAN, 'YENİ ZAMANLAR' ELDE EDİLEBİLİR Mİ?"

60'LARDAN 70'LERE 45'LİK ŞARKILAR

BETÜL URHAN

Bugünün müziğini daha iyi yorumlamak adına yakın geçmişin izlerini sürerken, daha önce bu alanda neler yapıldığını araştırmak gerekiyor. Günümüz popüler müziğinin karmaşık sesleri arasından o dönemin müziğini "duymak" kolay değil. Plak arşivlerine girmenin yeterli olmadığı da bir gerçek. Bu kaynak kıtlığında, 60'lı-70'li yılların besteci, söz yazarı, yorumcu, yapımcı ve düzenlemecileriyle dönem hakkında söyleşiler yapılınca, geçmişin sesleri yakınlaşıyor. Kitapta yer verilen bu söyleşiler, dönemin müziğine ışık tutuyor.

"45'lik Şarkılar", BGST tarafından yürütülen hem konser hem de kitap çalışmalarını içeren bir eğitim-araştırma projesi.

"45'lik Şarkılar", Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu'nda (BGST) yürütülen ve hem konser hem de kitap çalışmalarından oluşan bir eğitim-araştırma projesi. Konser, belli bir dramaturji çerçevesinde 60'lı ve 70'li yıllardan seçilen şarkıların yeniden yorumlanmaya çalışıldığı; jenerik müzikleri ve kullanılan görüntüler aracılığıyla izleyicilere dönemin siyasal ve kültürel atmosferinden çeşitli ipuçlarının sunulduğu; yapılan söyleşilerden kesitlerin barkovizyon aracılığıyla izleyicilere yansıtıldığı bir "belgesel-konser" niteliği taşıyor.

"45'lik Şarkılar" projesinin şekillenme sürecinde zihinlerde beliren temel soru, aslında söz konusu dönemdeki müzisyenlerin de üzerinde düşünüp fikir yürüttükleri ve bu doğrultuda eserler ürettikleri bir soru: "Kentlerde yaşayıp Batı müziği eğitimi almış müzisyenlerin, yaşadığımız coğrafyanın insanlarına hitap edebilecek, 'buralı' bir müzik yapmasının koşulları nedir?" Bir türkü düzenlemesindeki enstrüman kullanımından şarkı sözü ve beste çalışmalarına, konserlerden, sahnede seyirciyle/dinleyiciyle kurulan ilişkiye kadar çok geniş bir yelpazede yanıt oluşturulması gereken bu soru, ciddi bir eğitim-araştırma faaliyetini de zorunlu kılan bir nitelik taşıyor. Bu eğitim-araştırma faaliyeti, popüler müzik alanında ülkemizde bugüne değin bu konuda edinilmiş birikimler doğrultusunda gerçekleştirildi ve bu çalışmaların ürünü olarak, *45'lik Şarkılar* başlığını taşıyan bir konser-belgesel ve 60'lardan *70'lere 45'lik Şarkılar* adlı bir kitap ortaya kondu.

Türkiye'de 60'lı ve 70'li yıllar, popüler müzik adına önemli adımların atıldığı bir dönem. 50'lerde kurulmaya başlanan caz orkestralarının yaygınlaşması; pop, folk ve rock çizgisindeki Batılı çalışmaların bu topraklara gelerek buradaki kültürel deneyimlerle iç içe geçmeye başlaması da bu yıllara denk düşüyor. Halk şarkılarının Batı'nın popüler enstrümanlarıyla icra edilmesinin, Doğu ve Batı enstrümanlarının bir arada kullanılmasının, halk şiiri örneklerinin Batılı formlarla bestelenmesinin, Batılı çalışmalara Türkçe söz yazılmasının ve bütün bu çerçeve içinde ortaya konan "sentez" çalışmalarının o yıllarda yarattığı tartışmalar, müzik hayatımızda önemli bazı değişimleri de beraberinde getirmiş.

BGST'nin 45'lik Şarkılar projesindeki eğitim-araştırma süreci, "Popüler müzik alanında zengin bir içeriğe sahip olan 60'lı ve 70'li yılları, yirmi yıllık homojen bir zaman dilimi olarak ele almak mümkün değildir," gerçeğini ortaya koyuyor. 60'ların genel özellikleri ile 70'li yıllar ara-

sında önemli farklılıklar olduğuna işaret etmek gerek. Hatta Türkiye'de, Batılı formlardan beslenen popüler müzik kanallarının sentez anlayışından hareketle kendi kimliklerini bulması asıl olarak 70'li yıllarla birlikte başlıyor denebilir. Türkiye'de, özellikle Batı eğilimli pop-folk-rock çizgisindeki çalışmaların yapıcı ve düzenlemecilerle dönem hakkında birebir söyleşiler yapılınca, doğrudan onların bilgilerine ve deneyimlerine başvurulunca, işte o vakit geçmişin sesleri daha bir berraklaşır ve uzaklar yakın olur... Kitapta da yer verilen bu söyleşiler, dönemin müziğine ışık tutan ciddi veriler içerdiği gibi, dile gelen ilginç anılarla da dönemin fotoğrafına renk katmakta.

Kitapta, söyleşilerin yanı sıra tüm bu araştırma faaliyetlerinin sonucunda oluşturulmuş, döneme ve dönemin müziğine dair değerlendirme yazıları da mevcut. Yazılardan ilki, aynı zamanda kitabı yayına hazırlayan Ayhan Akkaya ve Fehmiye Çelik'e ait. Akkaya ve Çelik yazılarında, yanıtını aradıkları "'Eski zamanlar'dan, 'yeni zamanlar' elde edilebilir mi?" sorusu karşısında, "Treni kaçırmış sayılmayız; herhangi bir istasyonda yakalayabilmemiz için dönüp düne bakmamız ve hafızalarımızı tazeleyerek yakın geçmişimizden yardım almamız yeterli!" diyorlar. Yazar Oya Baydar'ın, bir edebiyatçı ve sosyolog kudretine sahip kalemi eşliğinde yazıya dökülen ve döneme dair ince tanıklıklar içeren "45'lik Şarkılarla" başlıklı yazısı, döneme dair önemli perdeleri aralamakta. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden Mehmet Alkan, "Plakların Sesiyle Yakın Tarihimiz" adlı yazısında, plaklara birer belge olarak yaklaşıyor. "Şarkılar Bir Pusula! *1960-1980 Türkiye'de Popüler Müzik ve Kadın*" başlıklı yazıda ise, Fehmiye Çelik ve Burcu Yıldız imzası var. Yazı, Türkiye'de Batılılaşmada bir dönüm noktası olan 1950'lerin sonuyla, 1970'lerin sonuna kadar popüler müzik içinde -gerek müzisyenler, gerekse ortaya konan müzikal ürünlerdeki temalar bağlamında- kadınların nasıl yer aldığını; şarkı sözlerindeki kadın imgeleri üzerinden genel bir bakış altında ele alıyor. Kitapta yer alan bir başka değerlendirme yazısı, "Bugünden Geçmişe Bakarken, *'60'lı-'70'li Yıllar-da Türkiye'de Müziğin Sektörel Arka Planı*" başlığını taşıyor. Yazı, Özgür Akgül ve Tolgahan Çoğulu imzasını taşıyor. Akgül ve Çoğulu, yazılarına, "Belli bir dönemin müziğini anlamaya çalıştığımızda birbirinden ayrıştırılabilecek akımları ana hatlarıyla analiz ederek tanımaya çalışırız. Bütünlüklü ve açıklayıcı olabilmeleri açısından, dönemsel müzik analizlerinin, müzikal düzlemde somutlanarak tartışılması gerekir." diyerek başlıyorlar.

Kitabı yayına hazırlayan Ayhan Akkaya ve Fehmiye Çelik değerlendirme yazılarında, cevap aradıkları "'Eski zamanlar'dan, 'yeni zamanlar' elde edilebilir mi?" sorusuna, "Treni kaçırmış sayılmayız; herhangi bir istasyonda yakalayabilmemiz için dönüp düne bakmamız ve hafızalarımızı tazeleyerek yakın geçmişimizden yardım almamız yeterli!" diye yanıt veriyorlar.

belli bir sentez anlayışına dayanarak "buralı" bir kimlik kazandığı 70'li yıllar, araştırmanın dönüm noktalarından birini oluşturuyor. Ancak, bu şarkıların gelişini daha 60'larda önceleyen örnekler de görmezden gelinemez. Bu anlamda, gelişim çizgisini bilmek ve bu müzikal kanalların izini 60'lı yıllardan itibaren sürmeye başlamak bir gerekliliktir.

Bugünün müziğini daha iyi yorumlamak ve geleceğe yönelik ipuçları elde etmek adına yakın geçmişin izlerini sürerken, daha önce benzer kaygılarla yola çıkanların bu alanda neler yaptığını araştırmanın öncelik verilmesi gereken bir konu olduğu ortada. Ancak, günümüz popüler müziğinin türler karmaşasına dönüşmüş sesleri arasından söz konusu dönemin müziğini "duymaya" çalışmak da kolay değil. Artık iyiden iyiye tozlanmış plak arşivlerine girmenin, çok önemli bir adım olmakla birlikte, tek başına yeterli olmadığı da bir gerçek. İşitsel-görsel kaynakların yanı sıra yazılı kaynaklara da başvurmak gerekiyor ama bizleri dönemin müzikal çalışmaları üzerine kapsamlı değerlendirmelere yöneltebilecek yeterlikte ve sayıda kaynağın yok denecek kadar az olması da ciddi bir engel.

Bu kaynak kıtlığında, 60'lı-70'li yılların müzikal ürünlerini ortaya koyan besteci, söz yazarı, yorumcu,

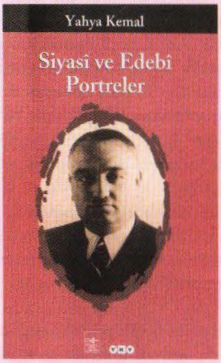
Konsere göre daha geniş bir çerçeveye sahip olan kitap, projenin bütünlüğüne katkıda bulunuyor. "45'lik Şarkılar" konser ve kitabına yönelik bu çaba, edinilen bilgilerin/izlenimlerin, bundan sonra da popüler müzik alanında çalışmalar yürütecek olanlarla paylaşılabilmesi için...

YARD. DOÇ. BETÜL URHAN,
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

YAHYA KEMAL'İN GÖZÜNDEN BİR DÖNEME DAMGA VURANLAR

SİYASİ VE EDEBİ PORTRELER
YAHYA KEMAL
YAPI KREDİ YAYINLARI
120 SAYFA, 5,60 YTL

"Siyasi ve Edebi Portreler" kitabında Yahya Kemal, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Halide Edip, Yakup Kadri gibi dönemin ünlü simalarını anlatıyor. Kitabın kapak yazısında, okurların Yahya Kemal'in bu yazılar ile dönemin önemli şahsiyetlerinin daha yakından tanıyacakları belirtilerek şöyle deniyor: "19. ile 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki aydınlar ve devlet adamları bir imparatorluğun yıkılması ve yerine bir devletin kurulmasında pay sahibidirler. Bunun için onları tanımak zarurettir."

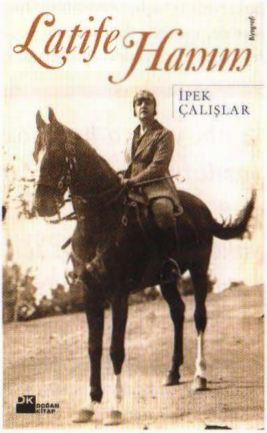
SINIFTAN KAÇMAK YERİNE

İŞGAL DİRENİŞ GREV İŞÇİ SINIFI ÜZERİNE
VOLKAN YARAŞIR
MEP KİTAP
256 SAYFA, 12 YTL

"İşçi sınıfının nesnel ve öznel şekillenmesinde işgal, direniş ve grevlerin belirleyici bir rolü vardır. İşçi sınıfı bu eylemler içinde kendi sınıf kimliğini kavrar, kolektif gücünün farkına varır, özgüven kazanır. İşçi sınıfı tarihinde, özellikle fabrika işgal eylemleri, kolektif inisiyatifinin en konsantre ifade bulduğu alanlardır. Kapitalizmin ruhu olan özel mülkiyete ve onun hukuk sistemine net bir karşı duruştur. Sermayenin acıyan yerine vurmaktır. İşgal, "sıradan insanların" baş döndüren gücünü açığa çıkarır.

"HIRÇIN KADIN" KİŞİLİK BULDU: LATİFE HANIM GERÇEĞİ

LATİFE HANIM
İPEK ÇALIŞLAR
DOĞAN KİTAP
524 SAYFA, 21,60 YTL

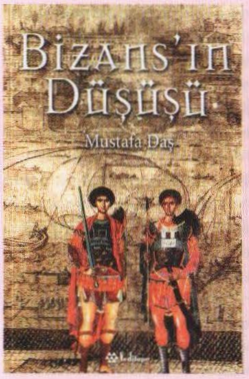

Latife Hanım hep Atatürk'ü merkeze alan ve onu Atatürk'e göre değerlendirenler tarafından yazıldı. Mustafa Kemal Atatürk'ün evlendiği kadındı o. Hırçındı, öyle yazdılar. Atatürk'e göre değildi. Zaten evlilikleri de bitti. Ve ayrıldılar. O Latife Hanım'dı.

İpek Çalışlar, doğrudan Latife Hanım'a bakıyor, onu anlatıyor. Şimdiye kadar gördüğümüz, tanıdığımızdan başka bir Latife Hanım çıkıyor karşımıza. Kadın haklarının savunucusu, eşi karşısında sağlam duran, ona destek olan, kültürlü bir kadın. Şimdiye kadar hiç gün ışığına çıkmamış belgeler, yabancı kaynaklardan alıntılar, otoğraflar Latife Hanım portresini daha ayrıntılı ve net çiziyor. Cumhuriyet tarihiyle birlikte Mustafa Kemal'in portresi de bir kez daha şekilleniyor. Bu kitapta ortaya çıkan, eşiyle siyaset dahil birçok konuda tartışabilen, onunla gurur duyan, onu herkese tanımaktan hoşlanan bir erkek. Ayrıca, Latife Hanım da Atatürk ile birlikte olduğu dönemle sınırlı kalmıyor, çocukluğu, boşandıktan sonraki yaşamı da giriyor devreye. Latife Hanım'ın da bir tarihi varmış bunu anlıyoruz. "(...) Mustafa Kemal Paşa mutfağa geldi ve bir el işaretiyle beni çağırdı. Dudaklarında bir gülümsemeyle, 'Bu davetli düğüne dönüştürmemize bir itirazın var mı?' diye sordu. Babamla konuşup konuşmadığını sordum. O da 'Konuşacağız' dedi. Sonra da babama haber gönderdi. Babam, 'Size uygunsa bizim için de uygundur' demiş. Benim heyecanımı ve mahcubiyetimi tahmin edebilirsiniz. Ben belki de kocasıyla birlikte nikâh masasına oturan ilk Türk kızıydım."

BİZANS'IN ÖNLENEMEZ ÇÖKÜŞÜ ÜZERİNE...

BİZANS'IN DÜŞÜŞÜ
MUSTAFA DAŞ
YEDİTEPE YAYINEVİ
210 SAYFA, 10,40 YTL

"Bizans, Anadolu ve Balkanlar merkez olmak üzere doğu Akdeniz dünyasına hâkim evrensel bir imparatorluktu. Bin yıldan fazla süren tarihi geçmişi boyunca sayısız istila tehditleri yaşamış ve saldırılara maruz kalmıştı. Buna rağmen Bizans, iktidarının sonsuzluğuna inancını yitirmemiş ve her defasında küllerinden yeniden doğmayı başarmıştı." Osmanlılar 1453 tarihinde İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğu'nu yıktılar. Bizans'ın düşüşünü sadece "Türklerin sahip olduğu üstün güçlere dayanan muhteşem bir zafer" olarak sunmak, tarihsel gerçekleri göz ardı etmek olacaktır. Tarihçinin yapması gereken, Bizans İmparatorluğu'nu yıkıma sürükleyen siyasi, ekonomik, askeri vb. birçok faktörü analiz ederek süreci tanımlamaktır.

WEB'DE TARİH DERNEKLERİ

GÜREL TÜZÜN

Tarih dernekleri Batı ülkelerinde çok yaygın olan bir sivil toplum kuruluşu türü. Bu dernekler genellikle tarih anlayışını, bilgisini ve tarih yazımını, özellikle de yerel tarih çalışmalarını geliştirmeyi amaçlıyor. Türkiye'deki Tarih Vakfı da bu anlamda bir "tarih derneği".

ABD'deki binlerce tarih derneği arasında New York Tarih Derneği başta geliyor (https://www.nyhistory.org/web/index.html). 1804'te kurulan derneğin çok zengin bir kütüphanesi ile belge ve nesne koleksiyonları var. Dernek, düzenlediği sergilerle de ünlü. Derneğin koleksiyonları (http:// emuseum.nyhistory.org/code/emuseum.asp) adresinde de gezilebiliyor. ABD'deki bir başka önemli kuruluş da Chicago Tarih Derneği. 150 yıllık geçmişi olan dernek, bu yıl adını Chicago Tarih Müzesi olarak değiştirdi. Müzenin web sitesinden (http:// www. chicagohistory.org /index.asp) sergiler ve koleksiyonlar hakkında bilgiye erişilebiliyor.

ABD'de hemen her kentte bir tarih derneği var. Örneğin Connecticut eyaletindeki 60 bin nüfuslu Greenwich kentinde 1931'de kurulan derneğin web sitesinde de (http://www.hstg.org) sergiler ve koleksiyonlar hakkında bilgiye erişilebiliyor. Bir başka ilgi çekici olgu ise, farklı grupların etnik kültürlerini korumak için kurdukları tarih dernekleri. Örneğin Çeroki Ulusal Tarih Derneği 1963'te, Çeroki yerlilerinin tarih ve kültürünü korumak amacıyla kurulmuş (http://www.powersource.com/heritage/). Amerikalı Çinliler Tarih Derneği'nin web sitesinde, "müze ve öğrenim merkezi" olduğu belirtiliyor (http://www.chsa.org). Gerçekten burada sergilere ve koleksiyonlara erişmekle kalmıyor, aynı zamanda konuyla ilgili araştırma ve eğitim programı geliştirmek için yardım da alabiliyorsunuz.

Bu tür kuruluşlara ABD dışındaki ülkelerde de sık rastlanıyor. Örneğin, Avustralya Kraliyet Tarih Derneği 1901 yılında Sydney'de, Avustralyalıların tarihlerini daha iyi öğrenip anlamalarına yardımcı olmak için kurulmuş (http://www. rahs.org.au/). Adı sizi yanıltmasın. Aslında kişilerin, başka tarih derneklerinin ve kütüphanelerin üye olabileceği bir sivil toplum kuruluşu. Bu yapısıyla, ülkedeki tarih derneklerini bir araya getirici, toparlayıcı bir işlev görüyor. İngiltere'deki Kraliyet Tarih Derneği 1868'de kurulmuş ve daha çok bir meslek kuruluşu niteliği taşıyor (http://www.rhs.ac.uk/).

Tarih derneklerinin yaygın olduğu bir başka ülke de Fransa. Örneğin, yaklaşık 10 bin nüfuslu Villers-Cotterêts'te de 1904'te kurulmuş bir tarih derneği var (http://cfranquelin.free.fr/shrvc/indexpresentation.htm). Picardie ilindeki Soissons Tarih Derneği ise 1847'de kurulmuş. Derneğin web sitesinde arşivi ve kütüphanesi hakkında bilgi bulunuyor (http://www. sahs-soissons.org/menu/cadre.php?lang=fr&page=acu&som=acu&ssom=&titre=Accueil,%20actualit%E9&lettre=). Lyon

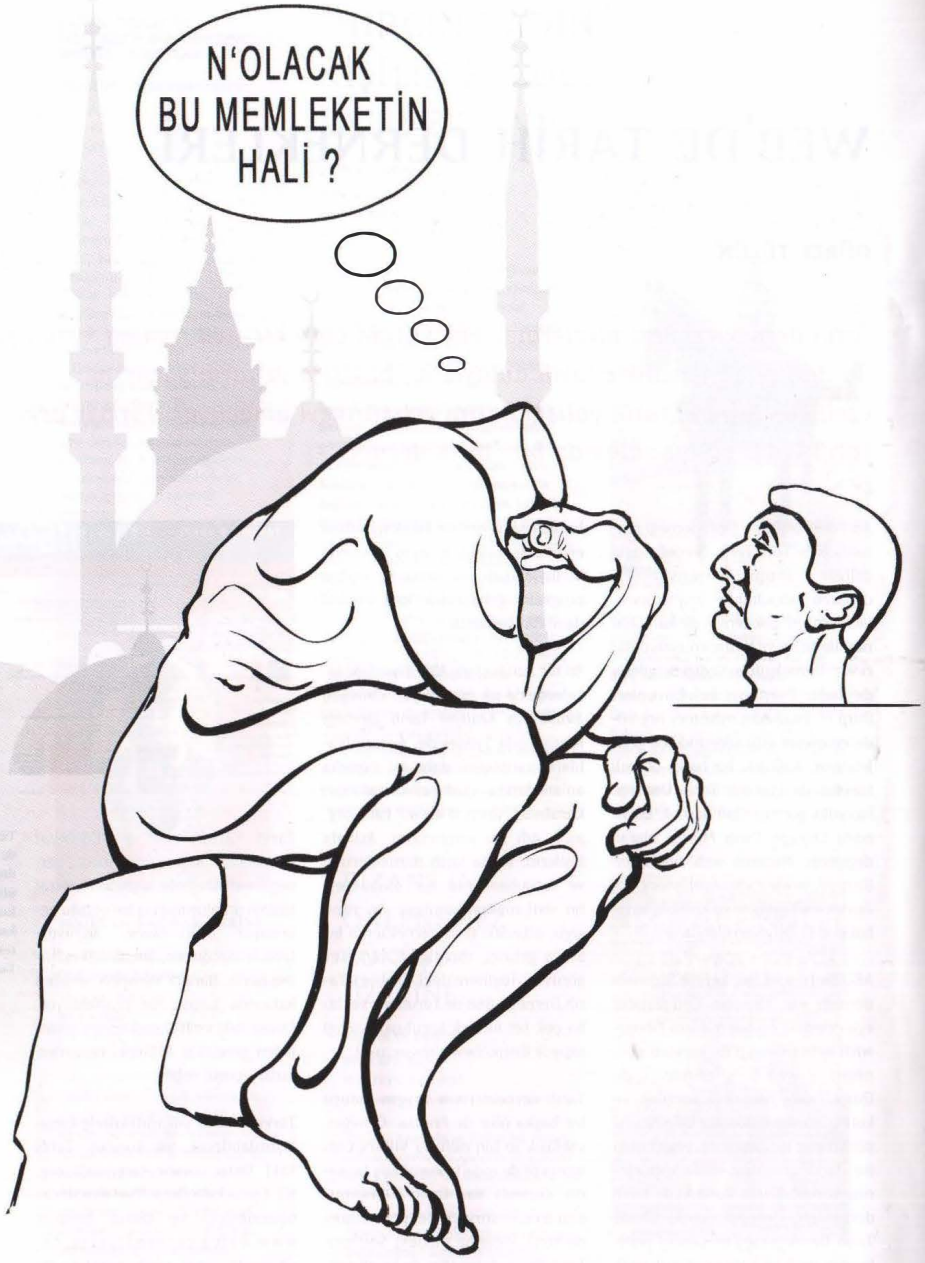
Türkiye'de tarih derneği olarak diğer ülkelerdeki kuruluşlarla karşılaştırılabilecek tek yapı, Tarih Vakfı.

Tarih Arkeoloji ve Edebiyat Derneği'nin arşivi çok zengin. Derneğin web sitesinde, arşivdeki rafların toplam uzunluğunun 14 km olduğu belirtiliyor (http://www. archives-lyon.fr/decouvrir_les_archives/index.html). Burada derneğin sergileri hakkında bilgiye de erişilebiliyor. Fransa'daki tarih derneklerinin etkinlikleri genellikle ABD'deki benzerleri kadar zengin değil.

Türkiye'de ise yukarıdakilerle karşılaştırılabilecek tek kuruluş, Tarih Vakfı (http: //www. tarihvakfi. org. tr). Çanakkale (http://yereltarih.canakkale.org) ve Datça (http://www.datca.cc/html/yerel_tarih.html) yerel tarih grupları ile Bozcaada Yerel Tarih Araştırma Merkezi'ni (http:// www.bozcaadamuzesi.com/) ve benzerlerini ise bu yönde atılmış iyi niyetli ilk adımlar olarak niteleyebiliriz.

DR. GÜREL TÜZÜN

AYDAN ÇELİK aydancelik@yahoo.com

Rodin İstanbul'da...

AYDAN

AJANS PRESS DISCUSSED THE DIGITAL REVOLUTION

Ajans Press, the biggest media monitoring company in Turkey, provided information on its new digital media monitoring system to companies from 35 different countries.

Ajans Press, which has provided services in the media monitoring sector for 50 years, is sharing its knowledge and expertise with companies in different countries around the world. Ajans Pres[s] monitors all [m]ten, visual a[nd] auditory publis[hing] in[to] p[rint] radio, televi[sion] and internet, [and] met with members of the International [A]ssociation of Broadcasting Manufacturers (IABM) at the "2005 Spring Congress" at the Holiday Inn Hotel, Washington, between April 8 and 10th. 35 media monitoring companies [fr]om 35 countries attended the congress, in which Ajans Press represented Turkey as the only Turkish member of IABM. At the congress, president of the board Mr. Mehmet Ali Ozkan presented their new "Digital Recording and Archive System", an online television broadcast and [r]adio recording sharing service introduced [i]n October [a]t the [c]ongress, Mr. Ozkan [s]tated the digital monitoring system was followed with attention and said, "We are proud to be the first in [b]ringing to life an innovation in

AJANS PRESS DİJİTAL DEVRİMİ ANLATTI

Türkiye'nin en büyük medya takip firması olan Ajans Press, dünyanın 35 farklı ülkesindeki medya takip firmalarına başlattığı dijital medya takip sistemi hakkında bilgi verdi.

Türkiye'de yarım asrı geçkin süredir medya takip sektöründe hizmet veren Ajans Press, birikim ve tecrübelerini dünyanın değişik ülkelerindeki şirketlerle de paylaşıyor. Gazete, dergi, radyo, televizyon ve internet gib[i] sel ve işits[el] her türlü ya[yın] eden Ajan[s] Ulus[lararası] Rad[yo] [Te]liz[yon] [Ta]kip [Der]neği [Ba]şkanı Mehmet Ali Özkan, Eylül 2004'de yeni geçirilen [Ar]şiv ve Arşiv TV görünü[mü] radyo kayıtlarının Internetten online sunumu hizmetini katılımcı ülkelerin temsilcileri ile paylaştı. Dünya medya takip sektöründe birçok ilki gerçekleştiren Ajans Press, yeni hizmetlerini tanıttığı sunumu ile büyük ilgi gördü. Özkan, dijital takip sisteminin üyeler tarafından ilgiyle takip edildiğini belirterek, "Bu alanda bir ilki gerçekleştirmiş olmanın haklı gururunu yaşadık" diye konuştu.

Uluslararası Radyo Televizyon Takip Derneği Başkanı Ron Council de Turk of America'ya yaptığı açıklamada, dijital teknolojinin sektör için büyük bir

kongrede, Türkiye'yi Türkiye'deki tek IABM üyesi firma olan Ajans Press temsil etti. Kongrede bir sunum da gerçekleştiren Ajans Press Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet

PRESS® daki gözünüz"

Nisan [ta]rihleri arasında [Wa]shington'da Holiday Inn [O]tel'inde [g]erçekleşen [2]005 Bahar Kongresi"nde [d]ünyanın [ç]eşitli ülkelerinde faaliyet gösteren [m]edya takip firmasının katılımı [i]le gerçekleşti. Ajans [P]ress'in değerlendirilen [y]eni hizmetleri hakkında [k]ısa bilgi verildikten sonra [M]ehmet Ali Özkan Co[n]gress'te katılımcı şirketleri [t]emsilcilerinin şirketlerinde [u]ygulanmakta olan sektörünün [t]eknolojik gelişmeleri [h]akkında konferans [v]erdi.

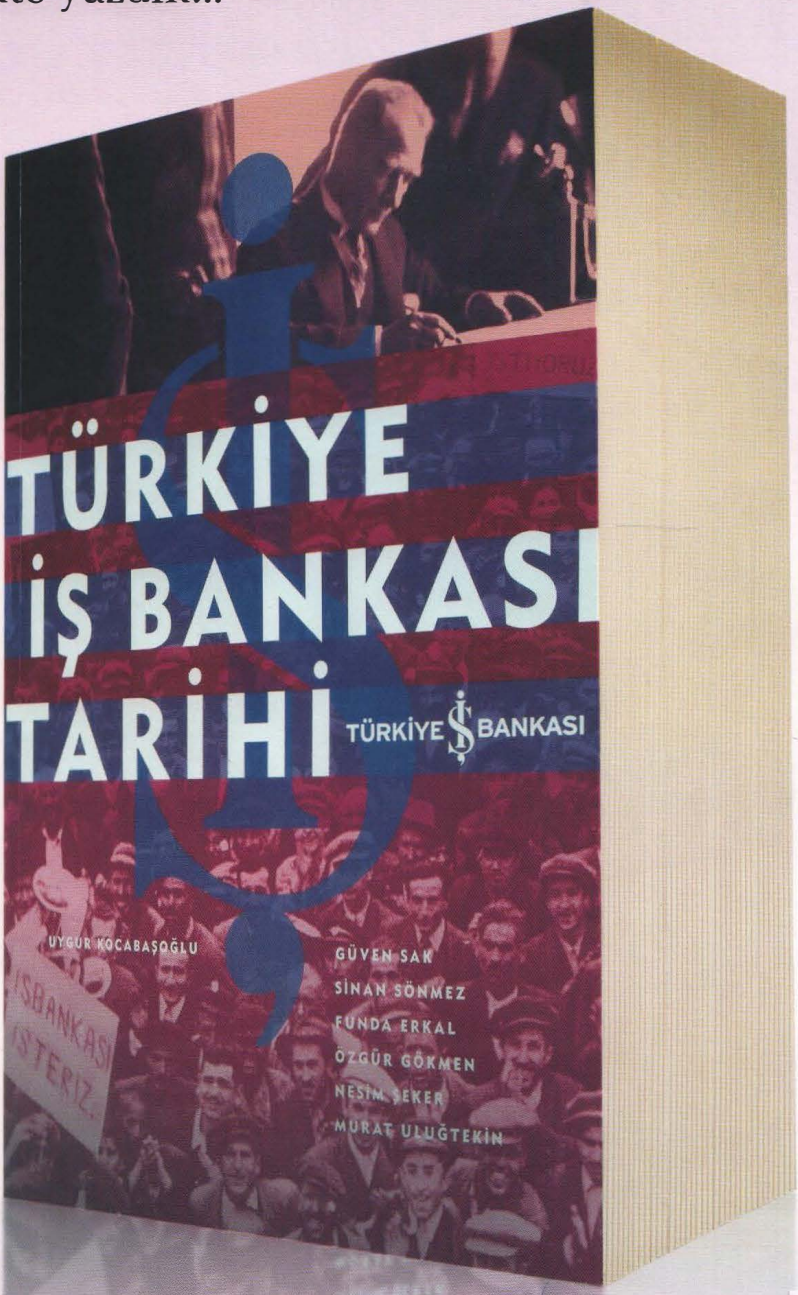
AJANS PRESS KİMDİR?

Ajans Press; basın, dijital televizyon, dijital radyo ve portal takibinin yanı sıra medya analizi, CD arşivi, deşifre ve çeviri ile Medya takip sektöründeki tüm hizmetleri kapsayarak sadece Türkiye'nin değil, Uluslararası Kupür Büroları Federasyonu (FIBEP) ve Uluslararası Radyo Televizyon Takip Derneği (IABM) üyesi olarak dünyanın da sayılı medya takip firmalarından biri.

AJANS PRESS®
"medyadaki gözünüz"

Ayrıntılı bilgi için: 0212 272 04 04 www.ajanspress.com.tr

Birlikte yazdık...

5

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası